

Årsrapport 2023

UNIVERSITETET
I OSLO

Include Årsrapport 2023

Visjon

Vi trenger forskning som kan bidra med løsninger i den pågående energiomstillingen for å møte klima- og miljøkrisen. Includes visjon er å bidra til at energi-, klima- og miljøomstilling skjer på en sosialt inkluderende og rettferdig måte. Samskaping av kunnskap og læring gjennom utprøving og eksperimentering utgjør pilarene i vår tilnærming.

01	Innledning	11	06	Utdanning	89
	Hilsen fra styreleder i Include, Vebjørn Bakken	12		Masterkurs	90
	Hilsen fra sekretariatet	14		Forskerskolen Empowered futures	91
	Tanja, Hege, Erik, Ulrikke, Øyvind og Iris	14		Etter- og videreutdanningskurs i bærekraftig omstillingsledelse	91
				Ph.d.-stipendiater	93
				Sammendrag av Includes master- og sommerprosjekter i 2023	102
02	Include: mål, metodologi og forskningsplan	17	07	Internasjonalt samarbeid og spin-off prosjekter	109
	Overordnet mål	18		Internasjonalt samarbeid	110
	Hvorfor Include?	18		Spin-offs: nye søknader og initiativer med utspring i Include	113
	Metodologi	20			
	Forskningsplan og arbeidspakker (WP)	22	08	Kommunikasjon	115
	Organisering av Include	29		Include i samfunnsdebatten	117
03	Include i tall	47		Include Partnerforum og lunsjseminarer i 2023	120
				Andre arrangementer med Include som (med)arrangør	122
				Kommunikasjonsarbeid rettet mot beslutningstakere og forvaltning	122
				Samarbeid med andre forskningssentre for miljøvennlig energi (FME)	123
04	Includes miljøstrategi virker og spres	57		Includes Rapportserie og notat-serien	125
	Reiser	58		Resultater og anbefalinger	125
	Mat	59		Includes årskonferanse 2023	125
	Digitalt fotavtrykk	60	09	Innovasjon og spor av Include	131
	Miljøstrategien deles	60		Rapporterte Include-innovasjoner og -effekter i 2023	133
				Øvrige innovasjoner og tegn på spor av Include	138
05	Forskning 2023	63	10	Vedlegg	141
	Forskningen i Include i 2023 og prosess for nye prosjekter	64		Vedlegg A: Pågående prosjekter	142
	Glimt av resultater fra prosjektene	68		Vedlegg B: Personell	150
				Vedlegg C: Finansiell oversikt	159
				Vedlegg D: Publikasjoner 2023	161
				Vedlegg E: Spin-offs Include 2020–2023	178

Forkortelser

CICERO	CICERO Senter for klimaforskning
DNT	Den norske turistforening
FIVH	Framtiden i våre hender
FME	Forskningscenter for miljøvennlig energi
FNI	Fridtjof Nansens Institutt
IOR	Institutt for offentlig rett (ved UiO)
IPED	Institutt for pedagogikk (ved UiO)
ISS	Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi (ved UiO)
ISV	Institutt for statsvitenskap (ved UiO)
ITS	Institutt for teknologisystemer (ved UiO)
KS	Kommunesektorens organisasjon
NBG	Nettverket for bærekraftig forbruk og gjenbruksentre (tidligere Kommunenettverk for gjenbruksentre og bærekraft)
NITO	Norges ingeniør- og teknologiorganisasjon
NFR	Norges forskningsråd
NMBU	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
NMR	Nordisk Ministerråd
NTNU	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
NUPI	Norsk Utenrikspolitisk Institutt
SUM	Senter for utvikling og miljø (ved UiO)
TØI	Transportøkonomisk institutt
UiA	Universitetet i Agder
UiB	Universitetet i Bergen
UiO	Universitetet i Oslo
UiS	Universitetet i Stavanger
UiT	UiT Norges arktiske universitet
WP	Work package (arbeidspakke); tematisk inndeling av forskningen

01

Innledning

Hilsen fra styreleder i Include, Vebjørn Bakken

Include er nå kommet halvveis i sin levetid som et samfunnsvitenskapelig forskningssenter for miljøvennlig energi. Det er viktig og gledelig at senterets vektlegging av rettferdighet og inkluderende prosesser får oppmerksomhet blant beslutningstakere, forskere og i samfunnet for øvrig.

Igjen er det en glede for meg og styret å se fruktene av Include-gruppens aktiviteter og innsats i året som gikk. Nye resultater blir stadig publisert, stipendiatgruppen vokser og teller nå 14 kandidater, og Include-forskere er ettertraktede bidragsyttere i ulike fora med beslutningstakere og andre.

2023 var fortsatt sterkt preget av Russlands pågående krigføring i Ukraina og presset det har gitt på energisituasjonen i Europa. Med utgangspunkt i den sterke økningen i gassprisene som igjen påvirket strømprisene, har EU svart ved å øke fornybarmålene, diversifisere energikilder vekk fra russisk gass og håndtere energifattigdom og høye strøm- og energipriser gjennom økt generell forsyning, import fra tredjeland og ulike kompensasjonsordninger. Situasjonen påvirket også Norge og berørte Includes arbeid på flere måter. Jeg vil trekke frem de høye strømprisene og tendensene vi ser til at sårbare grupper er spesielt utsatte. Derfor er det viktig at vi blant

annet har et prosjekt som springer ut av Include som forsker på energifattigdom i Norge. I det store bildet er Norges fremtidige kraftbalanse et komplekst spørsmål, det vil si hvordan vi skal møte den økte etterspørselen etter kraft. Dette har blitt diskutert i Include-gruppen i året som gikk, og Include-styret ga et samlet høringssvar til Energikommisjonens rapport, *Mer av alt, raskere*. Der argumenterte vi for at kriteriene for prioritering av norsk kraft må bli tydeligere og at prosessen for prioritering av kraftressursene må bli mer transparent.

Forskerne og partnerne i Include-gruppen fortsetter sin innsats for å etablere nye, viktige prosjekter. I 2023 ble det gitt finansiering til 8 av totalt 13 innsendte søknader til ulike finansører med utspring i Include, noe som gir en tilslagsprosent på hele 61%. Og fjoråret var ikke bare et tilfeldig godt år: Siden oppstarten i 2019/20 har 41 slike prosjektsøknader fått støtte, og dette innebærer en meget imponerende tilslagsprosent på 58% i forhold til antall inn-

sendte søknader. Disse tallene viser tydelig betydningen av Include som plattform for ny aktivitet, samtidig som det er en svært god indikasjon på relevansen av Include sine aktiviteter. I vedlegg E til denne rapporten lister vi opp alle spin-off prosjektene i Include siden oppstart.

Nye studenter tiltrekkes vårt forskningsmiljø, og i sommer utførte fem studenter Include-relaterte sommerprosjekter med støtte fra UiO:Energi og miljø, den tverrfaglige, strategiske satsningen som jeg leder. Det er alltid inspirerende og lærerikt å følge med på disse prosjektene.

I året som har gått har Include-styret fått et nytt medlem som representant for forskningspartnerne, Transport-økonomisk institutt. Jeg og resten av Include-styret ønsker dem velkommen. Vi benytter også anledningen til å takke Norges Arktiske Universitet – UiT for deres tre år i Include-styret.

I sum, Include er midt i livet og i god rute – noe som gjenspeiles i denne rapporten.

God lesning!

Vebjørn Bakken
Styreleder Include,
Direktør UiO:Energi og miljø

Hilsen fra sekretariatet

Tanja, Hege, Erik, Ulrikke, Øyvind og Iris

2023 har vært et godt og intenst år for Include, med energisk aktivitet i forsker-, partner- og stipendiatgruppen. Våre kommunikasjonsmedarbeidere har stått på for å få budskapene ut og for å tilrettelegge for dialog innad i Include-konsortiet. Økonomimedarbeidernes solide innsats gjør at vi som vanlig har tilfredsstillt NFRs rapporteringskrav, som gir en oversiktlig økonomistyring.

En stor begivenhet i 2023 var Includes Årskonferanse, som ble arrangert i november hos Include-partner CICERO. Tematikken dreide seg om forbruk og ressursbruk – og hvorvidt nedvekst er et egnet begrep for å forske på og anbefale strategier og løsninger for energi- klima- og miljøomstillingen. Her bidro både forskere og partnere med inspirerende innlegg. Og selv om ikke alle bifalt begrepet *nedvekst*, var det generell enighet om å legge mer vekt på naturens tålegrenser i kommende forskning på energifeltet (ny produksjon og redusert forbruk), samferdsel, byplanlegging og i forskning på kommuners arbeid med omstilling. Det var også enighet om at det trengs mer forskning fra økonomimiljøer som tar hensyn til naturens tålegrenser og adresserer knapphet. Konferansens tematikk bygget på et arrangement i september, *Hickel meets Include*, der den kjente nedvekst-forskeren

Jason Hickel bidro med innlegg og deltok i samtalen med Includes forskere og partnere.

Vi er i ferd med å blinke ut andre generasjons prosjekter i Include. I innledningen til Kapittel 5 forteller vi hvilke temaer som vil bli viktige fremover og hvordan vi har kommet frem til disse. Som den observante leser vil se, reflekterer de nye temaene at Include-gruppen erkjenner at ressursbruken vår, inkludert bruken av energi og natur, har tålegrenser.

I denne årsrapporten legger vi som vanlig vekt på å vise frem alle de flotte personene som deltar i Include, og vi presenterer resultater fra et utvalg av prosjektene. Informasjon blir jevnlig delt i vårt Nyhetsbrev, som du kan abonnere på, der du vil finne Includes nyeste Resultater og anbefalinger, Rapporter, forskningsartikler samt populariserte artikler og mediebidrag. Som i fjor inkluderer denne årsrapporten et eget kapittel om innovasjoner og tegn på at Include setter spor. Som vår målsetting som senter spesifiserer, skal vi ikke kun forske på pågående prosesser som observatører, men også bidra til inkluderende og rettferdig omstilling.

Tanja Winther
Professor og leder
Include

Hege Westskog
Seniorforsker og
programkoordinator Include

Erik Berge
Kommunikasjons-
ansvarlig Include

Øyvind Sundet
Ph.d.-student

Iris Leikanger
Ph.d.-student

Ulrikke Wethal
Forsker

02

**Include: mål,
metodologi og
forskningsplan**

Include: mål, metodologi og forskningsplan

↑ Samtale om nye prosjekter på Includes forskersamling

Overordnet mål

Includes overordnede mål er å produsere kritisk kunnskap om hvordan man kan oppnå en rettferdig energi-, klima- og miljøomstilling gjennom samarbeid mellom forskere og praktikere.

Include har en helhetlig tilnærming til studiet av hvordan man kan oppnå sosialt inkluderende og rettferdig energi-, klima- og miljøomstilling. Vårt navn, Include – Forsknings-senter for sosialt inkluderende energiomstilling – gjenspeiler disse ambisjonene. Include er finansiert av Norges Forskningsråd (NFR) som et samfunnsvitenskapelig Forsknings-senter for Miljøvennlig Energi (FME Samfunn), 2020–2027.

Hvorfor Include?

Energi-, klima- og miljøomstillingen krever mer enn teknologiske løsninger, ovenfra-og-ned reguleringer og innovative markedsløsninger. Include, forankret i samfunnsvitenskap, er godt rustet til å forstå og møte sentrale utfordringer knyttet til den omstillingen vi står overfor, og vi trenger slik kunnskap av flere grunner. For det første vil virkemidler

som anses som relevante og rettferdige ha en høyere grad av legitimitet hos berørte lokalsamfunn og individer. Dette kan øke gjennomføringsmulighetene for tiltak og virkemidler. For eksempel, dersom reguleringer og initiativ fra statlige myndigheter motvirker tiltak og virkemidler som oppfattes som relevante på lokalt nivå, kan dette hindre omstilling. Dette understreker betydningen av å forstå ulike perspektiver og inkludere berørte styringsnivåer, organisasjoner, grupper og befolkningen generelt i prosessen med å utvikle omstillingspolitikk.

For det andre er det ikke alltid slik at de gruppene som ytrer seg høyest om energi-, klima- og miljøomstilling er de som berøres mest av tiltakene. Include bidrar også med å undersøke hvordan samfunnsmessige- og sosiale strukturer påvirkes av tiltak og virkemidler som kan innføres i omstillingsøyemed: Vil de reprodusere, øke eller utjevne eksisterende ulikhet, for eksempel relatert til geografiske forskjeller, styringsnivåer og/eller ulike sosio-økonomiske grupper?

Vi tar utgangspunkt i tre aspekter knyttet til rettferdighet: hvordan goder og kostnader knyttet til tiltak fordeles mellom ulike grupper og aktører (fordelingsmessig rettferdighet); i hvilken grad ulike grupper og aktører er involvert i beslutningsprosesser (prosessuell rettferdighet); og hvilke gruppers interesser som er representert (eller ignorert) og hvem som bærer ansvar (anerkjennelsesrettferdighet).

Includes arbeid omfatter ulike sektorer og disipliner som vektlegger ulike tematiske betoningene av rettferdighetsbegrepet, for eksempel energirettferdighet, mobilitetsrettferdighet og miljørettferdighet. På tvers av vår forskning retter vi oppmerksomheten mot prosesser, uavhengig av om de skjer innenfor kommunen selv, i møter mellom kommuner og lokalsamfunnsaktører eller i grasrotinitiativer. Vi har som utgangspunkt at inkluderende prosesser vil styrke mulighetene for omstilling, men hva sosial inkludering betyr i praksis, er et empirisk spørsmål.

Metodologi

Samskaping av kunnskap utgjør en av hjørnesteinene i Includes metodologi. Dette innebærer at kunnskap produseres gjennom samarbeid mellom partnere i offentlig, privat og frivillig sektor og forskerne i senteret. Som et resultat av dette samarbeidet ser vi mange tegn på at Include setter spor, gjennom innovasjon hos våre partnere. Vi vier også i år et kapittel til å vise frem slike samfunnseffekter (*impact*). Den andre hjørnesteinen er *læring gjennom*

eksperimentering: basert på de empiriske resultatene vil vi teste ut og dokumentere effektene av lovende løsninger for energi-, klima- og miljøomstilling, og gi anbefalinger til politikktutforming for inkluderende og rettferdig omstilling. Includes kjerneverdier (normative) er forankret i det preserende behovet for å ta vare på det globale og lokale miljøet samtidig som sosial inkludering og rettferdighet sikres.

Høydepunkt

Spor av Include:

Etter fire års virksomhet setter resultatene fra forskningen i Include tydelige spor. I år har vi registrert 14 innovasjoner og effekter av Include sett i lys av NFRs resultatindikatorer. Noen eksempler på disse er: **Tromsø kommune** trekker fram at det å være deltaker i en case-studie om klimabudsjettering i Include har ført til flere diskusjoner om klimabudsjettets rolle og plass i den økonomiske budsjetteringen og konsekvensene for investeringer og drift. Tromsø kommune rapporterer også at funn i prosjektet bynært landbruk blir brukt i forbindelse med utvikling av kommunens Landbruksplan 2024 – 2034. For **Lillestrøm kommune** har deltagelsen i prosjektet 'Spillet om klima' gitt viktige innspill til arbeidet med kommuneplanens samfunnsdel, planstrategi og klimastrategi. I arbeidet med kommuneplanen har **Oslo kommune** brukt Include-artikkelen om gentrifisering i Store Norske Leksikon i sitt høringsnotat *Strategier for utjevning av sosiale forskjeller i Oslo*. **Helsedirektoratet** forteller at kontakt

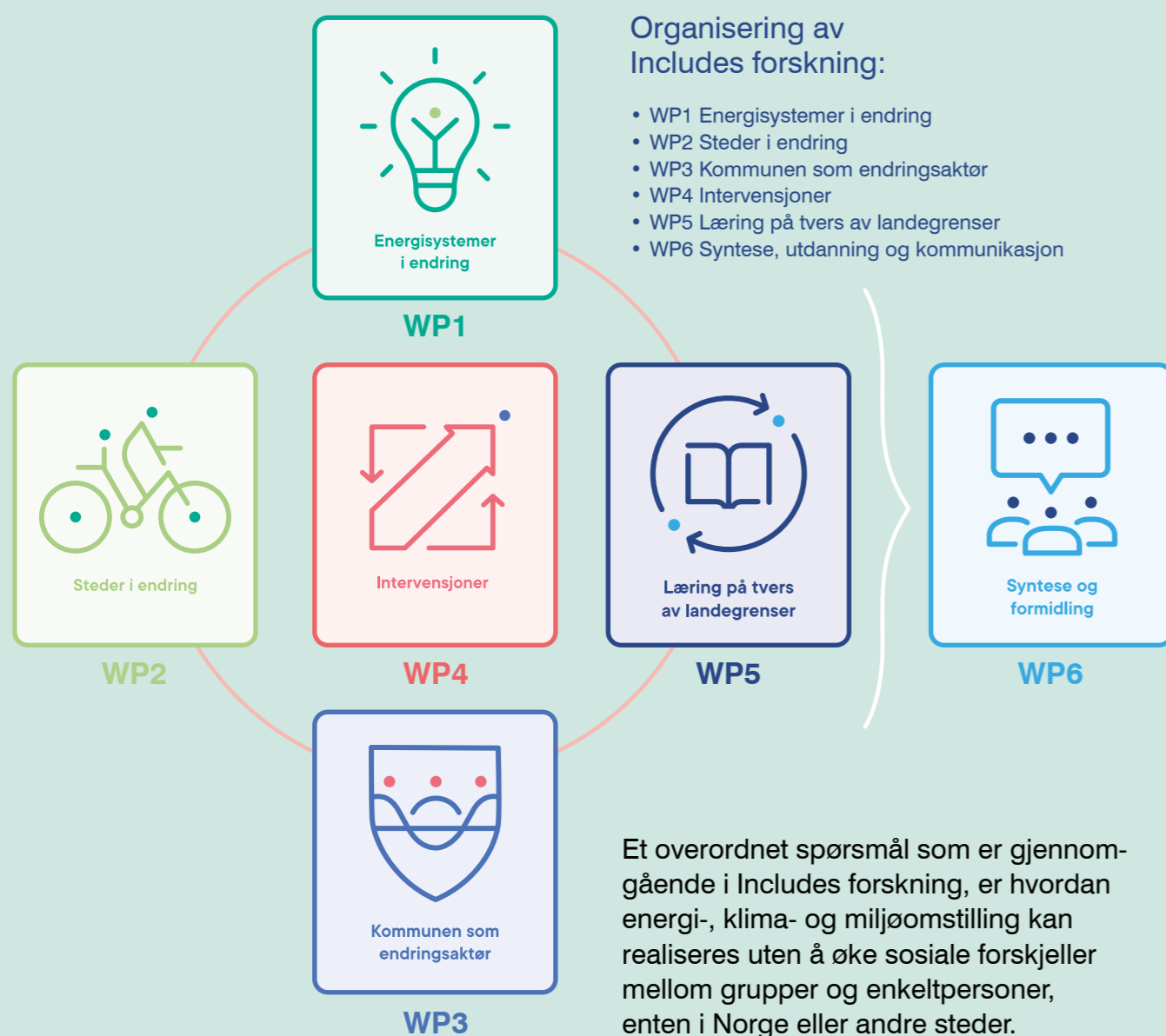

Foto: Colourbox

med Include-partner Tromsø kommune og forskere ved UiT i prosjekt klimabudsjett er til inspirasjon i Helsedirektoratets arbeid med å utarbeide et veikart for bærekraftig helse- og omsorgstjeneste innen 2050. Videre brukes Include-publikasjonen *Bærekraftig arealbruk i kommuner med lav befolkning fra serien Resultater og anbefalinger* (08/2022) i **Miljødirektoratets** rapport *Klimatiltak i Norge mot 2030*.

Forskningsplan og arbeidspakker (WP)

WP1

Energisystemer i endring

Arbeidspakke 1 (WP1): Energisystemer i endring

WP1 adresserer stasjonære energisystemer, inkludert elektrisitet. Det norske elektrisitetssystemet er i hovedsak fornybart, og myndighetene antar at forbruket vil øke i tiden som kommer. Dermed blir sentrale spørsmål hvordan økt produksjon av ny, fornybar kraft vil påvirke miljø, lokalsamfunn og grupper i Norge og i land hvor nødvendige ressurser utvinnes samt hvordan subsidier og reguleringer påvirker småskala-initiativer (vann, vind og sol) sammenliknet med storskala vannkraftproduksjon. Include forsker også på forbrukssiden av energisystemet og undersøker hvordan reguleringer og tiltak påvirker ulike befolkningsgrupper. Vi adresserer spørsmålet om diversifisering av Norges energibærere, og hvordan Norge forholder seg til og påvirkes av EU direktiver som har utallige implikasjoner for norsk energisektor.

WP1 forskningsmål

Hovedmål: Analysere og gi anbefalinger om hvordan ressurs-effektivitet og verdiskaping kan økes og hvordan utslipp og forringelse av miljø kan reduseres på en sosialt inkluderende og rettferdig måte i det norske energisystemet.

Delmål:

- Forstå hvordan endringer i retning av mer desentralisering, flerveis utveksling og digitalisering av strømsystemet fastsettes, begrunnes og erfares av ulike aktører og sluttbrukere, og implikasjoner for energirettferdighet, miljø og verdiskaping.
- Utforske fordeler og ulemper av økt diversifisering av nasjonale energiresurser og -bærere med tanke på energirettferdighet, miljø og verdiskaping.
- Identifisere de viktigste driverne, barrierene og energirettferdighetsimplikasjonene relatert til norsk integrasjon i europeiske energimarkeder.

↑ Tegning av Lars H. Gulbrandsen i WP1

WP2

Steder i endring

Arbeidspakke 2 (WP2): Steder i endring

WP2 utvider forståelsen av energi til også å inkludere indirekte energibruk og har fokus på det romlige og 'flyt' av mennesker og varer, inkludert konsum. Ved å adressere offentlig planlegging og måten mennesker lever, arbeider, pendler og tilbringer fritiden sin på, vil WP2 undersøke hvordan energi-, klima- og miljøomstillingen kan skje på en rettferdig måte. Dette innebærer å studere hvordan planer og tiltak påvirker mennesker på tvers av sosiale markører som alder, kjønn, inntekt, utdanning, etnisitet, og geografisk, som mellom byer og steder, sub-urban versus urban, Nord- versus Sør-Norge, Norge versus andre land.

WP2 forskningsmål

Hovedmål: Analysere geografiske konsekvenser og konsekvenser for hverdagslige praksiser av direkte og indirekte energibruk og gi anbefalinger som sikrer sosialt rettferdig og inkluderende, avkarboniserte steder.

Delmål:

- Utforske konsekvensene for direkte og indirekte energibruk i urban og regional planleggingspraksis av bygg og transport i lys av dagens planleggingspraksis for dekarbonisering. Identifisere i hvilken grad disse praksisene leder til sosial og romlig inklusjon og eksklusjon.
- Undersøke hvordan bærekraftig forbruk kan oppnås på en sosialt rettferdig og inkluderende måte.
- Utvikle sosialt inkluderende og bærekraftige energi-planleggings- og designpraksiser gjennom samskaping med partnere.

WP3

Kommunen som endringsaktør

Arbeidspakke 3 (WP3): Kommunen som endringsaktør

WP3 setter søkelys på kommunens rolle i energi-, klima- og miljøomstilling og hvordan behovene til ulike grupper kan sikres i denne prosessen. Dette inkluderer å undersøke og analysere hvordan kommuneorganisasjonen er forberedt på og arbeider med å implementere de nødvendige endringene, hvordan de involverer lokalsamfunnet i dette og hvordan ulike styringsnivåer samarbeider for å planlegge og gjennomføre en sosialt inkluderende omstilling. Vi har et spesielt fokus på de prosessene som leder fram til en inkluderende omstilling selv om vi også adresserer utfallet av omstillingstiltak og politikk for ulike grupper og aktører. Viktige spørsmål er hvilke geografiske nivåer, grupper og aktører som involveres i omstillingsprosesser, på hvilken måte og med hvilken begrunnelse.

WP3 forskningsmål

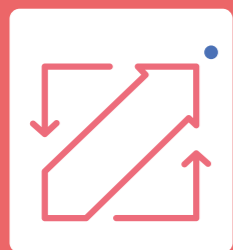
Hovedmål: Analysere og gi anbefalinger om hvordan kommuner kan utvikle strategier og tiltak som sikrer en sosialt inkluderende omstilling til et energi-, klima- og miljøvennlig samfunn.

Delmål:

- Identifisere praksiser og strategier som kan iverksettes for å institusjonalisere sosialt inkluderende omstillings-tiltak og politikk.
- Forstå hvordan kommuner og lokalsamfunnsaktører kan samskape løsninger for rettferdige omstillingsprosesser for overgang til et energi-, klima- og miljøvennlig samfunn.
- Forstå hvordan det regionale og nasjonale styringsnivået kan bidra til å realisere kommunenes potensial som aktør i sosialt inkluderende omstillingsprosesser og politikk.

↑ Eivind Selvig fra WP3 på Bærekrafts-konferansen i februar 2023

WP4

Intervensjoner

Arbeidspakke 4 (WP4): Intervensjoner

Målet til Include er ikke bare å studere hvordan man kan oppnå en sosialt inkluderende og rettferdig energi-, klima- og miljøomstilling, men også å arbeide sammen med partnere for å utvikle konkrete verktøy og metoder som kan bidra i omstillingsarbeid. I WP4 utvikles, testes og evalueres innovative intervensjoner for samfunnsmessig omstilling med utgangspunkt i forskningen i de andre WPene og kunnskap og erfaring hos Includes partnere. Samskaping er hovedpilaren for arbeidet i WP4. Intervensjonene utvikles gjennom ko-design med partnere i Include og andre relevante samfunnsaktører, og testes, evalueres og revideres i dialog med dem. I tillegg vil mange av intervensjonene fokusere på deltakende prosesser som motiverer innbyggere til å ta del i samskaping av sosiale og miljømessige praksiser i eget lokalsamfunn.

WP4 forskningsmål

Hovedmål: I samarbeid med våre partnere, utvikle og igangsette aktiviteter som kan bidra til en inkluderende energi-, klima- og miljøomstilling.

Delmål:

- Utforske hvordan innbyggerinvolvering og samskaping kan fremmes ved hjelp av digitale verktøy som sosiale media, digital medvirkning, energi-simulering, GIS-verktøy og mobile media.
- Forstå hvordan lokale organisasjoner kan innrettes for å forbedre en sosialt inkluderende energi-, klima- og miljøomstilling.
- Identifisere verktøy, metoder og tilnærminger som er nødvendige for å utvikle meta-nivå undersøkelser som syntetiserer erfaringer fra de ulike intervensjonene til senere bruk.

Høydepunkt

Prosjekter hos partnerne på energi-, klima- og miljøomstilling

Mange av partnerne våre har prosjekter som er nært tilknyttet Includes arbeid. Noen eksempler er: Bymiljøetaten i **Oslo kommune** drifter nettverket for bærekraftig forbruk og gjenbruksentre. Kommunen har også opprettet et kommunalt energi-forum for økt samarbeid på tvers i kommunen med sikte på effektivisering av energibruk i kommunen. **KS** har etablert et nettverk for sirkulærøkonomi med formål å dele erfaringer knyttet til sirkulærøkonomi i kommunesektoren. De deltar også i referansegruppen for Riksantikvarens nye bevaringsstrategi med hovedfokus på lokaldemokrati og sirkulærøkonomi. **Framtiden i våre hender (FIVH)** lanserte i 2023 sitt arbeid med klimautlikhet, som viser stor variasjon i klimafottrykk mellom den rike andelen av befolkningen i Norge og de med lavere inntekt og formue. **Utdanningsforbundet** har nedsatt en arbeidsgruppe som skal bidra til at klima og bærekraft skal være en integrert del av alle initiativ og løpende arbeid i organisasjonen der det er relevant.

Foto: Colourbox

WP5

Læring på tvers av landegrenser

Arbeidspakke 5 (WP5): Læring på tvers av landegrenser

I denne WP-en spør vi hva Norge kan lære av Storbritannia. Durham County Council har erklært klimakrise og foreslått en handlingsplan for å iverksette tiltak for å redusere klimagassutslipp. Flere norske kommuner har også erklært klimakrise og utviklet klimahandlingsplaner. Det som skiller den britiske responsen fra den norske er på den ene siden omfanget av fattigdom og ulikhet i Storbritannia, der energisårbarhet (nært relatert til *energifattigdom*) er et betydelig spørsmål for britisk energipolitikk, og på den annen side den svake økonomiske og politiske posisjonen til britiske lokale myndigheter i en svært sentralisert struktur. Dette forklarer Durhams fokus på å energifattigdom og sårbare gruppers posisjon i deres klimaplan. I Norge tas i mindre grad rettferdighetsaspekter inn i arbeidet med å utvikle lokal energi-, klima- og miljøomstillingspolitikk. WP5 har som mål å trekke på britiske erfaringer for å reflektere over hvordan lokalt omstillingsarbeid i Norge i større grad kan integrere hensynet til sosial rettferdighet.

WP5 forskningsmål

Hovedmål: Analysere erfaringer og gi anbefalinger for en sosialt inkluderende omstilling til lavutslippssamfunnet gjennom komparativ forskning i Norge og Storbritannia.

Delmål:

- Identifisere strategiske mål til britiske kommuner med tanke på implementering av en sosial inkluderende energi-, klima- og miljøomstilling.
- Gjennomføre casestudier med Durham County Council med fokus på kunnskapsoverføring knyttet til spenninger mellom sosial rettferdighet og energi-, klima- og miljøomstilling og ved å vurdere rollen til sivilsamfunnsgrupper og andre aktører i utformingen av initiativer for omstilling.
- Bidra sammen med forskningskonsortiet til utvikling av pensum for kurs rettet mot ledere og saksbehandlere som jobber med bærekraftig omstilling i norske kommuner.

WP6

Syntese, utdanning og kommunikasjon

Arbeidspakke 6 (WP6): Syntese, utdanning og kommunikasjon

WP6 involverer alle forskerpartnere i syntetisering av forskningsfunn og adresserer tverrgående problemstillinger. Videre utvikler vi utdanningsprogrammer og forskeropplæring av relevans for Includes fokusområde. Til slutt, under denne arbeidspakken sikrer vi jevnlig kommunikasjon mellom forskning og partnere, og at resultater spres også til øvrige målgrupper. Målgruppene for Includes kommunikasjonsaktiviteter er akademia; partnere og interessenter; og allmennheten.

WP6 mål:

1. Syntetisere våre forskningsfunn.
2. Adressere tverrgående problemstillinger av relevans for alle Includes forskere og partnere.
3. Bidra til forskerutdanning og utdanning innen Includes fokusområde ved å utvikle og gjennomføre ph.d.-kurs, etterutdanningskurs samt masterkurs og skape fellesskapsfølelse blant studentene.
4. Sikre kommunikasjon mellom forskere og partnere og formidle resultater i vitenskapelig sammenheng, til partnere, relevante samfunnsaktører, og allmennheten.

Høydepunkt

Include nevnt på Stortinget

Include ble nevnt på Stortingets talerstol 9. mars 2023. Diskusjonen dreide seg om en innstilling fra energi- og miljøkomiteen og et forslag fra representantene Bjørnar Moxnes, Geir Jørgensen og Sofie Marhaug om å ta tilbake den demokratiske kontrollen over kraften (Innst. 210 S (2022–2023)). I et innlegg refererte Marhaug til Include og formidlet et sitat fra forskningen.

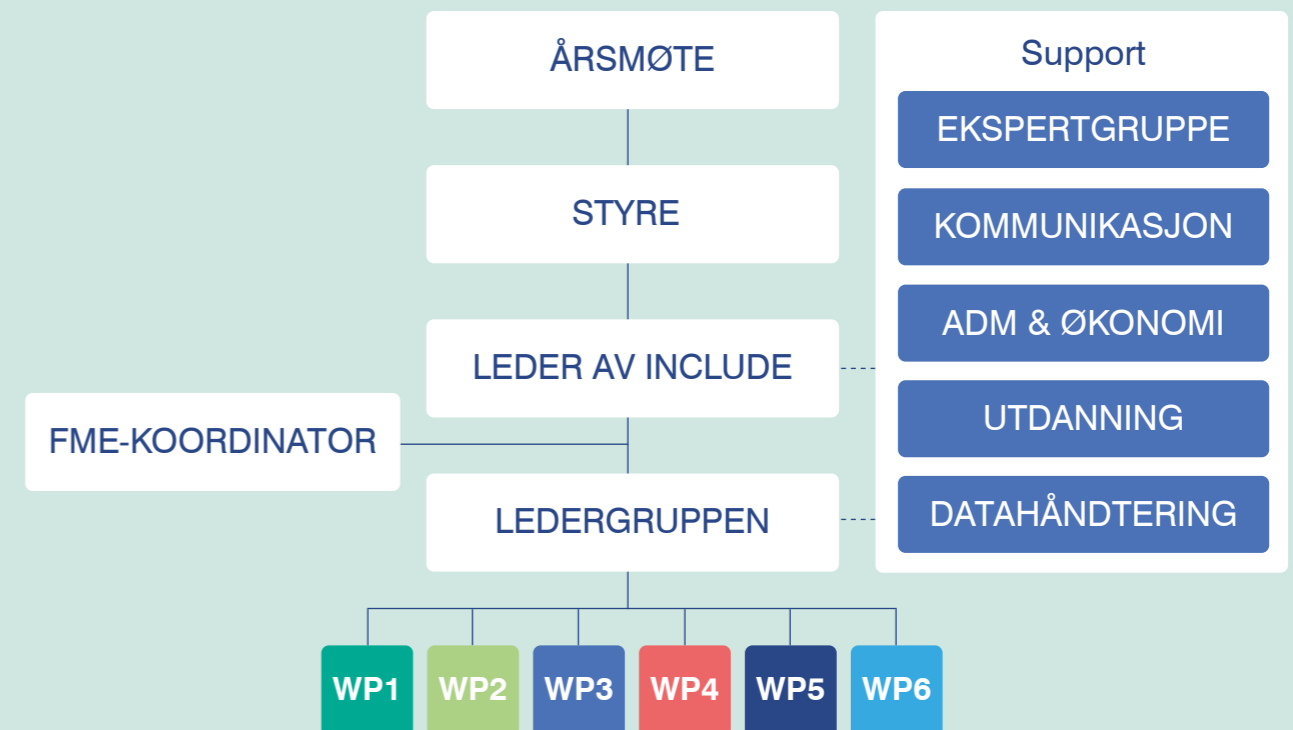

Foto: Bernt Sørnisen

Organisering av Include

Organisasjonsstruktur

Include

Høydepunkt

Innspill til Energikommisjonen

Include-styret leverte et høringssvar til Energikommisjonens NOU 2023:3 *Mer av alt – raskere*. Styret stilte seg kritiske til rapportens manglende tydeliggjøring av premissene som ligger til grunn for antakelsene om fremtidig kraftbehov. De etterlyste også et bedre grunnlag for å kunne ta politiske beslutninger om hvorvidt og hvordan ulike typer forbruk bør prioriteres fremfor annet, i en situasjon med sterk knapphet på tilgang til elektrisk energi og industriell aktivitet av ulike typer. Enkeltforskere i Include sendte inn mer spesifikke kommentarer til rapporten med hensyn til rettferdig tilgang til energi, hvor det ble argumentert for at husholdningers, spesielt svakere-stiltes, tilgang til strøm bør ivaretas bedre. Dette kan gjøres på forskjellige måter. Ett forslag er å gi et minimum av strømtilgang til en pris alle har råd til, for å sikre rettferdig tilgang. Det finnes eksempler på slike løsninger i andre land.

Includes styre

Vebjørn Bakken
UiO

Kristin Halvorsen
CICERO Senter for klimaforskning

Iver Neumann
Fridtjof Nansens Institutt (FNI)

Bjørne Grimsrud
Transportøkonomisk institutt (TØI)

Randi Julie Haldorsen
Viken fylkeskommune

Sofie Ringdal
Spire

Aasmund Bunkholt
TreFokus

Kjetil Bjørklund
Kommunesektorens organisasjon (KS)

Ernst Kloosterman
Tromsø kommune

Ledergruppen

Tanja Winther
Leder av Include,
SUM, UiO

Hege Westskog
FME-kordinator og leder av WP3,
SUM, UiO

Tor Håkon Jackson Inderberg
Leder av WP1,
Fridtjof Nansens Institutt

Per Gunnar Røe
Leder av WP2,
ISS, UiO

Ole Smørdal
Leder av WP4,
IPED, UiO

Simone Abram
Leder av WP5,
Durham University

Erik Berge
Kommunikasjonsansvarlig,
SUM, UiO

Kommunikasjon

Astrid Arnslett
CICERO

Anna Valberg
Fridtjof Nansens Institutt

Administrasjon og økonomi

Elizaveta Semenova
SUM, UiO

Marius Bergh
SUM, UiO

Terje Røysum
SUM, UiO

Kristoffer Ring
SUM, UiO

Manhar Patel Harmansen
SUM, UiO

Helene Greibesland
SUM, UiO

Administrasjon og økonomi

Ragnhild Johnsrud
ISS, UiO

Audrey Stark
ISS, UiO

Henry Ramana
ISS, UiO

Trine Labahå
IPED, UiO

Kari-Anne Ulfsnes
IPED, UiO

Øyvind Henden
IOR, UiO

Elisabeth Wenger-Hagene
IOR, UiO

Ida Håbrekke
CICERO

Suzanne Tærud Day
CICERO

Sigrid Rian Song
CICERO

Claes Lykke Ragner
FNI

Mona Isaksen
UiT

Gøril Heimland
UiT

Christian Hansen
UiT

Lisbeth Kjelstrup
TØI

Espen Refstie
TØI

Louise Baker
Durham University

Administrasjon og økonomi

Includes ph.d.-stipendiater

Eivind Hjort Matthiasen
FNI

Ingrid Christensen
CICERO

Iris Leikanger
SUM, UiO

Johannes Volden
SUM, UiO

Kirsten Hegsvold
TØI

Oskar Vågerö
ITS, UiO

Sigrid Jerpstad
ISS, UiO

Marieke van der Star
ISS, UiO

Neha Singh
IPED, UiO

Includes ph.d.-stipendiater

Julie Høie Nygård
UiT

Daniel Molin
ISS, UiO

Karianne Taranger
FNI

Hilde Solli
ISS, UiO

Øyvind Sundet
SUM, UiO

Forskere

Anders Tønnesen
CICERO

Andrés Luque-Ayala
Durham University

Anja Amundrud
IPED, UiO

Arve Hansen
SUM, UiO

Asbjørn Torvanger
CICERO

Aud Tennøy
TØI

Bjørnar Sæther
ISS, UiO

Bård Sødal Grasbekk
insam

Camilla Houeland
FAFO

Chima Michael Anyadike-Danes
Durham University

David Jordhus-Lier
ISS, UiO

Eivind Selvig
Civitas

Elin Anita Nilssen
UiT

Gavin Bridge
Durham University

Jon Birger Skjærseth
Fridtjof Nansens Institutt

Jørgen Wettestad
Fridtjof Nansens Institutt

Kacper Szulecki
NUPI/SUM, UiO

Karen O'Brien
ISS, UiO

Forskere

Forskere

Karina Standal
CICERO

Katinka Holtmark
TØI / UiO

Kendra Dupuy
Fridtjof Nansens Institutt

Kirsten Jenkins
Edinburgh University

Lars Böcker
TØI

Lars Gulbrandsen
Fridtjof Nansens Institutt

Lars Wang
insam

Lene Foss
UiT

Magne Flemmen
ISS, UiO

Mari Lie Larsen
Fridtjof Nansens Institutt

Marianne Zeyringer
ITS, UiO

Marianne Aasen
CICERO

Marie Byskov Lindberg
Fridtjof Nansens Institutt

Mette Talseth Solnørdal
UiT

Mikkel Vindegg
CICERO

Monica Guillen-Royo
CICERO

Nina Holmelin
CICERO

Nina Solberg
insam

Forskere

Forskere

Ole Kristian Fauchald
Fridtjof Nansens Institutt

Paola Velasco-Herrejón
ITS, UiO

Per Ove Eikeland
Fridtjof Nansens Institutt

Petter Christiansen
TØI

Rolf Jacobsen
Gaia Architects

Sigrid Stokstad
IOR, UiO

Tanu Priya Uteng
TØI

Thea Sandnes
SUM, UiO

Tom Erik Julsrud
CICERO

Torbjørg Jevnaker
Fridtjof Nansens Institutt

Ulrikke Bryn Wethal
SUM, UiO

Partnere

Senter for utvikling og miljø (SUM) ved Universitetet i Oslo er vertskap for Include. I tillegg er fem forskningsinstitusjoner, både universiteter og forskningsinstitutter, en del av konsortiet. Durham University i Storbritannia er vår internasjonale partner. Include har 23 dedikerte partnere som representerer både offentlige-, private- og sivilsamfunnsaktører. Våre partnere er aktivt involvert i senterets aktiviteter gjennom Includes styre hvor de har majoritet, gjennom Includes Partnerforum, referansegruppemøter og i prosjektgrupper for enkeltprosjekter. De inviteres også til å delta på arbeidsverksteder, lunsjseminarer og i kommunikasjon fra Include gjennom å dele kunnskap som er essensiell for partner-relevant forskning

Forskningsinstitusjoner

UNIVERSITETET
I OSLO

FRIDTJOF NANSENS INSTITUTT
FRIDTJOF NANSEN INSTITUTE

Senter for klimaforskning

Institute of Transport Economics
Norwegian Centre for Transport Research

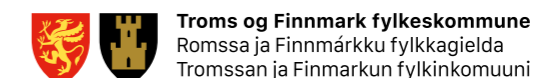

Durham
University

UiT Norges
arktiske universitet

Partnere

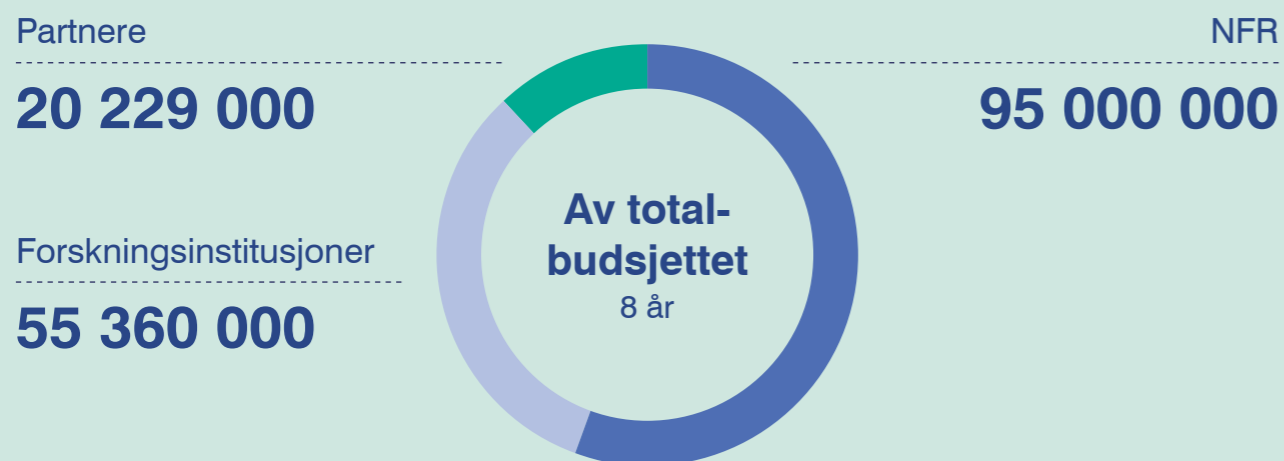
03

Include i tall

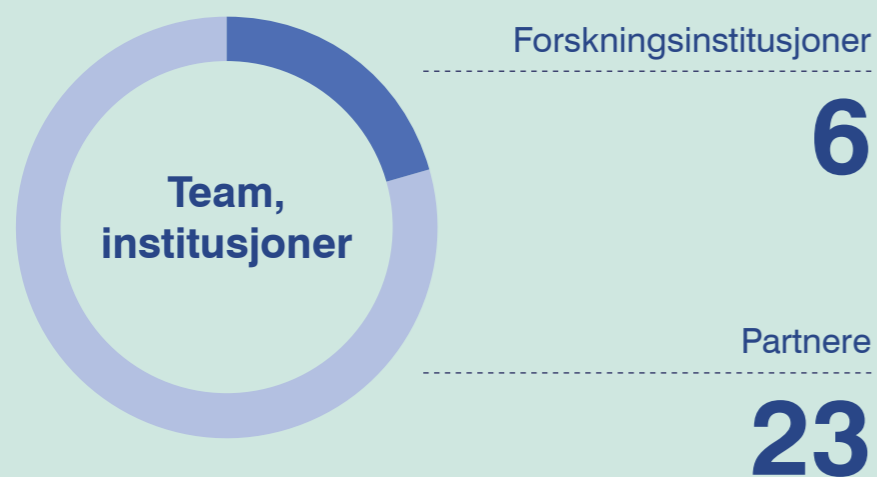
Include i tall

Overordnet

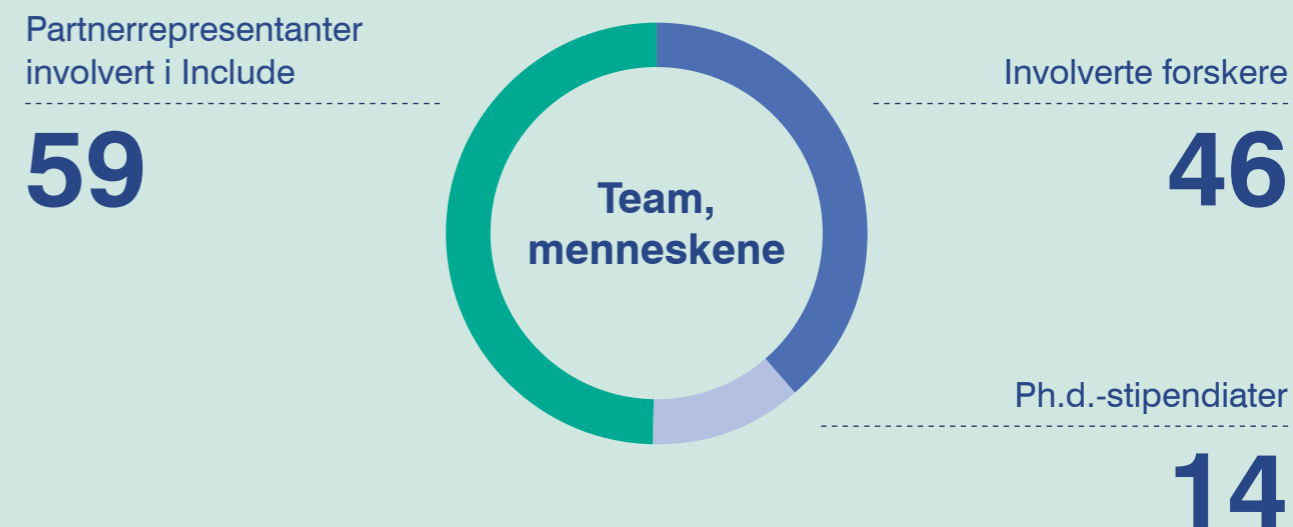
År: **8** Budsjett: **NOK 170 555 000**

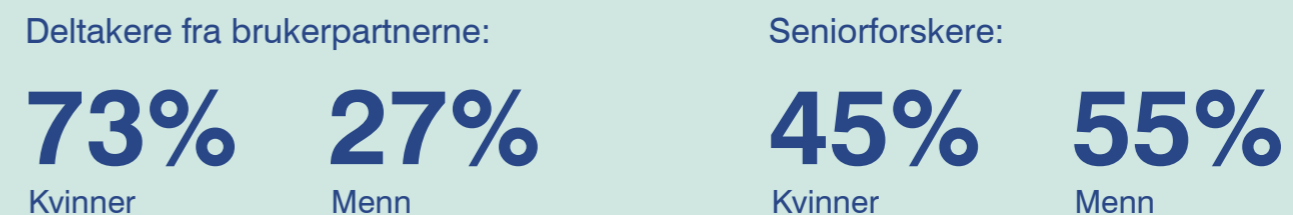
Team, institusjoner

Team, menneskene

Team, kjønnsfordeling

Prosjekter

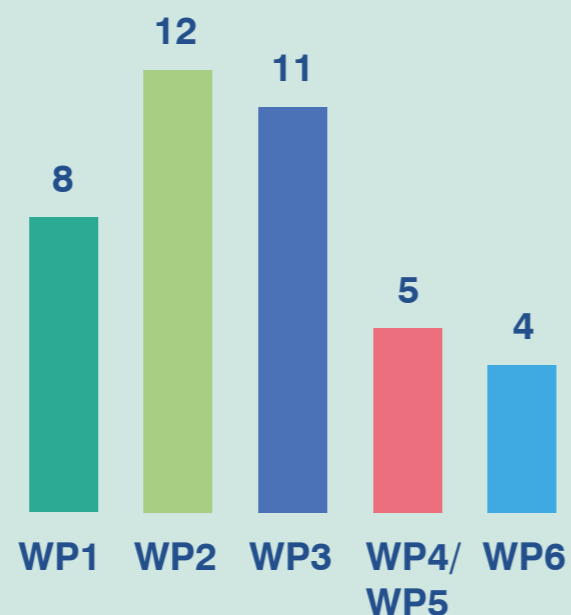
Pågående prosjekter (inkl. ph.d.):

40

Pågående prosjekter

10

På tvers av WP-er (av de ovennevnte)

Spin-off-søknader

Spin-off-søknader (nasjonale og internasjonale):

13

Innsendt i 2023

8

Innvilget i 2023

61%

Include spin-off-søknader i 2023 har en tilslagsprosent på 61%

Totalt antall spin-off-søknader fra oppstart:

71

Innsendt

41

Innvilget

58%

Includes samlede spin-off-søknader har en tilslagsprosent på 58%

CO₂-utslipp 2023

Estimert CO₂-utslipp fra Includes reiseaktiviteter:

2 209 kg CO₂

Estimert CO₂-utslipp spart ved å velge klimavennlige transportmidler:

2 869 kg CO₂

Estimert CO₂-utslipp fra matbestillinger til Include-arrangementer:

54 kg CO₂

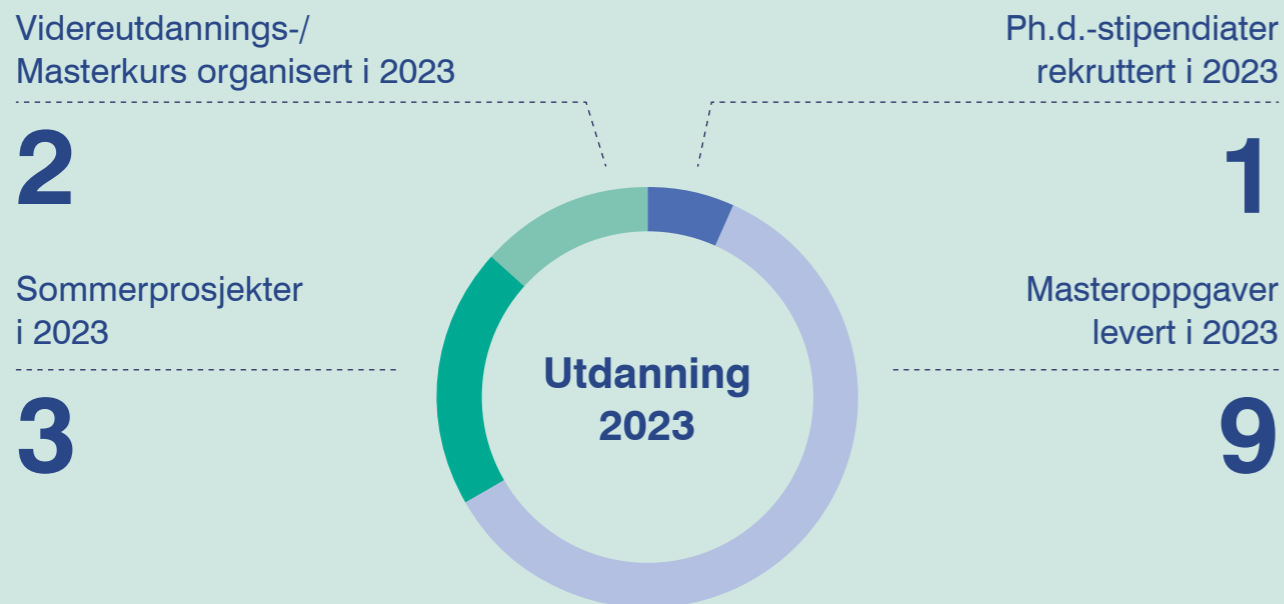
Estimert CO₂-utslipp spart ved å servere vegetar og vegansk mat, sammenlignet med om samme antall porsjoner hadde inneholdt rødt kjøtt:

1 138 kg CO₂

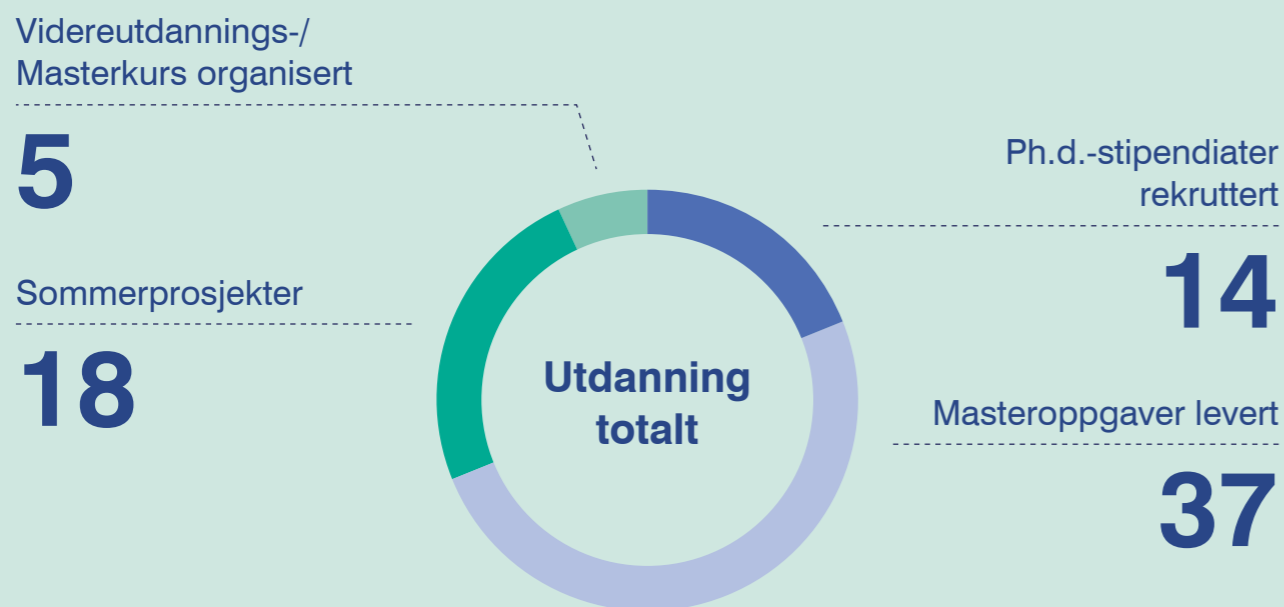
Estimert CO₂-utslipp spart under Includes digitale julerengjøring:

80 kg CO₂

Utdanning 2023

Utdanning totalt

Kommunikasjon

Rapporter*

*I tidligere år (2020–22) ble forskningsbaserte rapporter talt som akademiske publikasjoner. Fra og med i år telles de nå som en egen kategori.

Digitale plattformer 2023

23 300

Nettsidetreff i 2023

99 500

Nettsidetreff totalt

540

Nyhetsbrev-
mottakere

529

Følgere på
Facebook

264

Følgere på
Twitter

80

Deltakere på
Includes års-
konferanse 2023

Mediebidrag

Fordeling av de 53 mediebidragene
i 2023 på ulike kanaler

Podkast i 2023

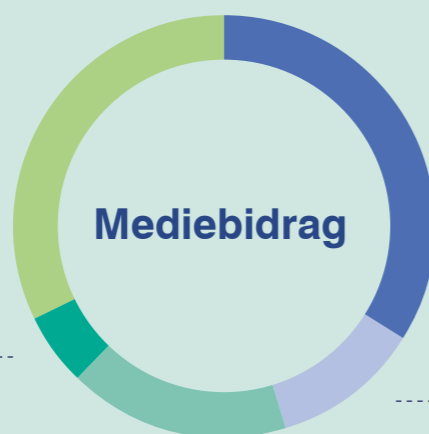
17

Radio i 2023

3

Blogg i 2023

9

53

I 2023

194

Totalt

Avis og digitale
nyhetsmedier i 2023

18

Magasin i 2023

6

Presentasjoner (etter målgruppe)

240

I 2023

722

Totalt

99

Presentasjoner for
akademisk publikum
i 2023

141

Presentasjoner for
partnere, beslut-
ningstakere og
andre i 2023

38

Av de to over (målgruppe
akademisk + partnere),
var antall presentasjoner med
internasjonalt publikum i 2023

Møter og arrangementer

12

5

9

- Include-arrangementer med eksterne deltakere i 2023
- Interne-møter og workshops for hele prosjektgruppen i 2023
- Ledergruppemøter i 2023

26

I 2023

108

Totalt

**Includes miljøstrategi
virker og spres**

Includes miljøstrategi virker og spres

Include legger mye arbeid i å ha en god miljøstrategi og i å gjennomføre denne i senterets arbeid. Vi er også opptatt av å spre vår strategi og praksis til andre institusjoner, både til partnere og andre utenfor senteret. Vår strategi omfatter reiser, matservering og digitalt fotavtrykk.

Reiser

Vi har en egen policy for reiser. Reiser skal vurderes med tanke på om de er nødvendige, og reisene skal gjennomføres mest mulig klimavennlig, i hovedsak landbasert. Hvert år ber vi forskerne i Include om å registrere CO₂-utslipp for reisene sine samt oppgi hva de eventuelt har spart av CO₂ ved å reise med andre, mer klimavennlige alternativer enn fly. Det registrerte, totale CO₂-utslippet knyttet til Includes reisevirksomhet (feltarbeid, møter og konferanser) var 2209 kg CO₂-ekvivalenter i 2023. Dersom flyreiser hadde vært benyttet oftere, ville utslippet ha vært

dobbelt så høyt. I 2023 *sparte* vi 2869 kg CO₂-ekvivalenter gjennom å bruke alternative reisemåter. Totalt ble det gjort 17 reiseregistreringer i 2023, og fem av disse brukte fly på deler av reisen. Om disse flyreisene hadde vært gjennomført med et annet og mer klimavennlig transportmiddel, kunne vi spart ytterligere 907 kg CO₂-ekvivalenter. Det er grunn til å anta at ikke alle forskerne har registrert sine reiser, så estimatet for våre klimautslipp knyttet til reiser er trolig for lavt.

Foto: Jull Moreira on Unsplash

Mat

Include serverer bærekraftig og klimavennlig mat i forbindelse med arrangementer, i hovedsak kun vegetarisk og vegansk mat. Under årskonferansen i november serverte vi for eksempel mat fra Happy Foods. De serverer råvarebasert vegetarisk mat, og bruker i størst mulig grad norske leverandører. De besøker ofte gårdene de samarbeider med for å få vite hvor grønnsakene kommer fra og deltar gjerne i høstingen. Maten som velges er dermed også sesongbasert. I 2023 utviklet Include et registreringsskjema for CO₂-utslipp i forbindelse med matservering. Skjemaet benyttes ved bestilling av lunsj og middag i Include-regi.

Vi registrerer systematisk hvor mye CO₂-utslipp måltidene medfører i tillegg til hva som er spart i forhold til om rødt kjøtt og mer karbonintensive alternativer hadde vært servert. 13 matbestillinger ble registrert i 2023, til sammen 375 matporsjoner (363 lunsjer, 12 middager), hvorav to av bestillingene var vegetariske, åtte både vegetariske og veganske og tre kun veganske. Konklusjonen er at vi sparte 1183 kg CO₂-ekvivalenter i forbindelse med disse 13 matbestillingene sammenliknet med om vi hadde valgt rødt kjøtt som hovedingrediens i serveringene. Totalt resulterte serveringene i 54,4 kg CO₂-ekvivalenter i utslipp.

Digitalt fotavtrykk

I 2023 gjentok vi Includes digitale julerengjøring, som ble arrangert for første gang i 2022. Alle forskere og partnere ble invitert. Eivind Skogen i Netlife holdt innlegg om digitalt søppel og Kristoffer Ring ved SUM om konkrete tiltak for å redusere vårt digitale fotavtrykk. Det ble påpekt at globale klimautslipp fra skylagring utgjør mellom 2,5% og 3,7% av verdens totale klimagassutslipp – noe som dermed overgår utslipp fra all kommersiell flytrafikk (ca. 2,4%). I møtet jobbet hver enkelt med sine filer og epostkontoer for å redusere CO₂-avtrykket. Vi sorterte blant annet filer og eposter etter størrelse og slettet store filer der dette var mulig. Vi registrerte også hvor mye vi slettet og hvor mye dette utgjorde i spart CO₂. 10 personers arbeid med sitt digitale fotavtrykk i en og en halv time resulterte i en reduksjon på 80 kg CO₂. Her brukte vi en dummy-verdi for beregningen fra Stanford Magazine hvor en gigabyte (GB) datalagring tilsvarer to kg CO₂ per år.

Miljøstrategien deles

To Include-forskere har sittet i UiOs kompetanseutvalg (oppnevnt av prorektor Mette Halskov Hansen), som gir innspill til UiOs bærekraftstrategi. Det viktigste enkeltbidraget gjelder innspill til UiOs arbeid med nye retningslinjer for reisevirksomhet, inkludert eventuelt bytte av leverandør for bestilling av reiser. Her har Includes reisestrategi vært en inspirasjonskilde. Include-forskerne har også gitt innspill til arbeidet med undervisning og bærekraftsertifikatet blant annet for bestilling av mat.

Enkeltenheter ved UiO har også latt seg inspirere av strategien. Energimodelleringsgruppa ved ITS valgte for eksempel tog i stedet for fly til Wien i forbindelse med Europas største konferanse for geovitenskap. De delte også sine erfaringer på fagbloggen Titan og påpekte at UiO kan gjøre betydelig mer for å tilrettelegge for andre transportmidler enn fly. Gruppen brukte om lag 20% av utslippene sammenliknet med å reise med fly. I tillegg har OsloMet etterspurt Includes miljøstrategi samt vårt nettskjema for registrering av utslipp ved reiser.

Titan.uio.no
Forskningsnyheter om realfag og teknologi

 UNIVERSITETET
I OSLO
 NO EN
Søk
Meny

Andre temaer > 2023 >

Forskarane nytta tida til å hjelpe kvarandre med å lage presentasjonar og diskutere. Frå venstre med klokka: Oskar Vågerø, Idunn Amnes Mostue, Tobias Verheugen Hvidsten og Aleksander Grochowicz. Foto: Maximilian Roithner.

Forskarane valde tog framfor fly og kutta utsleppa med 1,2 tonn CO₂

Forskningsgruppa som jobbar med energimodellering gjorde alvor av

[↑ Faksimilie fra Titan](#)

05

Forskning 2023

Forskningen i Include i 2023 og prosess for nye prosjekter

Ved utgangen av 2023 hadde Include totalt 40 pågående prosjekter. De fleste av disse hadde prosjektgrupper der både forskere og partnere er involvert. Det er ledergruppen i Include som godkjenner Includes nye prosjekter, etter dialog mellom mulig prosjektleder og arbeidspakkeleder for å avklare tematikk, relevans for Include, og ressursbruk. Ph.d.-prosjektene følger vanlige, akademiske prosedyrer med utlysninger og opptak, og kandidatene har Include-forskere som veiledere i tillegg til eksterne.

Forskerne i Include møttes til samling i slutten av mai 2023. Et viktig mål for denne samlingen var å stake ut kursen for videre arbeid i Include med hovedtemaer for nye prosjekter. Basert på retningslinjer for nye prosjekter utarbeidet av ledergruppen og Include-styret skal nye prosjekter adressere tema på tvers av arbeidspakker, utnytte synergier i eksisterende prosjekter, og ha høy samfunnsmessig relevans.

↑ Include-forskere på to-dagers samling

Den samlede prosjektporteføljen er illustrert i Includes Temaoversikt. Hovedtemaene innenfor hver arbeidspakke har prosjekter som belyser tematikken.

Etter en todagers samling ble det stor oppslutning rundt fire temaer vi vil jobber videre med:

- Behov for ny energi:** Vi ønsker å stille spørsmålsteget ved hva energibehovene er, hva som er tilstrekkelig energibruk/elektrisitetsforbruk, hva som bør prioriteres og hvordan behovene kan oppfylles på en rettferdig måte. Det er også viktig å adressere hva som skal være/oppfattes å være fellesgode og hva som kan overlates til markedet (både nett/kraft).
- Arealbruk:** Det grønne skiftet med fornybarsatsing innebærer dilemmaer med tanke på arealbruk. Vi ønsker å adressere hvordan vi kan redusere/unngå nedbygging av natur, hvilke dilemmaer vi står overfor og hvordan disse kan løses. Rettferdighetsaspekter tilknyttet by-land-dimensjonen vil være en sentral ulikhetsdimensjon som adresseres.
- Bærekraftig forbruk:** Forbruket er en viktig driver for indirekte energibruk, som representerer en stor kilde til klimautslipp. Vi ønsker å jobbe videre med utfordringer og løsninger for redusert materielt forbruk, inkludert spørsmålet om hva som er tilstrekkelig forbruk og ressursbruk. Her vil vi også adressere ulikhet med tanke på tilgang til ressursbruk.
- Rettigheter til medvirkning:** Viktige spørsmål under dette temaet er hvilke rettigheter man har til medvirkning, hvem som har disse rettighetene og hvordan de blir fulgt opp i beslutninger som tas. Det vil være viktig å adressere om og i hvilken grad sammensetningen av medvirkende parter har betydning for beslutninger som tas samt hva effektene er av at noen grupper utelates.

↑ Et gulv fullt av ideer.
Fra Includes forskersamling.

Høydepunkt

Ph.d.-gruppen i Include

Med to nye stipendiater teller Includes ph.d.-gruppe nå 14 kandidater, som er nært tilknyttet forskningen i Include og som har stor glede av hverandre. Tre av ph.d.-kandidatene tilknyttet WP2 er finansiert gjennom NFRs ordninger for hhv. offentlig ph.d. (med Oslo kommunes klimaetat og Miljødirektoratet) og nærings-ph.d. (med Rambøll). Disse kandidatene arbeider 25% for sin arbeidsgiver under et fireårig ph.d.-løp og går etter fullført ph.d. tilbake til sin virksomhet. De har da fått en kompetanse på rettferdig omstilling som de kan anvende i arbeidet sitt.

Ideene ble drøftet videre med Includes partnere i juni 2023 der de spilte inn sine perspektiver og forskningsbehov. Gjennomgående ble det gitt full tilslutning til de fire temaene nevnt over, både fra partnerne og styret i Include. I løpet av høsten 2023 har vi jobbet med å konkretisere ideer for nye Include-prosjekter og mulige søknadsløp. Målet er at nye prosjekter skal defineres, beskrives i mal for prosjekter, godkjennes av ledergruppen og legges inn i prosjektkatalogen i Include i løpet av våren 2024. Partnerne vil få tilsendt oppdatert prosjektkatalog før sommeren 2024 og få mulighet til å knytte seg til nye prosjekter.

Includes prosjektportefølje ved utgangen av 2023 adresserte mange ulike tema sentrert rundt energi-, klima- og miljøomstilling. Arbeidspakkene våre sorterer prosjektene inn i overordnede tema, og vi har også et utstrakt samarbeid på tvers av arbeidspakker for å sikre tverrfaglighet, utnytte synergier og skape grunnlag for syntese. I våre glimt av resultater fra Include-prosjekter i denne rapporten (under), har vi også lagt vekt på å synliggjøre resultater fra utvalgte ph.d.-prosjekter samt tverrgående tematikk på tvers av arbeidspakker. Partnere våre leder flere prosjekter og vi har også valgt å trekke fram noen av disse.

TYPE

- Partner
- Prosjekt

Nettverksfiguren viser alle Includes prosjekter (blå) knyttet til involverte partnere (røde). Figur laget av Henrik Bentzen.

Glimt av resultater fra prosjektene

Rettferdig tilgang til energi

Fleksibel strømbruk blant husholdninger: barrierer, muligheter og virkninger (Flexeffect)

Kunnskap om effekten av virkemidler rettet mot husholdninger for å utjevne effekttopper i nettet har manglet i Norge. Norsk energipolitikk har generelt lite søkelys på forbrukere og forbrukerhensyn. Flexeffect-prosjektet har bidratt til å fylle dette kunnskapshullet med forskning på hvordan husholdninger kan endre sitt strømbruk, hvordan dette påvirker husholdninger positivt eller negativt og hvordan slike virkemidler utformes og oppfattes i samfunnet som helhet. Samlet viser resultatene fra Flexeffect at mange forbrukere forstår og er enige med formålet for ny nettleie og forbrukerfleksibilitet. Samtidig gjør utformingen det vanskelig å tilpasse til hverdagslivet, og strømmarkedet oppleves som uoversiktlig i utgangspunktet. Videre uttrykker mange bekymring for at den nye nettleien kan få uheldige og urettferdige fordelingsvirkninger f.eks. for småbarnsfamilier eller for de som har skiftarbeid. Det er også krevende for forbrukere å ta i bruk ny teknologi for å øke forbrukerfleksibiliteten. Dette har både en økonomisk kostnad og det krever ressurser i form av tid, kunnskap og interesse. Flexeffect-prosjektet finner også at selv om forbrukerhensyn er nevnt i den politiske prosessen knyttet til ny nettleie (høringsprosessene) er forbrukerne svakt representert og forbrukerhensynene har en tendens til å være svake og generelle.

Resultatene fra Flexeffect viser at husholdninger i Norge har høyst ulike forutsetninger for å forstå og tilpasse seg den nye nettleien, som blant annet har tidsdifferensierte tariffer (dyrere nettleie om dagen enn om natten). Husholdninger uten tilpasningsmulighet opplever stor frustrasjon når de blir presentert for endringene i nettleien, og det er

en viktig kontekstuell faktor at de (med markedsbasert strømvare) nå er utsatt for doble prissignaler, hvilket virker forvirrende på mange. I videre utforming av nettleien bør det vektlegges en så enkel og skånsom utforming av systemet som mulig, for eksempel ved at prisforskjellen mellom dag- og natt (per kWh) ikke gjøres for stor. Det siste er spesielt viktig med tanke på sårbare kundegrupper med stram økonomi. Samtidig viser prosjektet at det er mulig å oppnå en skånsom og 'sosialt robust' utforming når de som utvikler nettleien har nær kontakt med grupper som representerer kundesiden (inkludert forskere). Forskningen viser også med tydelighet at det er et sterkt behov for å øke kunnskapen om hvordan utforming av nye nettarter vil påvirke kunder og forskjellige grupper av kunder. Slik kunnskap mangler i dag, og tariffenes utforming har ikke vært gjort med basis i kunnskap om effekter for ulike typer husholdninger.

En helhetlig forståelse av de sosiale og politiske dimensjonene av slike virkemidler er avgjørende for å lykkes med et grønt skifte som har aksept i samfunnet og som ikke har uønskede og urettferdige virkninger på enkelte forbrukere. Resultatene har ledet til flere forskningspublikasjoner som er i forskningsfronten på empirisk kunnskap og teoriutvikling tilknyttet husholdninger og fleksibelt strømbruk. Videre er kunnskapen av betydning for beslutningstagere som myndigheter, reguleringsmyndigheter, og aktører som nettselskap og interesseorganisasjoner. I synteserapporten *Forbrukerfleksibilitet: Et kunnskapsgrunnlag for å forstå husholdningers oppfatninger og muligheter (CICERO Rapport 2023-08)* gis det konkrete anbefalinger knyttet til informasjonsbehov og mulige verktøy for husholdninger. Forskningsfunnene er også formidlet bredt gjennom akademiske artikler, kronikker, populærvitenskapelige artikler og presentasjoner.

Bærekraftige energipraksiser – en urealistisk drøm? (ph.d.-prosjekt)

Prosjektet er hovedsakelig basert på data samlet inn gjennom intervjuer i 2022 og analyse i 2023. Alle intervjuene ble gjort under en periode med uvanlig høye strømpriser. Personer med bosted i Stor-Oslo, men med ulik yrkesbakgrunn og ulik sosial klasse ble valgt ut som informanter. Formålet var å rekruttere informanter fra den kulturelle overklassen, den økonomiske overklassen og arbeiderklassen. Totalt ble det gjennomført 37 intervjuer, med informanter jevnt fordelt over de tre overnevnte gruppene. Intervjuene omhandlet sosiale praksiser knyttet til bruk av elektrisitet, og omfattet det meste av de daglige rutinene vi utfører i våre hjem som involverer elektrisitet, fra renoveringsprosjekter til bruk av oppvaskmaskin.

Analysen undersøker forskjeller i hvordan ulike intervjuobjekter snakker om og utfører energipraksisene sine. To karakteristikk fremheves som spesielt viktige; (1) grad av handlingsrom og (2) grad av bekymring. Den første karakteristikken fremhever de materielle forholdene informantene befinner seg i, der for eksempel stedet man bor påvirker handlingsrommet. En viktig skillelinje

går mellom eneboliger og leiligheter, der førstnevnte gir større frihet til å påvirke omgivelsene, enten det er gjennom renovasjon, installasjon av tekniske systemer eller innkjøp av elektriske apparater. Tilsvarende handlingsrom finnes ikke for leilighetsbeboere, tvert imot, de som bor i borettslag med felles oppvarmingssystemer har minst handlingsrom. Den andre karakteristikken har å gjøre med intervjuobjektens disposisjoner, eller ulike handlingsmåter. Disposisjonene er tett knyttet til den materielle konteksten, da forskjellige forhold utløser ulike handlingsmåter. Dermed kan visse handlingsmåter bare realiseres i en enebolig.

Ved å bruke disse to karakteristikkene, kan fire typologier for energipraksiser utvikles. Typologiene ble navngitt slik: (1) De Teknologiiinteresserte (2) De Luksuriøse (3) De Pragmatiske (4) De Nødvendighetsdrevne. De to første typologiene domineres av den økonomiske overklassen, mens den tredje er en blanding av unge mennesker fra den kulturelle overklassen og arbeiderklassen, og den siste i hovedsak tilhører arbeiderklassen. Navnene fremhever aspekter ved deres energipraksiser og boforhold, da de Teknologiiinteresserte gjerne er velstående personer bosatt

i enebolig som liker å investere i tekniske systemer og bruke elektrisiteten effektivt. De Luksuriøse bor også i eneboliger og er ikke så bekymret for strømforbruket sitt. I stedet brukes elektrisiteten ofte for å tilpasse seg mer luksuriøse praksiser som opprettholdelse av høye komfortstandarder. De Pragmatiske bor i leiligheter i borettslag, gjerne med felles oppvarmingssystemer. De har en pragmatisk tilnærming til elektrisitet, da deres begrensede handlingsrom gjør at de ikke bryr seg så mye om energipraksisene sine. Den siste typologien, De Nødvendighetsdrevne, bor også i leiligheter, men må typisk betale for egen oppvarming. På grunn av lav inntekt og høye strømpriser som en følge av energikrisen, gjennomfører de mange endringer med tanke på når og hvordan de utfører energipraksisene sine.

De fire typologiene fremhever variasjoner på tvers av sosial klasse, og prosjektet bidrar med kunnskap om livsstil og forbruksmønstre i forskjellige sosioøkonomiske grupper i Norge. Denne innsikten er nødvendig for å styrke beslutningsgrunnlaget i tider med rask energiomstilling. Videre fremhever typologiene hvordan forskjellige ressurser er ujevnt fordelt, og hvordan denne skjeve fordelingen kan opprettholde eksisterende sosiale ulikheter.

Sosiale faktorer i energisystemmodellering (ph.d.-prosjekt)

Her omtales resultater fra tre arbeider i prosjektet.

Kan vi optimalisere for rettferdighet?

Mange energisystemmodeller og -modellører ønsker å bidra med informasjon og innsikt til politikkutforming og beslutninger om avkarboniseringen av våre energisystemer. Mer tverrfaglig samarbeid på tvers av teknologisk og samfunnsvitenskapelig energiforskning, samt motstand mot etablering av ny energiinfrastruktur (f.eks. vindkraft eller kraftledninger), har skapt større interesse for å inkludere sosiopolitisk gjennomførbarhet som et aspekt i energimodellene. Vi undersøkte hvordan energioptimaliseringsmodeller kan bidra med innsikt om en klimavennlig og sosialt rettferdig energiomstilling ved å gjennomgå tidligere forskning på feltet kombinert med en todagers workshop med samfunnsvitere og energimodellører. Overordnet fant vi at de fleste studiene med et eksplisitt fokus på rettferdighet hadde fokus på fordeling, selv om mange av studiene også indirekte berørte prosessuelle aspekter ved energirettferdighet. Et annet viktig funn, som også påvirket den videre retningen av ph.d.-prosjektet, var at måten rettferdighet ble konseptualisert og definert på var begrenset. Hovedsakelig var fokuset på jevn fordeling av fordeler og byrder per capita. Dette kan føre til politiske anbefalinger som i stor grad er avhengig av forskernes normative syn på hva rettferdighet er. Dette arbeidet er publisert som en akademisk artikkel.

Holdninger til vindkraft på X/Twitter

Vi har studert holdninger til elektrisitetsteknologier i Norge (som vindkraft) på den sosiale medie-plattformen X (tidligere Twitter), og utforsket endringer i folks holdninger. Vi fant at aktiviteten på X økte mer enn tre ganger mellom 2018 og 2019, og deretter forble mye høyere enn tidligere. Mye av den økte aktiviteten var i tilknytning til at NVE presenterte det foreslåtte nasjonale rammeverket for vindkraft i april 2019. Selv om det var en økning i aktiviteten, sannsynligvis på grunn av kontroversene om vindkraft i Norge, var tweetene og brukerne, overraskende nok, ikke utelukkende negative. Denne typen arbeid og analyse kan bidra til å forstå dynamikker i holdninger til elektrisitetsteknologier og kan være et supplement til andre longitudinelle undersøkelser. En artikkel fra dette arbeidet er under fagfelle vurdering.

Definisjoner av rettferdighet og innvirkning på framtidig design av det europeiske energisystemet

Her ønsket vi å utforske hvordan design av et sosialt rettferdig energisystem kan se ut, gitt en spesifikk konseptualisering av rettferdighet. For å gjøre dette utformet vi rettferdighetsprinsipper for hvordan fordeler og byrder fordeles mellom geografiske regioner (i vårt tilfelle ulike land). Ved å analysere et bredt spekter av mulige energisystemer, så vi, ikke overraskende, at analysen av fordelingsmessig rettferdighet i stor grad avhenger av hvordan rettferdighet defineres. Dersom selvforsyning ansees som et viktig utgangspunkt (dvs. å generere det man forbruker innenlands) fører dette til ganske ulike resultater sammenlignet med om man mener at rike land bør ta en større del av byrden ettersom de har evnen til å gjøre det. Å være transparent og eksplisitt om slike antagelser er derfor avgjørende for energisystemmodellering, og sannsynligvis også for de fleste kvantitative vurderinger som bidrar med innsikt om sosialt rettferdige energisystemer.

Høydepunkt

Spennende resultater fra Flexeffect-prosjektet

Prosjektet *Flexeffect* har bidratt med kunnskap om effektene av virkemidler rettet mot husholdninger for å utjevne effekttopper i strømmettet, noe som har manglet i Norge. Resultatene viser at mange strømkunder opplever det som vanskelig å tilpasse den nye nettleien til hverdagslivet. Mange er bekymret for uheldige fordelingsvirkninger, og forbrukerhensyn er svakt representert i den politiske prosessen. Includes arbeid på temaet har blitt anvendt av flere politikere i ulike media samt i kommuner og nettselskap. Forskningsfunnene er også formidlet bredt gjennom kronikker, populærvitenskapelige artikler og presentasjoner.

Foto: Ssu, Wikimedia Commons

Rettferdig og energivennlig byutvikling

Bilens historie og framtid i Storbritannia

Historikere i Storbritannia anser gjerne perioden mellom 1896 og 1939 som en tid der bilen og dens sosiotekniske system ble del av nasjonens daglige liv. Landet var imidlertid senere ute enn andre land som Frankrike, Tyskland, Italia og USA med å utvikle tilstrekkelig infrastruktur for bilbruk. Til tross for at veiene har spilt en sentral rolle i utviklingen av Storbritannias nasjonale identitet, hadde landet for eksempel ikke motorveier før i 1958. Likevel ble bilen Storbritannias dominerende transportform på 1960-tallet. Den spilte en avgjørende rolle i en rekke subkulturer, formet bygde omgivelser og påvirket nasjonens kunstneriske produksjon. Bilens overlegenhet sammenlignet med andre transportmidler i dag gjenspeiles i at det er mer enn tretti millioner private biler på landets veier, hvorav flertallet har forbrenningsmotorer. En rask overgang til avkarbonisert transport er dermed avgjørende hvis Storbritannia skal nå målene i Paris-avtalen.

Spørsmålet er hvilken framtid man ser for seg for ulike transportløsninger i Storbritannia. Det konservative partiet har ledet landet i tretten år, enten i koalisjon eller alene, og har uttrykt en klar visjon for bilens framtid i landet. På kort sikt skal fossile biler erstattes med plug-in elektriske kjøretøy slik at gleden over en privateid bil ikke skal måtte ofres for planeten skyld. Myndighetene ser for seg at elektriske kjøretøy kan lades i private hjem og

at smartmålere vil gjøre at ladingen skjer på det mest gunstige tidspunktet for strømmettet.

Det er imidlertid lite diskusjon om hvordan overgangen kan håndteres med tanke på Storbritannias varierte landskap. Durham County Council, i det rurale nordøstlige England, har en alternativ visjon for overgangen til klimavennlig transport, som er i sterk kontrast til de nasjonale strategiene. Denne visjonen tar hensyn til området svært spesifikke forhold og fortid. En kombinasjon av kutt i kollektivtransport og stenging av Durhams mange kullgruver på slutten av 1980-tallet har gjort at området har mange pendlere og dermed flere biler per husholdning. Mange av boligene her har heller ikke innkjørsel, noe som vanskeliggjør privat lading av el-biler. Fylkesmyndighetenes visjon inkluderer derfor offentlig tilgjengelige ladefasiliteter spredt over hele fylket og muligheter for bildeling. De håper at dette vil bidra til en raskere overgang til avkarbonisert transport. De to svært ulike visjonene for overgangen til en fossilfri bilpark illustrerer kontrasterende verdier og ideer om betydning av sted og landskap, som vil være avgjørende for å forstå omstillingen til mer klimavennlige transportmidler.

Sosiale konsekvenser av kompakt byutvikling

Kompakt byutvikling har blitt den dominerende strategien i Norge for å få til klima- og energiomstilling i dagens byer, men de sosiale implikasjonene av denne typen byutvikling får imidlertid stadig mer oppmerksomhet. Det er få som bestrider at en kompakt byutvikling er energieffektiv, og at fortetting i områder med et godt kollektivtransporttilbud

reduserer transportutslippene per innbygger (hvis man ser bort fra byggevirksomheten i seg selv og bruken av bygningsmaterialer, som kan være energikrevende og føre til store utslipp). Men denne typen byutvikling kan gjennomføres på måter som forsterker sosial ulikhet og virker sosialt ekskluderende. For samtidig med at byene gjøres kompakte av hensyn til klimaet og miljøet, har byutvikling blitt en stadig viktigere politisk-økonomisk strategi for å tiltrekke seg økonomisk kapital og ressurssterke mennesker.

I vår forskning er vi opptatt av om og hvordan den kompakte og energismarte byutviklingen kan forsterke sosial og geografisk ulikhet når det gjelder tilgang til byens goder og funksjoner. Dette studeres ved hjelp av kvantitative undersøkelser av for eksempel transportmønstre og boligpriser. Vi studerer også selve utformingen av den smarte og energieffektive bebyggelsen (gjennom kvalitative intervjuer med arkitekter, planleggere, utviklere og innbyggere, og gjennom observasjoner av menneskers praksiser), med tanke på om bygninger og uterom bidrar til en rettferdig og sosialt inkluderende byutvikling. Våre studier av offentlige og halvoffentlige rom er et eksempel.

Det er særlig vektleggingen av økonomiske interesser i fortettingsplanene og i utformingen av den kompakte og energismarte bebyggelsen som kan kritiseres, fordi det å fokusere på inntjening og kostnadsreduksjon i byutvikling kan gå ut over den arkitektoniske kvaliteten og føre til at private hensyn og økonomisk avkastning prioriteres på måter som går ut over allmennhetens og vanskeligstilte

eller ressursvake sosiale gruppers interesser. I forskningen har vi fokusert på tre dimensjoner: For det første har det vist seg vanskelig å opprettholde en sosialt mangfoldig befolkning og en tilgang til rimelige boliger i de mest attraktive fortettingsområdene i de sentrale delene av mange storbyer. For det andre kan denne typen kompakt og energieffektiv byutvikling føre til at attraktive og viktige tjenester og tilbud blir konsentrert i de nybygde og sentrale bydelene, som kan gå på bekostning av etableringen og vedlikeholdet av viktige funksjoner og infrastruktur i andre, mindre sentrale deler av byen. For det tredje er det utfordringer når det gjelder kvaliteten på og tilgangen til offentlige rom i den fortettede byen, der eiendomsverdien øker, høy utnyttelse er energieffektivt og lønnsomt, og byutviklingen er fragmentert i enkeltprosjekter. Det kan være vanskelig å sette av større utearealer og bygninger til offentlig tilgjengelige og ikke-kommersielle formål der alle kan ferdes. Dessuten er uterommene i mange nye eller transformerte bydeler privateide, noe som gjør at det ofte legges restriksjoner på menneskers praksiser slik at rommene ikke er offentlige.

På bakgrunn av vår og andres forskning har vi beskrevet noen mulige veier videre. En strategi er å utvikle felleskapsorienterte strategier for å motvirke tendensene til privatisering, sosial eksklusjon og segregasjon, som er tydelige i mange større byer. Det bør unngås at tilgangen til basale tjenester, fasiliteter og ressurser, som er viktig for menneskers samfunnsdeltakelse og levekår, privatiseres og reguleres gjennom markedet. Derimot bør kollektivt organiserte tjenester og infrastruktur revitaliseres og gjen-

oppbygges. Det er dessuten et problem at så mye av kompaktbypolitikken fokuserer på fysisk tetthet, mens mange av fordelene ved en slik byutvikling egentlig avhenger av den sosiale tettheten, det vil si tettheten av ulike nettverk, kollektive organisasjoner og sosiale praksiser. For eksempel vil energigevinsten av en fysisk kompakt bydel der en stor andel leiligheter står tomme store deler av året fordi de er investeringsobjekter eller brukes som sekundærbolig, kunne være begrenset. Det er også viktig å undersøke hvordan gjennomførte fortetningsprosjekter og energieffektive strategier erfarer og oppleves på «bakkenivå» av ulike sosiale grupper. Hvis politikken har som mål å skape kompakte, mangfoldige, inkluderende og fellesskapsorienterte byer, er det også viktig å forstå hvorfor fortetnings- og transformasjonsprosjektene i mange tilfeller skaper motstand. Dette dreier seg ikke først og fremst om eiendomsbesitteres protester mot fortetting i etablerte bydeler, men om for eksempel reaksjoner på at tilgangen til og kvaliteten på omgivelsesgoder, tjenestetilbud, offentlige uterom og sosial infrastruktur blir svekket

eller dårligere enn beskrevet i planene og prospektene. For å motvirke og håndtere de uheldige sosiale implikasjonene, er det viktig å utvikle nye modeller for kompakt byutvikling som er informert av forskning, samt utvikling og utprøving av alternative former for fortetting.

Inkluderende byrom (ph.d.-prosjekt)

Dette prosjektet undersøker hvordan arkitekter, planleggere og beslutningstakere i større grad kan legge til rette for mangfoldige og inkluderende byrom i sine byutviklingsprosjekter. Det gjennomføres en kvalitativ casestudie i Kværnerbyen, Nydalen og på Vollebekk i Oslo, som alle er transformasjonsområder i randsonen av indre by. Så langt i prosjektet er det innhentet perspektiver fra kommunale aktører, private utbyggere og arkitekter involvert i planleggingen, utbyggingen og driften av caseområdene. De kvalitative dybdeintervjuene gir innsikt i hvilke visjoner og rammevilkår som lå til grunn for caseområdenes transformasjon fra industriområder til urbane boligområder, og aktørenes erfaringer fra prosessen. Kvalitative dybde-

intervjuer med beboere i områdene gjennomføres nå med formål om å få innsikt i hvordan de bruker og opplever byrommene. Intervjuene med beboere er todelt. Første del er et kvalitativt dybdeintervju hjemme hos beboeren, og i andre del viser beboeren forskeren rundt i nrområdet. Funnene fra den kvalitative casestudien skal presenteres i to forskningsartikler senere i prosjektet.

Den første artikkelen i prosjektet er basert på at forskeren deler egne erfaringer som beboer i et transformasjonsområde. Forskningsmetoden kalles *autoetnografi*, og vektlegger verdien av å dele personlige erfaringer for å belyse en større problemstilling. I artikkelen deler forskeren erfaringer fra fire år i Kværnerbyen. I artikkelen reflekterer forskeren over at nettverket av byrom er godt tilpasset hens livssituasjon, som bruker mye av jobb og fritid utenfor boligområdet. Hen ser imidlertid for seg at møteplasser i nrområdet ville fått en større rolle i en annen livssituasjon. Det stemmer godt overens med inntrykk fra intervjuer med andre beboere – familier og pensjonister både bruker byrommene mer og ønsker mer fra sitt nrområde, inkludert tilbud som mange nylig etablerte boligområder ikke har.

Doktorgradsprosjektet er finansiert gjennom Norges Forskningsråds ordning for nærings-ph.d., med formål om å øke forskningsinnsatsen og forskerkompetansen i næringslivet. Prosjektet er et samarbeid mellom Rambøll Management Consulting AS og Universitetet i Oslo. Rambøll Management Consulting er et av de største konsulenthusene i Norden, og er en del av Rambøll-gruppen, som er en global ingeniør-, arkitekt- og rådgivningsvirksomhet. Felles for Rambøll-gruppen er en visjon om å bidra til gode og levende byer for nåtiden og fremtiden. Doktorgradsprosjektet vil kunne bidra med ny kunnskap på dette feltet, og dermed være verdifullt inn i nye prosjekter for kunder i offentlig og privat sektor. En annen verdi av prosjektet for Rambøll Management Consulting, er å styrke forskerkompetansen blant egne ansatte, samt utvikle et tettere samarbeid mot fremtidige kunder og samarbeidspartnere.

Bærekraftig forbruk for energi-, klima- og miljøomstilling

Forbruk og bærekraft i norske husholdninger

Husholdningers forbruk er avgjørende for enhver omstilling til et mer bærekraftig samfunn. På globalt nivå bidrar forbruk fra private husholdninger til over 70% av de totale globale klimautslippene og opp mot 80% av det materielle fotavtrykket. Norske husholdninger ligger godt over det europeiske gjennomsnittet for privat forbruk. Miljødirektoratets estimer for forbruksbaserte klimautslipp fra januar 2024 viser at forbruket av varer og tjenester i Norge utgjør 13 tonn CO₂-ekvivalenter per innbygger i året, hvorav over 60% slippes ut i andre land. Husholdningene alene står for rundt halvparten av disse utslippene, der transport og mat utgjør de største utslippspostene. Videre er Norges materielle avtrykk per innbygger anslått å være blant verdens høyeste, nesten dobbelt så høyt som gjennomsnittet i OECD-landene, med en svært liten andel sirkulasjon av materialer og produkter tilbake i økonomien. Disse tallene illustrerer utfordringsbildet hva gjelder forbruk i Norge.

For å bedre forstå barrierer og potensial for bærekraftig omstilling har vi gjort kvalitative analyser av norske husholdningers forbruksmønstre gjennom flere Include-prosjekt. De samlede resultatene viser at selv om mange nordmenn ønsker å leve mer bærekraftig, kjennes det vanskelig å gjøre store endringer i hverdagslivet. Folk opplever at det er begrenset med incentiver som hjelper dem å lykkes i en slik omstilling. Selv de som er svært motiverte og aktivt forsøker å endre forbruket i en mer bærekraftig retning opplever dette som krevende, både i møte med dominerende sosiale normer og forventinger og opp mot materielle strukturer som legger opp til høyt forbruk.

Grunnet manglende tilrettelegging for mer bærekraftige alternativer i samfunnet ellers opplever informantene at forbruksendring krever en sterk bevissthet i enhver

Foto: Aigkaly, Wikimedia Commons

↑ Nydalen i Oslo

situasjon og et hvert valg de står overfor. Ettersom aktiviteter i hverdagslivet gjerne bærer preg av repetisjon, vane og tidligere erfaring er dette utfordrende. For eksempel ender mange opp med å spise kjøtt i en rekke situasjoner der de helst skulle latt være på grunn av at de, for eksempel, føler en sosial forventning om å spise kjøtt eller at det ikke finnes gode vegetariske alternativer.

Fordi mange opplever at et normalt hverdagsliv i stor grad krever høyt forbruk kjennes det å forbruke mer bærekraftig som å bevege seg utenfor samfunnsnormen. Husholdninger opplever å måtte forklare og forsvare alternative praksiser i en slik utstrekning at det blir utmattende. For mange er forbruksendring dermed et nokså ensomt prosjekt, som man holder for seg selv, eller som begrenses til en bestemt sosial gruppe. Slik mister man også mulige smitteeffekter.

Fordi systemene vi har rundt oss i stor grad legger opp til høyt forbruk og korte intervaller mellom bruk og kast, kjennes det å velge alternative fremgangsmåter, f.eks. deling og ombruk, som å operere i motbakke. Dominerende systemer for anskaffelse av varer har gradvis gjort det mer bekvemmelig å være forbruker, med stadig nye tjenester som gjør det enklere og raskere å handle, når som helst, hvor som helst. I kontrast oppleves dermed ombruks-, reparasjons- og delingstjenester som fragmenterte, utilgjengelige, tidkrevende, kompliserte og for dyre. Selv om mange ønsker å benytte seg av slike tjenester, blir det ikke noe de tar seg tid til i et hektisk hverdagsliv, men et alternativ for de spesielt dedikerte. Eventuelt er det først og fremst en hobbybasert aktivitet som kommer i tillegg til, ikke istedenfor, hverdagsforbruket.

Studiene viser at det er et stort potensial for bærekraftig omstilling i norske husholdninger ettersom mange uttrykker et ønske om å leve mer bærekraftig, og kunne vært med på en omstilling av forbruket dersom det ble tilrettelagt for dette. En klar implikasjon av forskningen er dermed at det kreves en sterkere tilrettelegging for å lykkes med en bærekraftig omstilling av forbruket. En slik omstilling krever sosial læring og både sosiale og systemiske insentiver.

Forbrukere må tiltrekkes av alternativer og deretter velge å repetere disse, slik at det over tid kan etableres nye vaner og utvikles ny kunnskap, som igjen kan normalisere nye normer. Det må tenkes helhetlig, slik at bærekraftig og sirkulært blir de mest attraktive alternativene, ved at de er billigere; logiske og meningsfulle i bruk; og fungerer i samspill med andre deler av hverdagslivet. For å få til dette må tilbudene bli mer forutsigbare, og det vil være nødvendig å minimere eksisterende reguleringer som skaper barrierer mot sosial eksperimentering, som f.eks. brukthandelslova og moms på reparasjon. En slik omstilling forutsetter også at det ikke lenger er lønnsomt å selge store mengder billige produkter av dårlig kvalitet.

Videre viser studiene at det er på høy tid å tenke bredere enn individets valg når vi skal skape forbruksendring. Vi ser at politikken henger igjen i antagelser om at forbrukere vil endre adferd på bakgrunn av informasjon. Våre studier demonstrerer tydelig at selv de med mye informasjon og miljøvennlige holdninger synes det er vanskelig å leve bærekraftig. Forbruket må forstås i en større sosial og materiell sammenheng, og tiltak må ta i betraktning både konteksten forbruket skjer i og hva som kan fungere som erstatning. Videre ser vi at individuelle forbrukere opplever det utfordrende å gå i front for forbruksendring. Derfor kan det være hensiktsmessig å heller se på hvordan grupper av forbrukere kan teste alternativer sammen, for eksempel ved at arbeidsplasser og offentlige institusjoner kan fungere som læringsplattformer og slik bidra til å skape nye løsninger og endre sosiale normer i fellesskap.

Bærekraftig proteinforbruk (ph.d.-prosjekt)

Prosjektet undersøker hvilke utfordringer forbrukere opplever når de skal legge om matvaner fra kjøtt til alternative proteinkilder, og hva som er mulighetsrommet for en slik omlegging av matforbruket i en norsk kontekst. Det empiriske grunnlaget for prosjektet er data fra husholdningsintervjuer, en matintervensjonsstudie og en landsdekkende spørreundersøkelse. Det tas forbehold om endringer frem til prosjektslutt.

↑ Vegetarburger

Å redusere kjøtt krever målrettet innsats av forbrukere. Selv om mange er åpne for tanken om å redusere kjøttforbruket og/eller spise kjøttfrie måltider er kjøtt fortsatt standard for de fleste. Kjøtt forstås som vanlig, enkelt, praktisk, trygt og tilgjengelig. Folk opplever det som vanskelig å redusere og erstatte kjøtt i hverdagslivet av ulike og sammensatte grunner. En kjøttfri kost utfordrer ofte etablerte normer og konvensjoner, påvirker sosiale relasjoner og setter matlagingskompetanse på prøve. Det handler altså ikke bare om personlige preferanser, men også om mangel på tilrettelegging i hverdagen og forventninger til mat.

Kjøtterstatning er en viktig strategi for kjøttreduksjon i folks hverdag. Forbrukere har ulike forståelser av hva som er ordentlig og bærekraftig mat, og dermed hva som kan erstatte kjøtt i deres matvaner. Forbrukere er ofte skeptiske til erstatningsprodukter som etterligner kjøtt, samtidig som mange opplever at de har begrenset anledning eller ferdigheter til å lage gode råvarebaserte alternativ.

Når mange i tillegg opplever at prisen er uforholdsmessig høy, og at spisesteder og kantiner mangler fullverdige alternativer til kjøtt, blir det ekstra utfordrende å kutte ut kjøttet. Endring av kostholdet merkes også på kroppen, noe som kan være til hinder for enkelte.

Eksperimentering og utforskning av ny mat som kjøtt-erstatningsprodukter og spiselige insekter er utfordrende og krever motivasjon, men kan inspirere til nye matvaner hvor kjøtt spiller en mindre rolle. Det er viktig å poengtere at hvorvidt kjøttreduksjon og –erstatning forstås som akseptabelt, riktig eller oppnåelig ofte er situasjonsbetinget.

Funnene sier noe om hvilke tiltak som må til for at husholdninger i Norge skal klare å redusere kjøttforbruket. Det er f.eks. viktig å sikre tilstrekkelig tilgang på alternativer som oppleves som attraktive og fullverdige med tanke på smaksopplevelse, ernæringsmessig innhold og sammensetting av ingredienser.

Bærekraftig og sunn mat i kantiner

I denne studien har vi undersøkt ansattes matpraksis på jobb og hvordan praksisen influeres av satsinger på bærekraftig og sunn mat i jobbsammenheng. Vi har også sett på sammenhengen mellom matpraksis på jobb og i hjemmet. Studien er utført i samarbeid med Bymiljøetaten (BYM) i Oslo kommune og i forbindelse med deres satsing på bærekraftig og sunn mat i kantinen i Karvesvingen 3. Kantinen er etablert som en *Living Lab demonstration site* i EU-prosjektet *FUSILLI*. Vi har gjort dokumentstudier og kvalitative intervjuer med relevante aktører i kommunen, selskap som drifter kantinen og eier av bygningen. Vi har også deltatt i møter som arbeidsgruppen for prosjektet hadde, besøkt kantinen til lunsj for å observere praksis hos brukere av kantinen og gjort deltagende observasjon på arrangementer relatert til *FUSILLI*-prosjektet inkludert seminarrekken «Praten om maten».

Studien viser at måten kantinen er organisert på, tilknyttet teknologi (for eksempel apper), sosiale relasjoner, samt normer og matbehov hos den enkelte påvirker de ansattes matpraksis. Kantinen i Karvesvingen oppfattes som hyggelig og godt tilpasset ulike behov som for eksempel ved at man kan velge mellom å spise medbrakt mat eller kjøpe mat servert i kantinen. Organiseringen av kantinen og informasjonen som gis om maten som serveres oppfattes likevel ikke optimal. Det er ofte lange køer rundt lunsjtider, og informasjon om hva som tilbys er ikke tilstrekkelig. Kostnadsnivået i kantinen er også et tema. Den enkeltes behov og holdninger til mat er videre en faktor som påvirker hva man velger å spise. Noen har allergier eller

matintoleranser, mens andre mener at retter uten animalsk protein ikke metter tilstrekkelig. Kunnskap om klima- og miljøpåvirkning fra ulike typer mat og dyrevelferd er også med å forme forventninger til hva som burde serveres, og hva man spiser i kantinen. Kantinen på arbeidsplassen er en viktig læringsarena hva gjelder å smake på nye retter. Mer informasjon om bærekraftig og sunn mat i kantinen etterlyses derfor av flere. Mat oppfattes også å være et personlig anliggende. Man kan bli inspirert av det som serveres i kantinen, men det er ikke akseptabelt hvis det oppleves som tvang til endringer i matvalg.

De ulike organisasjonene av relevans for kantinen i Karvesvingen har innflytelse på hvordan kantinen ser ut, hva som serveres og tilgjengelig kompetanse og ressurser for å jobbe for mer bærekraftig og sunn mat i kantinen. I kantinenes kjøkken påvirkes muligheten for å lage god vegetarmat av at det ikke finnes en grill. Kostnader ved å tilby gode plantebaserte alternativer når kantinen samtidig skal gå med overskudd, er også et dilemma. Videre påvirker mål og perspektiver hos de ulike organisasjonene hva som er mulig å få til. Sodexo (selskapet som driver kantinen) har vektlagt bærekraft i sin forretningsstrategi, og de har retningslinjer for miljø og helse. Rene vegetarmenyer er likevel ikke en del av deres strategi. Retningslinjene fra Oslo kommune om mer vegetarmat oppfattes videre som 'myke', dvs. at dette ikke skal tvinges på arbeidstakere, men i stedet oppnås gjennom inspirasjon og enkle tiltak som 'dulter' ansatte i en ny retning. Områder der alle organisasjonene har samme prioriteringer gir større muligheter til endring. Reduksjon i matavfall og det å servere sunn

mat i kantinen er eksempler på dette. Det sammenfaller også med hva brukere av kantinen ser på som viktige tiltak. Dyrevelferd, klimautslipp og biodiversitet oppfattes som mer aktivistisk og for de som er spesielt engasjerte. Det er enklere å få til endring av praksis der organisasjoners mål (som Sodexos og Oslo kommunes mål) sammenfaller med hva brukere av kantinen har av kunnskap om og erfaring med, og som sammenfaller med deres verdier og dagligliv. Slik sett er det å redusere matsvinn og fjerne engangsartikler i plast lettere å gjøre noe med enn å få til endring mot et mer plantebasert kosthold. Bærekraft er ennå ikke akseptert som et tilstrekkelig argument for å iverksette mer drastiske tiltak.

Basert på våre resultater kan vi gi noen anbefalinger om tiltak for mer bærekraftig og sunn mat i jobbsammenheng, inkludert hvordan dette kan påvirke matvalg utenom jobb:

1. Tiltak der miljømessige effekter trekker i samme retning som kostnadsreduksjoner er relativt enkle å få til. Det samme gjelder tiltak som samsvarer med helsemessige anbefalinger, som reduserte porsjoner eller mer innslag av frukt og grønt. Det er dermed viktig å finne fram til tiltak hvor mål og prioriteringer trekker i samme retning. Der det er målkonflikter er det viktig å synliggjøre disse og over tid jobbe for større grad av samsvar mellom mål.
2. Det å åpne for aktiv deltakelse fra brukere av kantinen i planlegging av tiltak for mer bærekraftig og sunn mat, kan muliggjøre flere og mer omfattende tiltak. Dette er i tråd med resultater fra andre studier av tiltak i kantiner for å endre lunsjvaner og studier som belyser eksperimentering av vaner for å endre disse.
3. Det er viktig å bidra til at plantebasert mat i større grad normaliseres. Plantebasert mat som standard ved servering i møter (som nå er innført) og informasjon om klimautslipp fra ulike typer mat kan bidra her. Arrangementer som «Praten om maten» kan også bidra ved å invitere kjente personer som ikke oppfattes som aktivistiske til å snakke om egne matvalg (plantebasert) og ved å synliggjøre de som regelmessig spiser vegetarmat.
4. Økt grad av plantebasert mat i kantiner fordrer at det er midler til innkjøp av utstyr som kan muliggjøre kvalitet på vegetarmaten som serveres. I tillegg må man sørge for at kokker har tilstrekkelig kunnskap om hvordan god vegetarmat lages.

Lyst på blomsterpotte?

Vipps til: 57 54 54

↑ Omigjen ombrukssenter i Asker

Deltakelsesprosesser og flernivåssamarbeid for energi, klima- og miljøomstilling

Samarbeidsstyring i omstillingen til sirkulær økonomi: En studie av sirkulære initiativer i norske kommuner (ph.d.-prosjekt)

Denne studien undersøker hvordan tverrsektorielle samarbeid kan brukes som strategi for å oppnå en mer sirkulær økonomi. Sirkulærøkonomi innebærer å redusere forbruk og holde ressurser i sirkulasjon i økonomien så lenge som mulig gjennom ulike strategier som for eksempel ombruk, deling og reparasjon. Omstillingen til sirkulærøkonomi er et komplekst samfunnsproblem som krever samarbeid på tvers av offentlig, privat og frivillig sektor for å håndteres. Offentlige myndigheter kan ha en viktig rolle som tilrettelegger og pådriver for slike samarbeid. For å lykkes med tverrsektorielle samarbeid kreves nye former for lederskap og institusjonell design. Istedenfor tradisjonell hierarkisk

styring må offentlige myndigheter designe arenaer for samarbeid og ta en mer tilretteleggende lederrolle for at aktører fra ulike sektorer kan samarbeide effektivt.

I den første artikkelen har forskeren undersøkt hvordan administrasjonen i Asker kommune har benyttet ulike lederroller og tatt beslutninger om institusjonell design for å tilrettelegge for samarbeid mellom offentlig, privat og frivillig sektor for å oppnå en mer sirkulær økonomi i kommunen. Asker kommune har tydelige strategier om å fremme sirkulærøkonomi i samarbeid med andre aktører, og *Omigjen* er et konkret prosjekt i tråd med denne strategien. Som en del av *Omigjen*-prosjektet ble det etablert et senter for sirkulære tjenester, som samlet sirkulære aktører i kommunen på ett sted for å gjøre sirkulært forbruk enklere for innbyggerne i Asker. Gjennom observasjon av møter, dokumentanalyse og intervjuer har vi undersøkt hvordan Asker kommune forsøkte å fasilitere et samarbeid med andre aktører i kommunen for å opprette ombrukssenteret *Omigjen*.

Her kan du handle brukt

Resultatene viste at Asker kommune tok flere ulike lederroller for å fremme et tverrsektorielt samarbeid, men at utfordringer med å balansere ulike hensyn som effektivitet og demokratiske verdier gjorde det vanskelig å oppnå samskaping av senteret i den grad kommunen ønsket. Administrasjonen i Asker kommune tok på seg lederrollen som 'sponsor' ved å sikre politisk og økonomisk støtte for å etablere *Omigjen* i samarbeid med privat og frivillig sektor. Det å sikre politisk og økonomisk støtte fra beslutningstakere er sett på som avgjørende for å lykkes med samskaping. Samtidig bidro denne støtten til økt ansvarliggjøring i form av å kunne rettferdiggjøre at kommunens støtte til eksterne partnere var i tråd med kommunens rolle og eksisterende lovverk. Administrasjonen var forpliktet til å sikre alle aktører i lokalsamfunnet lik mulighet til å delta i prosjektet, noe som førte til at de hadde en helt åpen tilnærming til hvilke aktører som kunne delta, herunder både grundere, store og små bedrifter, og frivillige aktører. Den åpne tilnærming skapte stor bredde i interesser som skulle forenes for å etablere en felles visjon for hvordan senteret skulle bli. Det utfordret kommunens muligheter til å ta andre lederroller, som å fasilitere for å skape en felles forståelse av hvordan senteret skulle bli og å mobilisere aktørene til å realisere mulighetene i samarbeidsprosjektet. Gitt utfordringene med å samarbeide om å utvikle konseptet for senteret tok kommunen en mer hierarkisk lederrolle for å få fremgang i prosjektet innenfor gitte tidsrammer og ressurser. Senteret *Omigjen* ble åpnet i 2022 og aktører ble invitert med inn gjennom en offentlig anskaffelsesprosess.

Implikasjoner av studien for praktikere er:

1. Ledelse av tverrsektorielle samarbeid er svært ressurskrevende. Det vil være hensiktsmessig å bygge kompetanse og sette av god tid for å bruke samarbeid som styringsstrategi.

2. Senteret *Omigjen* kan fungere som en plattform for videre samarbeid mellom sirkulære aktører i kommunen. Det å etablere plattformer med dedikert infrastruktur og personell kan være en mulighet for offentlige myndigheter for å fasilitere for tverrsektorielle samarbeid
3. Å lede tverrsektorielle samarbeid som både skal oppnå konkrete løsninger og ivareta demokratiske verdier som ansvarlighet og legitimitet krever ulike lederroller og design.

Deler av studien er publisert i form av en akademisk artikkel.

Byvekstavtaleordningen – et bidrag til rettferdig omstilling til lavutslippssamfunnet? (ph.d.-prosjekt)

OECD har omtalt flernivåstyring i byområdene i Norge som et viktig virkemiddel for reduksjon av klimagassutslipp fra transportsektoren. Byvekstavtalene er et samarbeid mellom nasjonale, regionale og lokale myndigheter om en portefølje av samferdselsprosjekter og arealbruk med et mål om nullvekst i personbiltransport. Den første artikkelen i avhandlingen er et bidrag til debatten om byområder som aktør i lokal klimapolitikk og flernivåssamarbeid som en måte å utforme klimapolitikk basert på en bredde av aktører og virkemidler. Byområdene har et mål om nullvekst i personbiltransport. Nullvekstmålet består av fire deler, og et av disse er reduksjon av klimagassutslipp. Den delen av nullvekstmålet kan ses som et klimamål og et bidrag til lokal klimapolitikk for transportsektoren i byområdene. I byområder som har byvekstavtale er det både store veiprosjekter i porteføljen, relativt lave bompenger og relativt lite parkeringsrestriksjoner i omegnskommuner, og flere prosjekter i porteføljene er samfunnsøkonomisk ulønnsomme.

I den første artikkelen i avhandlingen er data fra dybdeintervjuer i byområdene rundt Stavanger og Oslo-området analysert for å finne forklaringer på valg av porteføljer og policypakker som bidrar til økt attraktivitet for valg av personbil fremfor alternative transportmåter. En forklaring kan være at det er epistemiske nettverk bestående av aktører fra ulike forvaltningsnivå som påvirker politikutformingen. Den andre forklaringen kan være at det er koalisjoner mellom lokale aktører og statlige aktører med fokus på et narrativ om grønn vekst med veibyggning og nullutslippsbiler som løsning på klimautfordringer og framkommelighetsproblemer.

Foreløpige resultater viser at det er sammenfallende verdier mellom statlige og lokale aktører med fokus på grønn omstilling og policypakker med fordeler for elbiler kombinert med veibyggning, og at det i tillegg utvikles alternativer med et bedre kollektivtransporttilbud og sykkelstamveier. Det er til dels sammenfallende verdier mellom Stavanger kommune og Rogaland fylkeskommune med hensyn til utbygging av et kollektivtilbud. Samtidig har Stavanger et større fokus på byutvikling og å skape et attraktivt kollektivtilbud, som er noe mer enn et rent infrastrukturprosjekt. Staten og Viken fylkeskommune har til dels sammenfallende interesser i Oslo-området. Oslo kommune fremhever verdier som ingen veibyggning, økte midler til drift og vedlikehold for kollektivtilbudet og utbygging av et sammenhengende sykkelveinett som tar arealer fra vei sammen med bruk av klimakunnskap i policy prosessene.

Klimamålene for transportsektoren og nullvekstmålet kunne vært løst på en mye rimeligere måte dersom det ble satset på omfordeling av veiareal fremfor investeringer i veier. Dette ville ha bidratt til en mer radikal omstilling med vekt på mindre ressursbruk samtidig som det kunne bidratt mer til omstilling til lavutslippssamfunnet. En sammenligning av de to byområdene (Stavanger og Oslo) viser at det er mer fokus på klimakunnskap som del av beslutningsgrunnlaget i Oslo-området. Oslo har også mer ambisiøse klimamål for omstilling til lavutslippssamfunnet ved at de jobber med å unngå transport og omfordele veiareal fremfor nyinvesteringer kombinert med nullutslippskjøretøy. Dette er i tråd med utviklingen i EU hvor noen land, blant annet Østerrike, i sin transportplanlegging har fokus på å unngå transport gjennom for eksempel fortetting og hjemmekontorløsninger.

S4U: Samskaping gjennom simulering, scenarier, samtaler og spill for og med ungdom

I desember 2023 fikk det regionale innovasjonsprosjektet *S4U: Samskaping gjennom simulering, scenarier, samtaler og spill for og med ungdom* tilslag fra RFF Viken. Deltagere er Lillestrøm og Drammen kommuner, Spire, Fynd Realty, A-Lab, CICERO og UiO, i tillegg til Anne Tortzen, fra Center for Borgerdialog i Danmark, som er ekspert på demokratisk fornyelse og kommunenes rolle i klimaomstilling. Prosjektet bygger på forprosjektet *Spillet om klima* som avdekket flere utfordringer og muligheter knyttet til innbyggermedvirkning i klimaarbeid. Kommuneansatte

→
Spill blir brukt for å fremme ungdoms deltakelse (illustrasjonsbilde)

Foto: Skole public library

og ungdom ønsker å bidra til klimamedvirkning, men møter barrierer knyttet til maktfordeling, kompetansebehov, og behovet for nye arbeidsformer som bryter med tradisjonelle rutiner. Ungdom har generelt lite erfaring med medvirkning, noe som kan gjøre det utfordrende å engasjere dem. Forprosjektet foreslo å bruke inkrementell innovasjon for medvirkning, der skoler fungerer som samskappingsarenaer. Denne arenaen skal utnytte eksisterende teknologi for å fremme designtenking og idéutvikling, slik at innspill fra samskappingsprosesser kan integreres i kommunens porteføljestyring.

S4U sitt mål er å styrke unges medvirkning og innflytelse i klimaarbeid i kommunene. Dette gjøres gjennom å koble demokratiundervisning på skolene og bibliotek som uformelle arenaer for unge sammen med politiske og administrative prosesser i kommunene. S4U bruker store pågående plansaker for å utvikle og eksperimentere med nye praksiser i kommunalt klimaarbeid som fremmer involvering og demokratisk samstyring. S4U vil eksperimentere med og videreutvikle plattformer og verktøy rettet spesielt mot unge, basert på kunnskap om unges digitale adferd og preferanser, for eksempel vil det inneholde elementer som kan gjenkjennes fra spill, simuleringer og scenarier.

Områdeløftet på Strømsø er valgt ut som case i Drammen. Både Drammen bibliotek og Marienlyst ungdomsskole ligger i umiddelbar nærhet, og vil fungere som arenaer.

I Lillestrøm er caset en mobilitetsstrategi som ser nærmere på unges mobilitet og behov ved Skedsmokorset, og her vil Tærudalen skole og Skedsmokorset bibliotek være arenaer.

S4U bygger kunnskap om organisatoriske og ledelsesmessige forutsetninger for at kommunalt ansatte kan jobbe samskapsende, og kunnskap om hva som er nødvendig for å støtte de folkevalgte i å innta en mer interaktiv rolle i demokratisk samskaping.

Skoledelen av S4U er i gang og finansiert gjennom en postdoktor i Include. Det er etablert en god samarbeidsrelasjon til Tærudalen skole. Skolens inspektør deltar i styringsgruppa til S4U, og rektor deltar i noen designaktiviteter. To lærere, en i samfunnsfag og engelsk og en i naturfag har gitt oss tilgang til å følge to klasser fra 8. klasse og ut 10. klasse. Det er gjennomført to workshops med lærere, representanter fra Spire, Lillestrøm bibliotek og planleggere fra Lillestrøm kommune. Tema har vært; (1) Definere utfordringer knyttet til transport/mobilitet ved Tærudalen skole og området rundt Skedsmokorset, samt knytte dette til aktuelle læreplanmål (naturfag/samfunnsfag). (2) Planlegging og bruk av spill og spillbasert læring i dialogisk undervisning, samt knytte dette til klimastrategien i Lillestrøm kommune.

↑ Feltarbeid

Syntese-prosjekter

Vi har startet arbeidet med å sammenstille resultater fra flere av prosjektene i Include med tanke på Includes overordnede tema – rettferdig omstilling. Det første av disse arbeidene har resultert i en oversikt over suksessfaktorer for kommuners klima- og energiarbeid. Her adresserer vi også forholdet mellom små og store kommuner – et vesentlig element for arbeidet med rettferdig omstilling mellom by og land.

Suksessfaktorer for kommuners energi, klima- og miljøomstillingsarbeid

De kommunene som lykkes over tid i sitt klima- og energiarbeid har noen fellestrekk utover at de har engasjerte

enkeltpersoner eller grupper som tar tak i problemstillingene. Det er særlig tre faktorer vi ser som utløsende for suksess: institusjonalisering av arbeidet, tilpasning til lokal kontekst, og fleksibilitet og samarbeid mellom ulike aktører.

Institusjonalisering av klima- og energiarbeidet i en kommune innebærer at det skapes formelle strukturer for arbeidet og at det jobbes med å etablere en kultur som skaper interesse og engasjement for politikken som vedtas og skal følges opp. Dette betyr at institusjonalisering både har en formell og en uformell side.

Formelle strukturer, som regler, retningslinjer, styringsdokumenter og formell organisering og ansvarfordeling, gir muligheter eller begrensninger. Uten slike formelle strukturer er det vanskelig å etablere en lokal klima- og energipolitikk som varer over tid.

Den uformelle institusjonaliseringen er også avgjørende for et vellykket lokalt klima- og energiarbeid. Verdier, holdninger og normer som skaper positivitet og engasjement for arbeidet, er essensielt. Arbeidet med klima- og energispørsmål må føles meningsfullt og viktig for de som er involvert.

Det å skape en kultur for innovasjon og nytenkning, er en viktig del av dette. Et eksempel er Kongsberg kommunale eiendoms åpenhet og engasjement for å få på plass innovative energiløsninger i bygg. Et klima som fremmer samarbeid og stolthet over kommunens arbeid, gir muligheter for å lykkes. Det viser seg for eksempel gjennom lokalt partssamarbeid for bærekraft i kommunesektoren.

Tilpasning til lokal kontekst handler om kommunenes ulike forutsetninger for å bidra til klima- og energiomstilling. De har blant annet ulikt ressursgrunnlag og ulik arealstruktur. En del av de mindre kommunene er viktige bidragsytere for å muliggjøre omstilling, for eksempel i form av tilgang til skogressurser og tilgjengelige arealer til energiformål. De større kommunene har flere muligheter til å fremme klimavennlige transportalternativer, effektiv arealforvaltning og delingsløsninger.

Identitet har også betydning. Om et tettstedsområde oppfattes som by eller bygd, vil kunne muliggjøre eller begrense restriktiv parkeringspolitikk. Det å tilpasse klima- og energiarbeid til den lokale konteksten vil kunne bringe arbeidet framover og lenger enn om dette ikke gjøres. Også for landets største byer har muligheten for lokal tilpasning vært viktig i arbeidet med byveksttaltene.

Kongsbergs satsing på innovative energiløsninger i bygg kan ses i lys av at byen definerer seg som *Teknologibyen Kongsberg*. Gjøvik har som visjon å være *Universitetsbyen – ledende i bærekraftig vekst og utvikling*. De har gjennom sitt samarbeid med NTNU-miljøet, energiselskap og næringsliv satset sterkt på utvikling av fjernvarme og ny grønn industri på Skjerven. Inderøy kommune skal være *Best i lag*, og deres satsing på lokalmat og Den Gyldne Omvei kan forstås i lys av dette. En sterk dugnadsånd har hatt stor betydning for etablering av lokalmatsatsinger i kommunen.

Fleksibilitet og samarbeid i styring og forvaltning, og med næring og befolkning er avgjørende for å lykkes med klima- og energiarbeid. Klima- og miljøproblemene krever omstilling, men det er ikke alltid enkelt å vite hvilke virkemidler og tiltak som fungerer best. I litteraturen brukes begrepene fleksibel samforvaltning og fleksibel samstyring for å beskrive nødvendige endringer i forvaltnings- og styringsstruktur.

Det kreves fleksibilitet for å gi rom for å teste ut ulike løsninger og virkemidler, og disse må tilpasses den konteksten de skal gjennomføres. Man må få til samarbeid mellom lokalt, regionalt og nasjonalt nivå for å finne gode omstillingsstrategier, og partene må i større grad møtes som likeverdige. Løsningene er dessuten ikke bare å finne hos offentlige myndigheter, men i samspillet mellom ulike lokale aktører. Kommunene må derfor åpne for samarbeid mellom ulike aktører i lokalsamfunnet og ta rollen som tilrettelegger for å få fram de gode tiltakene.

Byveksttaltene kan på flere måter forstås som fleksibel samstyring. Gjennom forhandlinger og reforhandlinger forsøker de ulike aktørene å finne de beste løsningene for å oppnå nullvekstmålet. Dette gir rom for fleksibilitet og også tilpasning til lokal kontekst. Partene har et felles ansvar for å nå de målene som er satt, og de finner fram til ulike tiltak og virkemidler i samarbeid. Det er selvsagt en rekke utfordringer med en fleksibel samforvaltningsmodell, og flere av disse er synlige når det gjelder forhandlinger om byveksttaltene. Maktrelasjoner mellom ulike aktører gjør at det er en fare for at noen har større innflytelse enn andre, og etablerte demokratiske kanaler kan få mindre betydning. Dette er forhold som krever oppmerksomhet for at beslutningsprosessene skal bli legitime.

Flere kommuner jobber med å etablere delingsløsninger og få til mer ombruk av ressurser, i samarbeid med lokalsamfunnsaktører. Buskerud fylkeskommune har for eksempel hatt et forsøk med delingsbiler i egen virksomhet i samarbeid med en privat aktør. Mange organisasjoner tilbyr attraktive muligheter for deling i lokalsamfunn, som deling av hytter i regi av DNT. Kommunene kan tilrettelegge for disse i form av billige lokaler og tilskudd, og ved å være i dialog med dem for å få innspill til egen politikk. Flere kommuner jobber også med etablering av ombrukssentre i samarbeid med private (eksempelvis Asker og Hamar). Initiativene krever dialog mellom offentlige, private og ideelle aktører for å lykkes. Såkalt samproduksjon er essensielt.

Til sist kan statlige insentivordninger og tillit mellom forvaltningsnivåene framheves. Byveksttaltene illustrerer en stor insentivordning for de største byområdene. Klimasats er et eksempel på en ordning som har betraktelig mindre økonomisk ramme, men betydelig utbredelse i norske kommuner. Ordningen er viktig for innovasjon, utprøving og gjennomføring i kommunene. Samarbeid og tillit er også viktig utenfor slike insentivordninger. I Flakstad er det rimelig å anta at veien til et vedtak om arealnøytralitet hadde vært lenger om samarbeidet med det regionale og statlige forvaltningsnivået hadde vært mer konfliktfylt.

Hurdal. Foto: Øyvind Holmstad

Store og små kommuner

Kommunene med lavt innbyggertall er viktige å mobilisere for å oppnå større legitimitet i omstillingsarbeidet og med tanke på fordelingsmessige konsekvenser mellom by og land (deltakelse i de mulighetene omstilling kan gi). De besitter også ressurser som er vesentlige i omstillings-sammenheng, i form av areal og naturressurser.

Store og små kommuner har imidlertid ulike forutsetninger for å drive et effektivt og langsiktig klima- og energi-omstillingsarbeid, både i form av kapasitet og finansielle ressurser og i form av ulikt ressursgrunnlag. Det er derfor ofte slik at mindre kommuner ikke har de samme mulighetene som større i omstillingsarbeidet. Likevel er det flere eksempler på mindre kommuner som har hatt periodisk suksess, som Hurdal og Tingvoll. Hurdal karakteriserer seg selv som Bærekraftsdalen, har en økologisk by i bygda og jobber med en offensiv sentrumsplan med tanke på bærekraft. Tingvoll er økokommunen med egen økokommune-erklæring og har hatt politikeropplæring i miljøspørsmål.

Begge kommunene har imidlertid slitt for å opprettholde arbeidet over tid grunnet manglende menneskelige og finansielle ressurser. Det kreves innsats fra regionalt og statlig nivå for å initiere og opprettholde engasjementet

i mindre kommuner. Et mulig tiltak kan være omstillingskoordinatorer på regionalt nivå som kan bidra med ressurser i lokalt omstillingsarbeid. Et annet tiltak kan være bygdeveksttaler innrettet med et energi-, klima- og miljøperspektiv. I tillegg er det viktig at de finansielle ordninger favner mange type kommuner i omstillingsarbeidet. Klimasats har spilt og spiller en vesentlig rolle i så måte.

Prosjekter hos partnere

Det er mange prosjekter hos partnere som adresserer energi-, klima- og miljøomstilling og rettferdighetsaspekter knyttet til dette. I denne delen har vi valgt å trekke fram noen av disse aktivitetene og prosjektene.

Oslo kommune

Bymiljøetaten i Oslo kommune drifter nettverket for bærekraftig forbruk og gjenbrukssentre (NBG) (tidligere kommunenettverk for gjenbrukssentre og bærekraft). Nettverket består av kommuner, ombruksaktører (privat, offentlig, frivillig) og organisasjoner og fokuserer på erfaringsutveksling knyttet til ombruk og bærekraftig forbruk. Nettverket har rundt 4–5 digitale møter i året med presentasjoner fra medlemmenes praksis.

Oslo kommune har også opprettet et kommunalt energiforum for å jobbe med hvordan virksomhetene i kommunen kan samarbeide på tvers for å effektivisere og redusere energibruk. Arbeidet vil knytte seg til alt fra kommunens bygg til områdekjøling, belysning og idrettsanlegg.

Framtiden i våre hender (FIVH)

FIVH har i 2023 hatt et prosjekt om klimaulikhet i Norge. Prosjektet viser stor variasjon i klimafottrykk. De fant at den 1% rikeste andelen av befolkningen slapp ut 155 tonn CO₂-ekvivalenter per person i 2019, mens de 50% med lavest inntekt og formue slapp ut 15 tonn per person. For at global oppvarming ikke skal overskride 1,5 graders-målet, vil hver person måtte ha et klimabudsjett på ca. tre tonn i året innen 2030 som videre skal reduseres til ett tonn CO₂-ekvivalenter per person innen 2050. Dette tilsvarer en klimafotavtrykksgrense for Norge totalt på 17 millioner tonn i 2030. Til sammenligning slapp Norges 20% rikeste individer alene ut fire millioner tonn mer enn denne grensen allerede i 2019. Norges totale avtrykk vil kunne reduseres med 19% dersom klimafotavtrykket til de 20% rikeste reduseres til samme nivå som gjennomsnittet for de resterende 80%. Prosjektet viser også at personer med lavest inntekt, færrest valgmuligheter, og lavest kuttspotensial blir hardest rammet av økt CO₂-avgift. Det er derfor behov for en mer omfordelende politikk, støtteordninger og tilrettelegging for lavutslippstilslutninger.

Utdanningsforbundet

Utdanning for bærekraftig utvikling er et prosjekt i regi av Nordisk Ministerråd (NMR), der Utdanningsforbundet deltar som ekspert på lærerrollen. Ekspertgruppen består videre av representanter fra myndigheter og forskere. Som en del av ovennevnte prosjekt ble det også arrangert et toppmøte mellom ledere for nordiske lærerorganisasjoner og utdanningsministerne der utdanning for bærekraftig utvikling ble satt på agendaen.

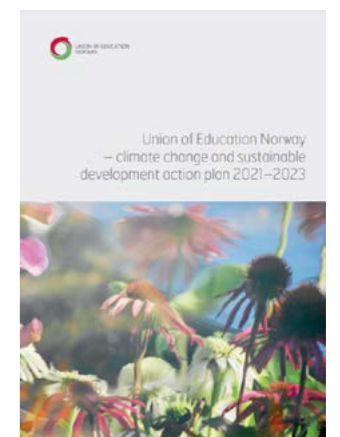
Utdanningsforbundets sekretariat har videre nedsatt en tverrfaglig arbeidsgruppe som skal bidra til at klima og bærekraft blir en integrert del av alle initiativ og løpende

arbeid i organisasjonen der det er relevant. Her sitter representanter som arbeider med organisasjonsutvikling, kommunikasjon, lønn- og arbeidsvilkår, kurs og konferanser og representanter fra seksjon for samfunn og analyse.

Kommunesektorens organisasjon (KS)

I 2023 startet prosjektet *Arenaer for omstilling* ledet av KS i samarbeid med insam. Prosjektet skal finne fram til potensielle praksis-nære arenaer for å diskutere og skape omstilling i praksis. Det er også et mål å bidra til læring rettet mot bærekraftig omstilling. Arenaene kan være alt fra konferanser til nettverk med samfunnsaktører, digitale plattformer og kurs som formidler kunnskap fra Include i samspill med partnerne våre. KS finansierer ledelsen av nettverket, og målet er å tiltrekke seg andre aktører som kan bidra til i de ulike arenaene som etableres både med finansiering og kunnskap. Konferansen 'Grønn Praksis' i Kristiansand hvor Include er partner er et eksempel på en arena for omstilling hvor deltakere i prosjektet har deltatt aktivt i utviklingen.

KS har også etablert et nettverk for sirkulærøkonomi med formål å dele erfaringer knyttet til sirkulærøkonomi i kommunesektoren. De deltar også i referansegruppen for Riksantikvarens nye bevaringsstrategi med hovedfokus på lokaldemokrati og sirkulærøkonomi.

→ Utdanningsforbundet

Utdanning

Utdanning

Masterkurs

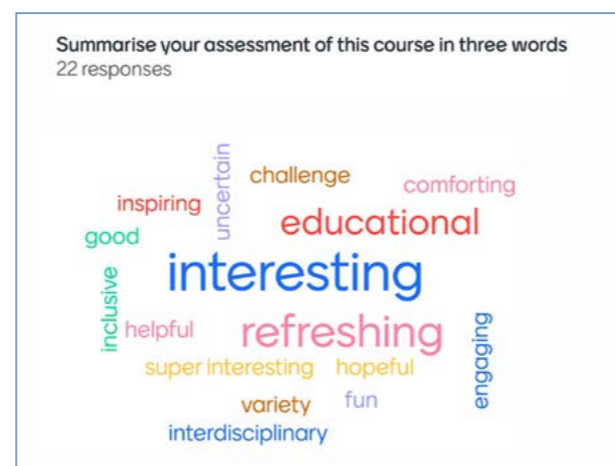
Våren 2023 ble masteremnet *SUM4502 INCLUDE – Socially inclusive energy transition* avholdt på SUM for tredje gang, og denne gangen fysisk. Kurset reiser et overordnet spørsmål: Hvordan kan vi få til overgangen til et lavkarbonsamfunn på en sosialt inkluderende måte? Kurset hadde 20 påmeldte masterstudenter fra UiO og involverte over 13 av Includes forskere i undervisningen, inkludert tre kollegaer i Storbritannia, som deltok via Zoom.

Masteremnet *SGO4203 Sustainable Urban Transformations* ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO, ble

gjennomført våren 2023. Emnet er direkte knyttet til Includes arbeid og involverer flere Include-forskere. Kurset fokuserer på sosiale implikasjoner (ulikhet, inklusjon/eksklusjon, rettferdighet) av klima- og miljøomstilling i byer og byregioner. WP2-leider er ansvarlig for emnet som også har internasjonale utvekslingsstudenter. Mot slutten av emnet deltok Include-forskere i en paneldiskusjon på tematikken. De studentene som er tatt opp på masterprogrammet hadde også en 20-dagers praksisperiode i en offentlig eller privat virksomhet. Hensikten var at studentene skulle få innblikk i hvordan virksomhetene

↑ Studenter og forelesere på Includes masterkurs SUM4502

↑ Ordsky fra studentenes evaluering av kurset SUM4502

↑ Organisatorene samlet etter videreutdanningskurset

arbeider og hjelpe dem å utvikle nettverk. Emnet ga også studentene et bedre teoretisk grunnlag for arbeidet med masteroppgaven.

Et masteremne ved Institutt for pedagogikk er antatt som del av UiOs Bærekraftsertifikat. Emnet heter *PED2505 Teknologi og design for bærekraftige læringspraksiser*. I dette emnet vil studentene arbeide med konkrete problemstillinger tilknyttet case fra Include. Problemstillingene presenteres av partnerne (praktikere) i Include, og representerer konkrete og forskningsnære utfordringer som studentene jobber med. Emnet avsluttes med en design-expo hvor studentene presenterer sine resultater.

Forskerskolen Empowered futures

Include er partner i den arbeidslivsrettede forskerskolen *Empowered Futures*, som har fått en bevilgning fra Norges forskningsråd for en periode på åtte år med oppstart i 2022. Prosjektet ledes av NMBU, og Include/UiO er partner sammen med UiB, UiS og UiA. Include er også representert i styret og i en arbeidsgruppe som skal koordinere arbeidet med forskerskolen. Forskerskolen, som særlig retter seg mot ph.d.-kandidater, men som også inviterer postdoktorer, fokuserer på de samfunnsmessige

implikasjonene og sosiale kontroversene som følger av energiomstilling, både når det gjelder energiproduksjon, -systemer, -forbruk og -planlegging.

Forskerskolen avholdt sitt første kurs i august 2023. Her foreleste flere av forskerne fra Include (UiO, FNI, CICERO). Kurset var tematisk helt i kjernen av Includes fokusområder, med tittelen *Exploring and Communicating Competing Narratives of Energy Production Across Time and Space (EDS440)*. Kurset ble avholdt på Rjukan fra 21.–24. august, og de 12 deltakerne var svært fornøyde med kurset. I kurset ble det tatt i bruk ulike formidlingsformer, blant annet i samarbeid med kunstnere fra *Solarpunk Academy*. Studentene har produsert podcaster, digitale fortellinger og kronikker som vil publiseres og formidles på ulike vis. Gjennom forskerskolen Empowered Futures har det også blitt arrangert en rekke andre aktiviteter, inkludert paneldiskusjoner (blant annet på Arendalsuka), kommunikasjonsworkshops og praksisplasser.

Etter- og videreutdanningskurs i bærekraftig omstillingsledelse

Våren 2023 gjennomførte vi siste del av etter- og videreutdanningskurset *SUM4002V Bærekraftig omstillingsledelse*, som ble påbegynt høsten 2022 og besto av tre samlinger. SUM var vertskap og insam samarbeidspartner. Kurset er et masteremne og tar sikte på å imøtekomme lokale behov for styrket omstillingskompetanse i møte med klima- og bærekraftutfordringer. Det retter seg mot fagpersoner og ledere i offentlig, privat og frivillig sektor som har, eller ønsker å ha, ansvar for lokale omstillingsprosjekter eller annet utviklingsarbeid rettet mot bærekraftig omstilling.

Kurset ble svært vellykket, se oppsummering under av studentenes evaluering etter siste samling. En av kursdeltakerne framhever for eksempel:

«Kurset ga oss en anledning til å ta et kritisk blikk på egen organisasjons arbeid med klima og miljø og se utfordringer og muligheter ut fra teori og praksis. Å se og høre hvordan andre jobber, og bidra med egen erfaring har vært interessant og lærerikt.»

Vi har i etterkant mottatt mange henvendelser med spørsmål om det vil settes opp et nytt kurs, noe som signaliserer et behov for denne type etter- og videreutdanningstilbud. Vi tar sikte på å arrangere kurset på nytt i 2024/2025.

Tilbakemeldinger fra deltagerne i EVU-kurset *Bærekraftig omstillingsledelse* etter siste samling, der 13 av studentene ga åpne svar på spørsmålet 'Hva har gitt deg størst utbytte fra kurset med tanke på ditt eget arbeid?':

Studentenes åpne svar gruppert i kategorier	Antall studenter som nevnte dette
Faglig innhold/å få fordype seg i faglitteratur	6
Diskusjoner i gruppen	5
Å få innsikt i hvordan andre jobber	4
Å se ting i annet perspektiv	2
Teori om å skape endring	2
Skriving av refleksjonsnotater	2
Bredden i perspektiver	1
Inspirasjon og faglig påfyll	1
Styrker argumentasjonen for at jeg fortsetter med dette arbeidet	1
Felles refleksjon	1
Bevisstgjøring om temaet	1
Vurdere egen praksis opp mot teori	1
Reflektere rundt egen praksis	1

Høydepunkt

Utstrakt undervisningsaktivitet

Våren 2023 ble masterkurset SUM4502 Include avholdt på SUM for tredje gang. Kurset har som overordnet spørsmål: Hvordan kan man få til overgangen til et lavkarbonsamfunn på en sosialt inkluderende måte? Kurset involverte over 13 av Includes forskere i undervisningen, inkludert tre kollegaer i Storbritannia. Include-forskere bidro også i emnet *Energy: Contexts and Challenges* ved Durham universitet og SGO4203, *Sustainable Urban Transformations*, ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO. Et masteremne ved Institutt for pedagogikk er antatt som del av UiOs Bærekraftsertifikat. I dette emnet vil studentene arbeide med konkrete problemstillinger i case fra Include. I tillegg er Include partner i forskerskolen *Empowered Futures*, som avholdt kurset *Exploring and Communicating Competing Narratives of Energy Production Across Time and Space (EDS440)*, høsten 2023. Vi fullførte også etter- og videreutdanning kurset i *Bærekraftig omstillingsledelse* våren 2023, som fikk gode tilbakemeldinger fra deltakerne. Våre partnere arrangerer også kurs for sine ansatte. Utdanningsforbundet arrangerte et skoleringskurs for klimakontaktene våren 2023. Målet var å skolere kontaktene i ulike relevante, klimafaglige tematikker og legge til rette for informasjonsdeling og erfaringsutveksling. Kursene satte blant annet søkelys på fellesskolering knyttet til bestemmelsen i hovedavtalen i KS-området om at klima og bærekraft skal være en integrert del av partssamarbeidet.

Ph.d.-stipendiater

I 2023 rekrutterte Include en ny ph.d.-stipendiat tilknyttet forskningsprosjektet *RESULTS* og senteret har nå en gruppe på 14 stipendiater (se figur). Disse er fordelt med tre stipendiater i WP1, fem i WP2, fire i WP3, en i WP4 og en i WP6. Av de fem ph.d.-stipendiatene i WP2 er to offentlige ph.d.-er (fra hhv Miljødirektoratet og Oslo kommunes klimaetat) og en næringslivs-ph.d. (fra Rambøll). For å legge til rette for faglig samarbeid, erfaringsutveksling og sosialt samvær blant stipendiatene, har Include etablert en ph.d.-gruppe som ledes av en av Include-stipendiatene. En oppsummering av ph.d.-prosjektene gis under.

↑ Ph.d.-stipendiater på Includes forskersamling i juni

Oversikt over 14 ph.d.-prosjekter i Include og deres tidslinjer

Figur: Oversikt over ph.d.-prosjektene i Include og hvordan de forløper seg i tid

Øyvind Sundet

Tittel på prosjekt: Forståelsesrammer for bærekraftig endring: En undersøkelse av norsk bærekraftsforskning og -politikk

Tilhørighet: Senter for utvikling og miljø, UiO, og Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO

Til tross for de mange multilaterale forhandlingene, avtalene og strategiene som søker å fremme omstilling til et mer bærekraftig samfunn, ser vi i liten grad resultater som er i tråd med globale forpliktelser. Det blir stadig tydeligere at teknologisk utvikling og 'business-as-usual' ikke er tilstrekkelig for å takle klima- og miljøkrisen, og at mer omfattende endringer er nødvendige. Dette doktorgradsprosjektet, med fokus på Norge, tar sikte på å kartlegge ulike forståelsesrammer knyttet til bærekraftig endring og utforske hvordan disse sirkulerer mellom forskningsmiljøet og politikken. Målet er belyse hvordan ulike antagelser, verdier og paradigmer definerer hvilken kunnskap som blir ansett som nyttig og verdifull i arbeidet for et mer bærekraftig samfunn, og hvordan dette påvirker evnen til å gjennomføre omstilling.

Hilde Solli

Tittel på prosjekt: Rettferdig klimaomstilling av hverdagsreiser i byer. Endring av mobilitet og praksis for en sosialt rettferdig klimaovergang i byer

Tilhørighet: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO og Klimaetaten Oslo kommune

Doktorgradsprosjektet tar for seg rettferdig klimaomstilling av urban hverdagsmobilitet. Målet er å utvikle bedre forståelse for hvordan Oslos mobilitet kan omstilles i tråd med kommunens klimamål, på en slik måte at innbyggerne er inkluderte og opplever omstillingen som rimelig og rettferdig. Folks opplevde mobilitet, muligheter og begrensninger er et sentralt fokus i prosjektet. Formålet er å bidra til økt kunnskap om hvordan Oslo og andre byer kan møte klimautfordringen og kutte klimagassutslipp på en sosialt rettferdig måte.

I prosjektet skal folk fra ulike steder i Oslo intervjues om hvordan de opplever daglig mobilitet og muligheter for omstilling. Intervjuene vil handle om hvordan folk reiser i dag, hvordan de opplever reisene sine og hvilke muligheter de har. Informantene bes også om å registrere reisene sine digitalt slik at samtalen kan handle om helt konkrete reiser de gjør. Ulike perspektiver på rettferdighet og hvilke valg folk tar og kan ta i hverdagslivene sine er sentralt i prosjektet både ut ifra et stedsperspektiv, der ulike aspekter ved byen og byregionen gir folk ulikt utgangspunkt for mobilitet, og ut fra hvilke ressurser den enkelte har for å kunne ta ulike valg. Tiltak og virkemidler for å kutte klimagassutslipp vil påvirke disse mulighetene, og vil påvirke ulike mennesker ulikt.

Prosjektet er finansiert gjennom Forskningsrådets ordning for doktorgradsprosjekter i offentlig sektor.

Sigrid Jerpstad

Tittel på prosjekt: Inkluderende byrom

Tilhørighet: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO og Rambøll Management Consulting AS

Utvikling av kompakte byer og tettsteder fremmes som et sentralt bidrag til det grønne skiftet. I denne prosessen blir tidligere industriområder transformert til multifunksjonelle urbane boligområder. Kompakt byutvikling og fortetting fører til høy arealutnyttelse og kan legge press på eksisterende offentlige rom og gjøre det vanskelig å etablere nye fellesrom, særlig i en situasjon hvor mye av byutviklingen skjer gjennom enkeltprosjekter fremmet av private utbyggere. I dette prosjektet undersøkes hva som utgjør velfungerende og gode byrom i nylig etablerte urbane boligområder. Gjennom en kvalitativ casestudie, undersøkes nettverket av offentlig tilgjengelige byrom i Kværnerbyen, Nydalen og på Vollebekk i Oslo. Perspektiver fra kommune, utbyggere, arkitekter involvert i planleggingen, utbyggingen og driften av områdene, samt innbyggere skal innhentes. Ved å belyse erfaringer og utfordringer fra transformasjonsområder kan prosjektet gi innsikt om hvordan beslutningstakere, planleggere, private utbyggere og arkitekter kan skape velfungerende og gode byrom i nye urbane boligområder.

Karianne K. Taranger

Tittel på prosjekt: Norske husholdningers opplevelser av å være energifattige og treffsikkerheten til Norges politikk for å redusere problemet

Tilhørighet: Fridtjof Nansens Institutt og Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO

Dette prosjektet tar sikte på å forstå sentrale årsaker til og opplevelser av energifattigdom, og hvordan det håndteres i ulike norske husholdninger. Effekten av gjeldende og alternativ politikk for å redusere problemet vil også undersøkes. Prosjektet vil spesifikt se nærmere på:

- Hvordan norske energifattige husholdninger opplever sin situasjon og hva de sentrale årsakene til energifattigdom er
- Hvilke håndteringsmekanismer energifattige husholdninger tar i bruk
- Hvilke gjeldende relevante politiske tiltak for å redusere energifattigdom eksisterer i Norge, og hvilke effekter de har
- Undersøke om det finnes eksempler på innovative politikk fra den europeiske konteksten som kan være bedre egnet til å bekjempe energifattigdom enn de som er gjeldende i Norge

Marieke van der Star

Tittel på prosjekt: Flyttemønstre og boligmobilitet i den grønne kompakte byen: klassebasert fordeling av urbane ressurser

Tilhørighet: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO

Prosjektet vil undersøke hvordan boligmobiliteten og flyttemønstre har endret seg sosialt og romlig for innbyggere med ulike former for (sosial, kulturell, økonomisk og romlig) kapital og i ulike husholdningssituasjoner i Oslo, i lys av fortettingsprosesser. Studien vil spesielt ta hensyn til hvilken betydning den stedlige konteksten (eller romlig kapital) har og hvilken rolle den spiller i valg av bolig både med hensyn til faktisk beliggenhet og mobilitetsmuligheter. Videre vil denne studien undersøke i hvilken grad den bærekraftige og klimavennlige by- og boligpolitikken fører til en skjev og ulikhetsskapende fordeling av ressurser gjennom boligmarkedet ved bruk av longitudinelle stedfestede registerdata, samt spørreundersøkelse.

Julie Høie Nygård

Tittel på prosjekt: Bruk av klimabudsjett som verktøy for omstilling i norske kommuner

Tilhørighet: Handelshøgskolen, UiT

Prosjektet har som mål å studere hvordan norske kommuner implementerer og arbeider med klimabudsjett som et verktøy for klimaomstilling. Prosjektet fokuserer på hvordan klimabudsjett fungerer som et styringsverktøy, og hvordan det tilpasses og oversettes til en lokal kontekst.

Klimabudsjett har blitt presentert som et styringsverktøy for å oppnå reduksjon i klimautslipp og andre vedtatte klimamål. Siden 2017 har flere kommuner valgt å ta i bruk klimabudsjett som en del av deres klimasatsing og som et konkret verktøy for å nå egne utslippsmål. Til tross for økende bruk av klimabudsjett på alle styringsnivåer i Norge, er kunnskapsgrunnlaget rundt hvordan det tas i bruk og implementeres fremdeles tynt. Gjennom dokumentstudier, intervjuer og observasjoner i et utvalg kommuner vil prosjektet bidra med viktig kunnskap om hvordan kommunene arbeider med omstilling til lavutslippssamfunnet, og hvordan klimabudsjett som verktøy påvirker en slik omstilling.

Neha Singh Gabrielsen

Tittel på prosjekt: Undervisning om bærekraftig utvikling i en kommune – muligheter og utfordringer for læreres undervisningspraksiser

Tilhørighet: Institutt for pedagogikk, UiO

Prosjektet undersøker læreres undervisning om bærekraftig utvikling i en kommune. Bærekraftig utvikling er et overordnet tverrfaglig tema i *Læreplanen for Kunnskapsløftet (LK20)*, der elever skal tilegne seg kunnskaper, utvikle ferdigheter og handlingskompetanse for et bærekraftig samfunn. Policy og lokale mål, skolers organisering, læreres kompetanse og økonomiske midler er faktorer som spiller inn på skolers undervisning om bærekraftig utvikling. Samtidig får flere aktører med ulik bærekraftskompetanse innpass ved ulike skoler. Slike samarbeid og strukturer kan både være verdifulle og by på utfordringer for læreres undervisning om bærekraft.

I dette prosjektet undersøkes arbeidet til en læringsenhet i en case-kommune, der samarbeid med interne og eksterne aktører kartlegges. Videre i prosjektet vil et utvalg av lærere rekrutteres, med formål om å observere deres undervisning om bærekraftig utvikling ved deres respektive skoler i kommunen. Prosjektet gjennomføres med en etnografisk tilnærming, ved observasjoner, intervjuer og samtaler og dokumentanalyse, samt designintervensjoner senere i prosjektet. Målet med prosjektet er å bidra til økt kunnskap og forståelse for faktorer som har innvirkning på undervisning om bærekraftig utvikling på flere nivåer, samt belyse strukturer innad i case kommunen som bidrar til å støtte dette arbeidet.

Daniel Molin

Tittel på prosjekt: Fra bensinstasjoner til ladenettverk

Tilhørighet: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO og Miljødirektoratet

I prosjektet analyseres statens rolle som 'systembygger' i etablering av et nytt teknologisk system. Historisk er samfunnet vårt bygget opp av en rekke store teknologiske systemer av infrastruktur, og det offentlige har spilt ulik stor, og ulik aktiv, rolle i etableringen av dem. Slike 'infrastruktur-systemer' er av distribuerende natur og tett knyttet til spørsmål om sosial fordeling og geografi. Elektrifisering av transport bygger på introduksjon av et nytt energisystem i det eksisterende transportsystemet. Med utgangspunkt i systemteori innenfor STS trekker vi på nyere teoretisk utvikling av rettferdighetsperspektiver knyttet til både energi og infrastruktur for å forstå statens posisjonering og rolle i omstilling av transportsektoren.

Kirsten Hegsvold

Tittel på prosjekt: Byvekstavtaleordningen – et bidrag til rettferdig omstilling til lavutslippssamfunnet?

Tilhørighet: Transportøkonomisk Institutt og Institutt for statsvitenskap, UiO

Tema for doktorgraden er byvekstavtaleordningen. De fire største byområdene i Norge har inngått byvekstavtaler med staten, og målet for byvekstavtalene er et nullvekstmål for personbiltransport. Det økte transportbehovet skal møtes med økt bruk av kollektivtransport, sykkel og gange. Prosjektet studerer i hovedsak policyprosesser, inkludert rollen til eksperter og ekspertkunnskap i utforming av lokal klimapolitikk. Prosjektet fokuserer på graden av samordning mellom aktørene i nettverket, hvordan politikkprosesser påvirkes av ekspertkunnskap, hvorvidt det finnes koalisjoner med ulike mål og interesser, og hvordan dette eventuelt påvirker rettferdig omstilling til lavutslippssamfunnet. Prosjektet undersøker i hvilken grad *procedural justice* og *distributional justice*, hvis dette legges til grunn, kan endre legitimiteten til beslutningene i byvekstavtaleordningen.

Eivind Hjort Matthiasen

Tittel på prosjekt: Forståelsen av forbrukeres evne til å omstille seg til bærekraftige energipraksiser: Like forutsetninger eller en ønskedrøm?

Tilhørighet: Fridtjof Nansens Institutt og Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO

Prosjektet undersøker hvordan ulike klasser i det norske samfunnet blir påvirket av endringer som innføres for det grønne skiftet, enten i form av ny politikk eller introduksjon av teknologiske løsninger. Gjennom bruk av praksisteori og det teoretiske rammeverket knyttet til energirettferdighet, vil prosjektet kartlegge hvordan ulike husholdninger bruker strøm i hverdagen for så å si noe om hvordan forskjeller eller likheter i hverdagslig bruk av strøm kan forstås. Arbeidet ønsker å si noe om hvilket grunnlag forskjellige klasser har til å være energifleksible eller energieffektive, ved å se på hvordan hverdagen struktureres.

Johannes Volden

Tittel på prosjekt: Framtidens kjøtt: Hvilken rolle kan alternative proteiner spille i forbrukeres matvaner?

Tilhørighet: Senter for utvikling og miljø, UiO og Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO

Dette prosjektet utforsker alternative proteiner og hvilken rolle disse kan spille i en omstilling mot bærekraftige matpraksiser i en norsk kontekst. Det er bred enighet om at produksjon og forbruk av konvensjonelt kjøtt må reduseres for å oppnå en bærekraftig framtid. Selv om stadig flere forbrukere er åpne for å redusere og erstatte kjøtt i kostholdet, vet vi ikke nok om hvordan matvaner endres i praksis. Dette prosjektet tar i bruk dybdeintervjuer og matintervensjoner for å undersøke hvilken rolle kjøtt og alternativer til kjøtt spiller i forbrukeres matvaner, samt hvordan forbrukere opplever å legge om matvanene sine. Prosjektet har særlig interesse av nye alternative proteiner – som plantebaserte kjøttanaloger, spiselige insekter og laboratoriefremstilt kjøtt – og barrierer og muligheter for tilbydere av disse til å utfordre dagens kjøttforbruk på en måte som er sosialt rettferdig og miljøvennlig. Gjennom innsikt i dynamikken i dagens matforbruk og hvordan kjøtt og kjøttfri mat blir integrert i sosiale praksiser, vil prosjektet søke å bidra til diskusjonen om en bærekraftig og rettferdig matframtid.

Oskar Vågerö

Tittel på prosjekt: Sosialt rettferdig design av energisystemer – Sosial aksept og energirettferdighet i energimodellering

Tilhørighet: Institutt for teknologisystemer, UiO

Prosjektet vil undersøke hvordan sosiale aspekter ved energisystemer kan integreres i teknisk-økonomisk modellering av energi- og kraftsystemer for å fremme sosialt rettferdig design av slike systemer. Vi vil bruke sosial aksept av vindkraftutbygging som case og trekke veksler på rammeverket for energirettferdighet. Arbeidet har tre milepæler:

- Undersøke eksisterende energisystemmodeller, studere om og hvordan ulike dimensjoner knyttet til energirettferdighet inngår i slike samt hvorvidt energirettferdighet er egnet fra et system-perspektiv. Metoder: litteraturgjennomgang og tverrfaglig workshop
- Innhente data og utvikle en metodologi og et rammeverk for kvantifisering av holdninger til vindkraft (sosial aksept) i ulike lokalsamfunn i Norge
- Benytte den innhentede kunnskapen til simuleringer i hhv kraft- og energisystemmodeller for å analysere implikasjonene av å inkludere sosial aksept i design av Norges kommende, nullutslipps kraft- og energisystem.

Ingrid Christensen

Tittel på prosjekt: Samarbeidsstyring i omstillingen til sirkulærøkonomi: En studie av sirkulære initiativer i norske kommuner

Tilhørighet: CICERO og Institutt for statsvitenskap, UiO

Prosjektet vil undersøke hvordan kommuner kan oppnå omstilling til sirkulærøkonomi gjennom samarbeidsstyring. Det undersøkes hvordan kommuner kan samarbeide med næringslivet for å oppnå økt sirkularitet, samtidig som de ivaretar legitimitet i prosessen og demokratisk ansvarlighet. Gjennom casestudier, intervjuer, dokumentstudier og kvalitativ komparativ analyse, ser prosjektet nærmere på sammenhengen mellom betingelser i samarbeidsprosesser og resultater av samarbeidet. Det vil også undersøkes hvorvidt og hvordan kommuner kan legge til rette for samarbeidsstyring og hva slags type prosessdesign av samarbeidsstyring som kan resultere i vellykkede sirkulære løsninger.

Iris Leikanger

Tittel på prosjekt: Samskaping av lokal bærekraft? Norske kommuner og klimasamarbeid

Tilhørighet: Senter for utvikling og miljø, UiO og Institutt for sosialantropologi, UiO

Ambisjoner om deltakelse og samarbeid eller samskaping blir stadig mer sentralt i diskusjoner om hvordan verden skal nå målsetninger om omstilling til lavutslippssamfunnet. Dette reflekteres i klima- og kommuneplanene til mange norske kommuner og deres mål om å samarbeide med/legge til rette for samarbeid med aktører i privat, akademisk og frivillig sektor. I denne sammenhengen er det viktig å få en bedre forståelse av hvordan slike samarbeid på tvers av sektorer fungerer, og hvordan de innvirker på sosial inkludering og rettferdighet – både i form av rettferdighets- og inkluderingsdimensjoner i selve samarbeidsrelasjonene, og hvordan samarbeid med ulike aktører innvirker på hva slags rettferdighets- og inkluderingsdimensjoner som tas opp i kommuners klimaarbeid.

Dette prosjektet har som mål å studere hvordan samarbeidsrelasjoner mellom aktører i og utenfor kommuneorganisasjoner bidrar til kommuners arbeid med klimaomstilling. Prosjektet fokuserer spesielt på hvordan roller og ansvar fordeles mellom ulike aktører i samarbeidsprosjekter og hvordan samarbeid og samskaping påvirker hvilke temaer som blir sentrale i kommuners omstillingsstrategier.

Sammendrag av Includes master- og sommerprosjekter i 2023

Mange masterstudenter er tilknyttet Include, og gruppen møtes en gang i halvåret sammen med seniorforskere i Include for å diskutere studentenes temaer, spørsmål og utfordringer. Under presenteres sammendrag av masteroppgavene som ble avsluttet i 2023.

MA-prosjekter avsluttet i 2023

Masteroppgave: Forankring av miljømessig bærekraft i fagforeningene: Fra politikk til praksis i norsk arbeiderbevegelse

Av: Judith Marguerite Henriksson

Verden står overfor klima- og miljøendringer som krever handling på alle samfunnsområder, inkludert i arbeidslivet. Denne oppgaven undersøker hvordan norske fagforeninger engasjerer seg i spørsmål knyttet til økologisk bærekraft. Oppgaven finner at fagforeninger forholder seg til spørsmål om bærekraft ut ifra etablerte identiteter i organisasjonen. Videre utvikler fagforeningene klima- og miljødiskurser som holder seg innenfor rammene til den norske arbeidslivsmodellen, med utgangspunkt i reformistiske og kompromissbaserte relasjoner mellom partene i arbeidslivet. Resultatene viser at det finnes fagorganiserte arbeidstakere som ønsker å engasjere seg i klima- og miljøspørsmål i rollen som fagforeningsmedlem, men at mangel på kunnskap og konkrete verktøy hindrer lokale aktører å gå fra ord til handling. Oppgaven konkluderer derfor med at organisasjonenes klima- og miljøengasjement må forankres på tvers av nivåer og aktører i fagforeningene, og at en manglende forankring vil være en utfordring i operasjonaliseringen av organisasjonenes bærekraftspolitikk.

Masteroppgave: I jakten på objektivitet – Energiomstilling for å dempe klimakrisen presentert i Aftenposten og Klassekampen 2021

Av: Kristin Charlotte Horn Talgø

Masteroppgaven diskuterer mulige tiltak for å redusere CO₂-utslipp, presentert i to norske aviser, Aftenposten og Klassekampen, i 2021. Forskningsmetoden er en kvalitativ innholdsanalyse av 483 tekster (både nyhetssaker og meningsinnlegg) basert på forskningsspørsmålet: Hvordan fremstilles mulige tiltak for å motvirke klimakrisen i to norske aviser, og i hvilken grad adresserer de tekniske løsninger og/eller strukturelle og rettferdighetsaspekter?

Forskningen viser en overraskende likhet mellom Aftenposten og Klassekampen. De fleste tekstene på energiomstilling i de to avisene omhandler teknologiske løsninger (og konflikter rundt disse, for eksempel mot vindkraft). Disse presenteres ofte som nyhetssaker, som er en sjanger som veier tungt fordi tekstene dermed gir et inntrykk av objektivitet, som også er et journalistisk mål. Oppgaven finner langt færre tekster som angår sosial rettferdighet og/eller nedvekst, og når slikt omtales, skjer det gjerne i sjangeren meninger (kronikker, innlegg), som oppfattes som mindre objektive enn nyhetssaker. Basert på dette, stiller oppgaven spørsmålsteget ved hvordan hensynet til 'objektivitet' blir håndtert i klimajournalistikken.

Avisene har også en tendens til å presentere gjentagende historier, som kan reflektere en langsom fremgang når det gjelder klimatiltak. Samlet sett er politikere de mest brukte kildene. Dette kan knyttes til den journalistiske normen om å bruke kilder med autoritet, men det påvirker hvilke perspektiver på klimatiltak som presenteres i avisene. Spørsmål om rettferdighet er i stor grad fraværende i det analyserte materialet, selv om Klassekampen dekker slike aspekter i større grad enn Aftenposten.

Masteroppgave: Håndtering av mineralmassestrømmer og -deponering og dens rolle i den sirkulære økonomien: Status i Nederland med en kort titt på Norge

Av: Marrit Mooldijk

Det nåværende urbane landskapet er ikke bærekraftig av to hovedårsaker: problemene med overforbruk av naturressurser, og avfallsskaping og -håndtering. En stor bidragsyter til dette er bygge- og rivningsindustrien, og det er avgjørende å skape sirkulære praksiser innenfor denne industrien. Denne oppgaven undersøker dagens forvaltning av mineralmassestrømmer og -deponering i Nederland, sett i sammenheng med den norske situasjonen, og forklarer forskjellen mellom de to. Resultatene viser at Nederland er langt på vei mot mineralsirkularitet, mens Norge ligger langt bak. Nederland har behov for mindre deponi og strenge reguleringer, med tanke på at landet er lite med begrenset (deponi)plass og fordi de har et høyt grunnvannsnivå og risiko for forurensning av drikkevann. Nederland har også begrensede mineralmaterialer. Import er dyrt, og resirkulering er ofte et billigere alternativ. Norge har ikke de samme utfordringene og derfor ikke de samme insentivene. Hovedårsaken til forskjellene mellom de to landene er imidlertid politikk. Retningslinjene iverksatt i Nederland er strenge og håndhever en høy prosentandel av resirkulering og gjenbruk. Retningslinjene ble laget med innspill fra relevante aktører og har vært under utvikling siden slutten av 1900-tallet, noe som har resultert i effektive og klare regler. Norsk politikk er mangelfull og åpner for at ulovlig deponi kan finne sted uten å håndheve høy grad av sirkularitet, noe som viser viktigheten av politisk læring over lengre tid.

Masteroppgave: Uten svin, inget liv? En studie av praksis og forhandlinger om kjøttreduksjon i Sør-Korea

Av: Mina Fosse Kristoffersen

Kjøttforbruk er knyttet til menneskeskapt klimagassutslipp, tap av biologisk mangfold, helseproblemer og dyrevelferdsutfordringer. I denne konteksten har folk i økende grad blitt oppfordret til å spise mindre kjøtt. Masteroppgaven ønsker å bidra til forståelsen av hva som skal til for å gjøre kostholdsvaner mer bærekraftige gjennom å se på kjøttreduksjon i Sør-Korea. Basert på intervjuer med fjorten fleksitarianere i Seoul og Daejeon, søker oppgaven å forstå hva som muliggjør og vanskeliggjør kjøttreduksjon for husholdninger i Sør-Korea. Hovedfunnene viser at kjøttreduksjon krever tid og innsats. Denne innsatsen er begrenset av sosiale, materielle og kroppslige faktorer. Funnene viser også at fleksitarianere ubevist tilpasser spisingen sin til det som er passende oppførsel i gitte situasjoner. På denne måten ble kjøttreduksjon tidvis muliggjort uten at det krevde bevisst innsats fra fleksitarianerne. Resultatene viser at større kostholdsendringer virker usannsynlig med mindre kjøttreduksjon normaliseres.

Masteroppgave: Å finne mening i sted, fellesskap og identitet: En studie av lokalmat og tilknytning i Inderøy, Norge

Av: Thea Sandnes

Måten vi forholder oss til maten vår på har endret seg. I stedet for å være involvert i eller kjenne til produksjonen, spiser vi nå mat fra fjerne steder med begrenset informasjon om opprinnelse. Det globale industrielle matsystemet bidrar til å fjerne oss lenger fra produksjonen, mens lokale matsystemer forsøker å koble mennesker og matproduksjon sammen igjen. Denne studien ser på tre viktige elementer i denne sammenkoblingen: sted, samhörighet og identitet (kultur).

Studien fokuserer på Inderøy i Trøndelag, som er kjent for å ha et mangfold av matprodusenter og lokalmat. Resultatene antyder at sted, samhörighet og identitet i relasjon til mat bidrar til økt livskvalitet. Gjennom selvforsyningsaktiviteter i landskapet og å spise mat fra Inderøy, oppstår meningsfulle relasjoner til sted. Direkte relasjoner mellom produsenter og forbrukere fører til tillitsforhold og kunnskapsdeling. Inderøys lokale matkultur samler folk rundt tradisjoner og kulturarv, men også rundt moderne og internasjonale elementer, noe som gjør den lokale matkulturen 'glokal'. Selv om individualiserte liv fører til et begrenset engasjement blant lokale, er det tydelig at sted, fellesskap og identitet er viktige elementer i det som blir ansett som et godt liv.

Øvrige masterstudenter som har levert oppgave i 2023:

Masteroppgave: Planlegging av de dødes steder: Et diskursivt blikk på forestillingspotensialet om urbane kirkegårder

Av: Hannah Waaler Koppang

Masteroppgave: Unges Medvirkning – På hvilken måte kan samarbeid mellom ulike deltakere på tvers av bydeler, legge til rette for unges medvirkning i nærmiljøet?

Av: Ajat Adel Al-Zayadi

Masteroppgave: Spillet om klima, eller spill for galleriet? En undersøkelse for design av samskapingsarenaer med barn og unge

Av: Stig Erik Solbakken Steimler

Masteroppgave: Med virkning? Medvirkningskravet i plan- og bygningsloven § 5-1

Av: Tora Elise Mårtensson Aune

Sommerprosjekter gjennomført i 2023

Hvert år inviterer UiO:Energi og miljø forskere ved UiO til å foreslå temaer for sommerprosjekter. Sommeren 2023 utførte fem masterstudenter tre ulike prosjekt på følgende Include-relevante temaer:

Sommerprosjekt: Kartlegging av trender og spenninger i markedsføringen av plantebasert kjøtt

Av: [Angelique Kristine Rein](#)

Dette prosjektet har undersøkt trender og spenninger i markedsføringen av plantebaserte kjøttprodukter i Norge. En ny generasjon plantebaserte kjøttprodukter som er designet for å ligne på kjøtt, har blitt stadig mer populære. En litteraturgjennomgang av det globale markedet for plantebaserte kjøttprodukter ble gjennomført for å identifisere fem viktige fokusområder: miljøavtrykk, helse og ernæring, forbrukerholdninger, markedsføring/budskap og markedstrender/prognoser. Rapporten presenterer deretter en omfattende kartlegging av tilbudet av plantebaserte kjøttprodukter i norske dagligvarebutikker og nettbutikker. Den diskuterer hvordan produktene markedsføres. Produktdata fra 128 produkter er samlet inn via produktoversikter på nettet og bilder av produktemballasje fra butikkbesøk i 8 ulike dagligvarebutikker i Oslo. Rapporten inneholder en analyse av de vanligste påstandene som brukes i markedsføringen av produktene, som *rik på protein*, *vegansk*, *plantebasert*, *fri for soya* og andre. Rapporten avsluttes med å knytte litteraturgjennomgangen og analysen til trender og spenninger i bransjen. For eksempel markedsføres de fleste plantebaserte kjøttprodukter i Norge som *kjøtt*, *men bedre*. Soyafritt er også en mer populær påstand enn soyabasert. Det er også forvirring blant forbrukerne når det gjelder hvor sunt plantebasert kjøtt er. Til slutt er det komplekse avveininger knyttet til helse, bærekraft og lokal mat når man handler kjøtt eller plantebaserte kjøttprodukter.

Sommerprosjekt: Deling av materielle goder for redusert forbruk

Av: [Frida Øvregaard Lunde](#)

Hovedmålene til dette sommerprosjektet var å 1) identifisere viktige kunnskapshull i akademisk litteratur på deling av materielle goder relatert til potensialer for- og barrierer mot redusert forbruk; 2) kartlegge hvordan deling av materielle goder blir adressert, promotert og forhindret i relevante kommunale (Oslo), nasjonale (Norge) og regionale (EU) planer, strategier og juridiske rammeverk; og 3) utforme en oversikt over tilgjengelige tilbud for deling i Oslo innenfor forbruksgoder og spredt utover forskjellige organisatoriske modeller.

En av hovedbarrierene som ble tydelig i sommerprosjektet var usikkerhet rundt definisjon på dele-økonomien – hva som faktisk var inkludert eller ikke. Videre ble tillit, forventet innsats og finansielle aspekter identifisert som de tre viktigste faktorene som påvirket deltakelse i deleøkonomien. Oslo kommune har iverksatt flere strategier og planer for å bruke deleøkonomien til å redusere forbruk. På et nasjonalt og regionalt plan var fortsatt det finansielle aspektet det viktigste – både EU og Norge mener at deleøkonomien kan bidra til nye arbeidsplasser og mer vekst. En oversikt over tilgjengelige tilbud for deling i Oslo finnes i slutten av rapporten.

Sommerprosjekt: Erfaringer fra Sommerskolen i Lillestrøm, *Spillet om klima*

Av: [Nina Jonsrud](#), [Marie Vallestad](#) og [Renate Oksavik](#)

I dette sommerprosjektet har tre masterstudenter i pedagogikk planlagt og gjennomført sommerskolen *Spillet om klima* for ungdommer i Lillestrøm kommune. Sommerskolen skulle brukes som arena for å tilegne seg praktisk erfaring med hvordan temaene *spill* og *klima* kan kobles. De deltagende ungdommene utforsket begreper og problemstillinger rundt klima og miljø gjennom ulike former for aktiviteter, spill og konkurranser, både digitalt og fysisk.

I etterkant ble det skrevet en rapport som sammenfatter aktiviteter og erfaringer fra sommerskolen *Spillet om klima*. Samlet gir rapporten et bilde av det som fungerte godt og det som var utfordrende. Disse erfaringene peker på potensielle retninger for fremtidig utforskning for undervisningsmetoder for å skape meningsfulle læringsopplevelser for ungdom.

07

Internasjonalt samarbeid og spin-off prosjekter

Internasjonalt samarbeid

Gjesteopphold fra utlandet til Norge, høy aktivitet i Durham, Storbritannia og eksempler på Include-partneres internasjonale arbeid

Flere internasjonale forskere har deltatt aktivt i Includes aktiviteter i 2023. Professor Janet Stephenson ved Otago universitet (NZ) holdt innlegg på Includes forskersamling 31.mai til 1. juni, som også ble strømmet som et Include-lunsjwebinar. Professor Ioan Fazey ved York universitet (UK) ledet en workshop med tema omstilling i praksis ved konferansen GrønnPraksis i juni, der Include var medarrangør. Dr. Jason Hickel ved Barcelona universitetet var *Arne Næss Chair* ved SUM, UiO, høsten 2023, og bidro under Include-arrangementet, *Hickel meets Include: How may we translate degrowth into practice?* i Oslo i september. I oktober holdt professor Gavin Bridge fra Durham universitet (UK) Adel Brun Tschudis årsforelesning i samfunnsgeografi ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO. Podcast- og seminarserien *Cities and Society* har fått besøk av flere internasjonale eksperter innenfor byforskning gjennom året. Professor emeritus Katarina Eckerberg ved Umeå universitet (SE) deltok på et Include-seminar i oktober der hun holdt innlegg og deltok i arbeidet med å utvikle nye forskningsprosjekter. I desember holdt Professor Frank Trentmann ved University of London (UK) Hal Wilhites minneforelesning.

Include har også et utstrakt internasjonalt samarbeid gjennom ph.d.-utdanningen: Flere av stipendiatene har biveiledere fra utenlandske universiteter, f.eks. University of Amsterdam og University College of London. Flere har også gjennomført eller planlegger opphold ved institusjoner tilknyttet Includes forskningsnettverk, som er med på å utvide kontaktnett og samarbeidsrelasjonene knyttet til Include.

Store deler av Includes internasjonale samarbeid finner sted gjennom søknadsutvikling og prosjektsamarbeid, bla. pågående arbeid i Durham: Forskere fra Durham universitet har etablert et forskningsnettverk med Lubljana universitet samt flere norske universiteter, blant annet gjennom en prosjektsøknad på EUs CHANSE-midler. De har sikret finansiering fra UK Energy Research Centre for en gjennomgang av den geopolitiske økonomien for energisystemtransformasjon. Sammen med Northumbria

←
Jason Hickel
på UiO

Universitetet i Durham har også etablert EDI+, et forskning-, innovasjon- og opplæringsnettverk, for likestilling, mangfold og inkludering i energiforskningsmiljøet. Videre har Durham-forskere møtt Norges viseambassadør i Storbritannia for å diskutere forskningssamarbeid med norske universiteter.

Flere av Includes partnere har utstrakt internasjonalt samarbeid og engasjement. For eksempel har Utdanningsforbundet flere styreverv i sentrale internasjonale organisasjoner. De bruker disse posisjonene aktivt til å påvirke, dele og innhente informasjon om hvordan organisasjoner som Education International, EU kommisjonen, OECD og UNESCO arbeider med klima og bærekraft. De deltar også som eksperter på lærerrollen i prosjektet *Utdanning for bærekraftig utvikling* i den nordiske sammenslutningen Nordiske Lärares Samråd. Helsedirektoratet deltok på den syvende ministerkonferansen om miljø og helse i Europa som en del av den norske delegasjonen. Konferansen ble arrangert 5.–7. juli i Budapest, med formål om å definere fremtidige miljø- og helseprioriteringer og forpliktelser for WHO's europeiske region. Under konferansen ble Budapesterklæringen utarbeidet, som Norge nå har forpliktet seg til som del av partnerskapet Health Sector Climate Action.

Includes internasjonale Advisory Board

Alan Warde

Institute of Sociology, School of Social Sciences, University of Manchester, UK

Janet Stephenson

Centre for Sustainability, University of Otago, New Zealand.

Roger Keil

Faculty of Environmental Studies, York University, Toronto, Canada

Desmond McNeill

Centre for Development and the Environment, University of Oslo, Norway

Mariëtte de Haan

Faculty of Social and Behavioural Sciences, Utrecht University, the Netherlands

Michèle Knodt

Institute for Political Science, TU Darmstadt, Germany

Lars Coenen

Mohn Centre for Innovation and Regional Development, Western Norway University of Applied Sciences, Norway

Simin Davoudi

School of Architecture, Planning & Landscape, University of Newcastle, UK

Katarina Eckerberg

Department of Political Science, Umeå University, Sweden

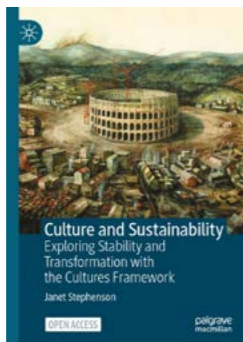
Studietur til Nederland ↑

Høydepunkt

Bidrag fra medlemmer i Includes internasjonale ekspertgruppe (Advisory Board – AB)

Flere av Includes AB-medlemmer har bidratt med foredrag og innspill på Includes arrangementer. Janet Stephenson holdt innlegget *Culture and the existential challenge* på Includes forskersamling i juni, basert på boka *Culture and Sustainability* utgitt av Palgrave Macmillan i 2023. Innlegget ble strømmet som et Include-lunsjseminar. På forskersamlingen deltok også Katarina Eckerberg fra vårt AB. Både hun og Janet Stephenson ga verdifulle innspill til utvikling av nye prosjekter i Include. Katarina Eckerberg deltok i tillegg på seminar med forskere fra arbeidspakkene 3 og 4 og holdt innlegget: *Samverkan med ulike samhøllsaktører i forskningen*. AB-medlem Desmond McNeill foreleste i EVU-kurset *Bærekraftig omstillingsledelse* og i MA-emnet SUM4502 INCLUDE. Tittelen på hans forelesning i det sistnevnte kurset var *What did Marx have to say: on injustice, consumption and change?*

Prosjekt massehåndtering på studietur til Nederland

Include-prosjektet om masseforvaltning arrangerte høsten 2023 en studietur. Turen gikk til Nederland som er langt framme når det gjelder masseforvaltning fra bygge- og infrastrukturprosjekter. Det var orientering og omvisning av Rijkswaterstaat (RWS) og Hoogblokland Volkerwessels (KWS). RWS er det utøvende byrået til departementet for infrastruktur og vannforvaltning i Nederland. KWS er en del av selskapet Hoogblokland Volkerwessels som fokuserer på å bygge infrastruktur som veier og er veldig fokusert på gjenbruk av asfalt. Det ble også arrangert et møte med Afvalzorg som er ansvarlig for lagring, resirkulering og deponering av avfall og dermed en sentral aktør i avfallsbehandlingsmarkedet. De spesialiserte seg også på etterbehandling av forurensede områder og i utvikling av lukkede deponier til nye destinasjoner. Representanter for Lelystad kommune orienterte også og var med på omvisning. Både forskere og partnere deltok og flere reiste med buss og tog til Nederland i tråd med Includes miljøstrategi for reiser.

Spin-offs: nye søknader og initiativer med utspring i Include

Siden Include startet opp i 2020 har 42 prosjekter relatert til senteret fått finansiering. Dette inkluderer prosjekter som direkte springer ut av Include, samt prosjekter som Include-forskere og partnere leder eller deltar i som har relevant tematikk og samarbeider med senteret. Av disse har 11 prosjektsøknader fått finansiering i 2023. Fem av disse er i samarbeid med internasjonale partnere fra 12 forskjellige land. Syv land i EU/EØS, fire nordiske land og Storbritannia. Se Appendix E for en liste over spin-off prosjekter og Kapittel 3 for beregning av tilslagsprosent.

Pågående deltakelse i internasjonale prosjekter

- **Fusilli-prosjektet** (Oslo kommune): Oslo kommune deltar i Horizon 2020 prosjektet *Fusilli – Fostering the urban food system transformation through innovative living labs implementation*, der 12 europeiske byer deltar. Som en del av dette, jobber Oslo kommune med sin kantine i Karvesvingen for å få på plass mer bærekraftig og sunn mat i kantiner. Include har fulgt tiltakene for å dokumentere mulige effekter og holdninger til bærekraftig og sunn mat samt barrierer.

Eksempler på forskerinitierte prosjekter

- **SOLNOR-prosjektet** (FNI) er det første prosjektet som systematisk kombinerer samfunnsvitenskap, juss og modellering for å undersøke rammebetingelser for små- og storskala solenergi i Norge. SOLNOR tar sikte på å forklare koblingene mellom drivere og barrierer for både bygningsmonterte solceller og kraftverk i Danmark, Sverige og Norge. Gjennom å identifisere drivere og barrierer for solenergi, vil SOLNOR undersøke hvordan potensialet kan realiseres også med henblikk på andre legitime hensyn, inkludert alternativ arealbruk, divergerende interesser og naturvern. Prosjektet startet opp i slutten av 2023.
- **ClimaLand-prosjektet** (FNI) undersøker avveininger mellom politiske mål, styringsnivåer og sektorinteresser, og søker å identifisere hvordan man kan utforme en mer sammenhengende klima- og arealpolitikk. ClimaLand er produsere ny, tverrfaglig kunnskap om hvordan EUs

klimapolitikk påvirker arealbruken i Norge, og hvordan Norge kan nå sine klimamål for 2030, samtidig som man håndterer krevende avveininger mellom ulike politiske mål, styringsnivåer og sektorinteresser. Prosjektet startet opp i slutten av 2023.

- **Hydrogen Innovation Project** (REHIP, Durham Universitet) er et banebrytende samarbeid mellom Teesside Universitet og Durham Universitet som tar sikte på å fremme avkarbonisering og utvikle hydrogenteknologier i Tees Valley. Dette ambisiøse fireårige, £11 millioner-prosjektet, utnytter styrkene til involverte institusjoner for å drive innovasjon, forskning og kapasitetsbygging i regionen. Det inkluderer en stipendiatstilling på temaet sosialt inkluderende hydrogenoverganger. Prosjektvarighet er 2023–2026.
- **EU-prosjektet ELEXIA** (Durham Universitet) har som mål å integrere energisystemer på tvers av sektorer og bidra til et skifte mot digitaliserte systemer. System-integrasjon vil medføre fleksibilitet i energisystemet og gi muligheter for en bedre styrt energietterspørsel. Durham Universitet har to roller i Elexia-prosjektet, en som omhandler sosial inkludering og en med gjennomføring av livssyklusanalyser for de foreslåtte integrerte energisystemene.

Eksempel på partnerinitierte prosjekter

- **Strategi om livskvalitet** (Helsedirektoratet): Helse- og omsorgsdepartementet vil i løpet av 2024 lansere en nasjonal strategi om livskvalitet som blant annet Helsedirektoratet nå jobber med. Strategien vil ha som mål å utjevne sosiale forskjeller i livskvalitet, og bidra til et mer helhetlig mål på samfunnsutvikling som inneholder befolkningens opplevelse av hva som viktig for å leve et godt liv. Dette vil ha berøringspunkter til nedvekst-tilnærmingen Include har løftet fram, som også søker å etablere alternative mål til de etablerte vekstmålene i økonomien. Helsedirektoratet bidro med innlegg om livskvalitet på årskonferansen til Include høsten 2023.

Kommunikasjon

Kommunikasjon

Includes nettsider og nyhetsbrev er kjernen i mye av vårt kommunikasjonsarbeid. I 2023 sendte vi ut seks nyhetsbrev, og nettsidene holder vi oppdatert med informasjon om forskningsprosjekter, arrangementer, mediebidrag, publikasjoner og andre deler av virksomheten. Derfra blir også relevant stoff delt via Facebook og X/Twitter. Mye av arbeidet med kommunikasjon skjer på og styres fra SUM, men kommunikasjonsmedarbeidere hos Includes samarbeidspartnere bidrar til kommunikasjon gjennom sine kanaler og under Include-arrangementer.

Målt i antall, er det presentasjoner holdt av enkeltpersoner som utgjør den største delen av Includes kommunikasjonsarbeid. I 2023 ble det totalt gitt 240 presentasjoner av Includes forskere og partnere (se kap. 3 og 10). Akademiske publikasjoner har vi også høyt trykk på, til sammen 27 fagfelleurderte artikler og bokkapitler og to monografier ble publisert i 2023.

Målgrupper for kommunikasjonsarbeidet i Include er 1) det bredere publikum (allmenheten), 2) beslutningstakere og relevante organisasjoner (inkludert Includes partnere) og 3) det vitenskapelige fellesskapet. I kommunikasjonskapittelet i denne årsrapporten legger vi hovedvekten på å beskrive aktiviteter som retter seg mot målgruppene 1) og 2). Vi trekker også fram vårt samarbeid med andre FME-er, mens akademisk arbeid utover det beskrives i kapittel 5 om forskning og er listet i oversikten over publiseringer i vedlegg D.

Høydepunkt

Partnerforum og lunsjseminarer i Include

I løpet av året arrangerte Include tre Partnerforum. Dette er møteplasser hvor vi belyser problemstillinger av relevans for både partnere og forskere i Include. Årets første Partnerforum handlet om medvirkning og samskaping i klimaarbeidet, og hvordan vi kan gå fra politiske ambisjoner til praksis. I mai var Includes forskere ved UiT vertskap for et digitalt Partnerforum om bruken av klimabudsjett som styringsverktøy i klimapolitikken. Inkluderende offentlige byrom i et fortetnings- og transformasjonsområde var tema for et tredje Partnerforum. Vi fortsatte også rekken med åpne lunsjseminar som kanal for å formidle og drøfte den nyeste forskningen og andre inspirerende ideer og perspektiver. I det første lunsjseminaret adresserte vi ville dyrs rettigheter. I mai presenterte to Include-forskere sine funn fra ulike prosjekter under den felles tittelen *Omstilling i byenes randsoner*. AB-medlem Janet Stephenson presenterte sitt arbeid med et kulturperspektiv på bærekraftskrisen i det tredje lunsjseminaret i 2023.

Include i samfunnsdebatten

Mange forskere og partnerrepresentanter i Include markerer seg i samfunnsdebatten gjennom innslag i massemedier, deltagelse i arrangementer, utgivelse av rapporter og på annet vis. Her er noen smakebiter fra 2023.

Sofies grønne skifte

Universitet i Oslo hentet i 2023 inn komikere og foredragsholder Sofie Frøysaa til å lage podkasten *Sofies grønne skifte*. Med et mål om å bli klokere på hvorfor det går så sakte med klimaomstillingen, samtalte hun med forskere og eksperter om dilemmaene i klima- og naturkrisen, og om omstillingen verden og vi skal gjennom. I fire av episodene hadde hun Include-forskere som gjester. Temaene de tok for seg var Norges oljeutvinning og oljearbeidernes syn på næringens framtid; hvordan vi kan omstille til mer bærekraftige energiformer uten å skape energifattigdom; hvordan klimaavgifter og andre økonomiske virkemidler kan få oss til å ta grønne valg; og hvorfor det er så vanskelig å gjøre noe med overforbruket vårt.

Vindkraft i Norden og på Twitter

I to oppslag på forskning.no ble Include-forskere intervjuet om sin forskning på forskjellige aspekter ved vindkraft. Den ene artikkelen tok for seg en undersøkelse gjennomført av en av Includes ph.d.-stipendiater og hans kollegaer om folks holdninger til vindkraft i innlegg på Twitter. Studien var nyskapende ved at den benyttet maskinlæring og en språkmodell for å analysere innleggene.

Konflikter rundt vindkraftutbygging var også et viktig element i den andre artikkelen. Den tok for seg de tydelige forskjellene i vindkraftpolitikk mellom de nordiske landene, og hva dette har hatt å si for oppslutning og konflikter. Utgangspunktet var en fersk bokutgivelse der

Include-forskere var blant forfatterne. I en tredje artikkel, i Kommunal Rapport, skrev en annen Include-forsker om regjeringens forslag til lovendringer for å gi kommunene større makt i vindkraftsaker. Han påpekte at det er uklart om naturhensyn vil bli bedre ivaretatt enn før.

Kjøttvaner vonde å vende

Hvorfor er det så vanskelig å spise mindre kjøtt? spurte fire av Includes forskere i en kronikk på forskning.no. Tre av dem ble også intervjuet om samme tema i den britiske podkasten *Transforming Society*, og en av dem deltok i et ekspertintervju i *Energi og Klima*. Svarene de gir, bygger på deres forskning på folks spisevaner og forbruk generelt. De påpeker at vi lever i 'kjøttintensive omgivelser', med sosiale forventninger som det kan være utfordrende å stå imot, mangel på gode plantebaserte alternativer, og utilstrekkelig kunnskap om hvordan en kan lage fullverdige vegetariske måltider.

Arealbruk i by og bygd

Sammenhengen mellom natur- og klimakrisene har fått mer oppmerksomhet de siste par årene. Med det følger et fokus på arealbruk og nedbygging av natur. Basert på forskning på blant annet utbygging av fornybar energi, byspredning og arealforvaltning i kommuner med liten befolkning, har Include markert seg i den offentlige debatten. Forskere blir ofte bedt om å uttale seg om omstridte tema som veiprosjekter, hyttebygging og etablering av kjøpesentre og industriparkeir. I en kronikk i *Aftenposten* stilte en Include-forsker spørsmål om hvordan vi skal ta vare på naturen samtidig som vi skal nå klimamålene.

Øyvind Sundet snakker om kjøttforbruk på Bærekraftskonferansen i februar 2023

Fagbladet *Arkitektur* rapporterte fra et seminar i Lillestrøm om nedbygging av natur på Romerike, der en Include-forsker viste hvordan dette henger sammen med Oslos byutvikling. Include-partner Miljødirektoratet inviterte flere Include-deltakere til sin Klimapodcast for å diskutere bærekraftig arealbruk. Totalt hadde Miljødirektoratets Klimapodcast åtte episoder med Include-relevante temaer i 2023.

Stor interesse for byspredning

Leder for Includes forskningsprosjekt på byspredning har holdt en rekke inviterte foredrag. De har tatt for seg hva som bidrar til å øke og til å redusere byspredning, og hva det betyr for mulighetene til å oppnå rettferdig klimaomstilling. Dette inkluderer omtale av hva staten og kommunene må slutte med for å bidra til en rettferdig klimaomstilling. Hun har holdt slike foredrag på seminarer o.a. arrangert av blant annet Bane NOR, Naturvernforbundet, Samferdselsdepartementet, Multiconsult, TØI, Lågendeltaets venner, Ruter, på Arendalsuka, Kollektivtrafikkforeningen og i Forum for byutvikling og bytransport.

Rapporter fra to direktorater

Helsedirektoratet og Miljødirektoratet er to blant flere Include-partnere som i løpet av 2023 utga rapporter knyttet til Includes virksomhet. Miljødirektoratets rapport *Klimatiltak*

i Norge mot 2030 analyserer ulike tiltak som kan kutte utslipp av klimagasser og hvilke barrierer aktørene møter. Analysen peker på mulige virkemidler og lister opp 85 tiltak som vil redusere utslipp fra alle sektorer. Det vil si både kvotepliktige og ikke-kvotepliktige utslipp av klimagasser, og utslipp og opptak fra skog og arealbruk.

I rapporten *Klimagassutslipp fra helse- og omsorgssektoren* finner Helsedirektoratet at helsesektorens bidrag til klimagassutslipp er vesentlig, og at det er et stort potensial i å jobbe systematisk for å redusere utslippene. Rapporten gir eksempler på eksisterende tiltak og peker på mulige innsatsområder. Helsedirektoratet står også bak rapporten *Klimaendringer: Sårbarhet og tilpasningsbehov i helse- og omsorgssektoren i Norge*. I den går det fram at tilpasningsarbeidet vil ha mye til felles med andre sektorer, men at helsesektoren i tillegg må ta høyde for mulige endringer i sykdomsbyrden i befolkningen. Det er imidlertid lite dokumentasjon og kunnskap om helsekonsekvenser av klimaendringer i Norge, og rapporten tar derfor til orde for at det videre arbeidet bør begynne med en systematisk kunnskapsoppsummering på dette området.

Include Partnerforum og lunsjseminarer i 2023

Tabellen gir en oversikt over slike arrangementer i 2023. Lenger ned beskriver vi dem mer i detalj.

Måned	Type aktivitet og tema	Innledere
Januar	Partnerforum: Medvirkning og samskaping i klimaarbeidet – fra politiske ambisjoner til praksis	Lillestrøm kommune, Center for Borgerdialog, Danmark, CICERO, UiO
Mars	Lunsjseminar: Ville dyrs rettigheter i den antropocene tidsalder	UiO, NOAH – for dyrs rettigheter
April	Lunsjseminar: Omstilling i byenes randsoner	TØI, UiO
Mai	Partnerforum: Klimabudsjett: et styringsverktøy – systemers rolle og relevans	UiT, Helsedirektoratet, Framsikt, Tromsø kommune
Juni	Lunsjseminar: Culture and the existential challenge	University of Otago, New Zealand
Juni	Partnerforum: Inkluderende offentlige byrom på Grønland og i Oslo S-området	Oslo kommune, OsloMet, UiO

Foto: Olla, a-lab

↑ Lillestrøm med omland inngår i studien Medvirkning

Partnerforum

I løpet av året arrangerte Include tre Partnerforum. Dette er møteplasser hvor vi belyser problemstillinger og tematikk som er av relevans for Includes partnere, og eventuelt andre interesserte. Kunnskap basert på praktiske erfaringer og teoretisk innsikt blir delt og diskutert.

Årets første Partnerforum fant sted på Lillestrøm bibliotek i januar. Det handlet om medvirkning og samskaping i klimaarbeidet, og hvordan vi kan gå fra politiske ambisjoner til praksis. Anne Tortzen fra Center for Borgerdialog presenterte erfaringer fra Danmark, mens Lillestrøms biblioteksjef fortalte om prosjektet *Spillet om klima*. I *Spillet om klima* samarbeider Lillestrøm kommune og Include-forskere om å utvikle et digitalt spill for kommunesektoren for å øke barns og unges involvering i arbeidet med klimautfordringer i kommunen.

I mai var Includes forskere ved UiT vertskap for et digitalt Partnerforum om bruken av klimabudsjett som et styringsverktøy i klimapolitikken. I tillegg til forsker-presentasjoner, ble det holdt innlegg av representanter for Helsedirektoratet, Framsikt og Include-partner Tromsø kommune. Gjennom arrangementet etablerte Helsedirektoratet kontakt med Include-partner Tromsø kommune og forskere ved UiT som skal bidra inn i Helsedirektoratets arbeid med å utarbeide et veikart som gir retning mot en bærekraftig helse- og omsorgstjeneste innen 2050. Helse- og omsorgsdepartementet har det overordnede ansvaret for arbeidet, og utkast til veikart skal tentativt være klart innen utgangen av året.

Inkluderende offentlige byrom i et fortetnings- og transformasjonsområde var tema for et tredje Partnerforum i 2023. De fleste av de om lag 30 deltakerne var fra Include-

partner Oslo kommune, det vi så fra Bymiljøetaten, Plan- og bygningsetaten og Bydel Gamle Oslo. Ellers deltok flere masterstudenter tilknyttet Include, samt leder for WP2. Fokus var på den pågående kompakte og energismarte byutviklingen på Grønland og i Oslo S-området og hvordan den påvirker folks tilgang til gode og inkluderende byrom.

Include Lunsj

I 2023 fortsatte vi rekken med åpne lunsjseminarer, som en kanal for å formidle og drøfte den nyeste forskningen og andre inspirerende ideer og perspektiver. I det første lunsjseminaret utvidet vi vårt vante perspektiv til å omfatte ville dyrs rettigheter. Professor i kriminologi Ragnhild Sollund har jobbet lenge med dette og holdt en innledning med utgangspunkt i to internasjonale konvensjoner Norge er tilsluttet, men ikke alltid etterlever. Hun ble supplert av Siri Martinsen, faglig leder av organisasjonen NOAH – for dyrs rettigheter.

I mai presenterte to Include-forskere funn fra sine prosjekter under den felles tittelen *Omstilling i byenes randsoner*. De snakket om hvorfor byene mange steder fortsetter å spre seg utover og hvordan det kan stoppes og om byutvikling i bygdeperspektiv, det vil si i hvilken grad det legges til rette for medvirkning fra folk som bor på bygda i prosesser som skal bidra til klimaomstilling i byen.

Professor Janet Stephenson, som er medlem av Includes internasjonale ekspertgruppe, besøkte Norge i mai og juni. Vi benyttet anledningen til å arrangere et lunsjseminar der hun presenterte sitt arbeid med et kultur-perspektiv på årsakene til bærekraftskrisen og kulturens rolle i å drive fram eller motvirke endring.

Andre arrangementer med Include som (med)arrangør

Måned	Konferanse / Seminar	Arrangør
Februar	Redusert og rettferdig forbruk – faktisk mulig eller kun grønnvasking?	Bærekraftskonferansen 2023
Mai	Indigenous energy conflicts in Chile and internationally: Can epistemic justice be a way forward? Sarah Kelly	SUM
Juni	Grønn Praksis	Kristiansand kommune, Agder fylkeskommune, KS
Juni	Gjesteforelesning, Janet Stephenson: Coming to our senses in a world of transformation	Eget arrangement
September	Hickel meets Include	Eget arrangement
November	Includes årskonferanse	Eget arrangement
Desember	Hal Wilhites minneforelesning, Frank Trentmann	SUM

Kommunikasjonsarbeid rettet mot beslutningstakere og forvaltning

Include opplever å ha betydelig interesse blant beslutningstakere i virkemiddelapparatet. Include-forskere har i 2023 presentert sitt arbeid for blant annet Klimaetaten i Oslo kommune; Komité for finans, administrasjon og klima i Viken fylkeskommune; Olje- og energidepartementet (m. representanter fra to øvrige departementer); Klima- og miljødepartementet; Rådet for rettferdig omstilling; Klimautvalget 2050 og helsenetverket EuroHealthNet. Includes forskning ble vist til fra Stortingets talerstol i en energidebatt 9. mars. I juni var Include medarrangør for GrønnPraksis i Kristiansand, med kommuner som viktigste målgruppe. Include-styret leverte et høringssvar til Energikommisjonens NOU 2023:3 *Mer av alt – raskere*. Styret stilte seg kritiske til rapportens manglende tydeliggjøring av premissene som ligger til grunn for antakelsene om fremtidig kraftbehov. Enkeltforskere i Include ga et utfyllende høringssvar til rapporten.

Innad i Include-gruppen jobber vi for at partnere og forskere representeres ved ulike arrangementer, både rent akademiske og mer praksisorienterte, for å bidra til dialog og erfaringsutveksling. I 2023 bidro for eksempel Asker kommune med et innlegg under et arrangement med SUMs *Arne Næss Chair* for 2023, Jason Hickel, *Hickel meets Include: How may we translate degrowth into practice?* Tilsvarende legger vi systematisk opp til kommunikasjon på tvers av akademisk sektor og praksisfeltet ved årskonferanser, Partnerforum og referansegruppemøter i prosjektene. Forskerne tar også aktiv del i partnernes arbeid, for eksempel med medvirkning i bærekraftig omstilling, som i prosjektene S4U og Ung klimaledelse.

Høydepunkter

Stor interesse for Includes arbeid fra forvaltningen

Include-forskere har i 2023 presentert sitt arbeid for blant annet Klimaetaten i Oslo kommune; Komité for finans, administrasjon og klima i Viken fylkeskommune; Olje- og energidepartementet (m. representanter fra to andre departementer); Klima- og miljødepartementet; Rådet for rettferdig omstilling; Klimautvalget 2050 og helsenetverket EuroHealthNet. I juni var Include medarrangør for Grønn Praksis i Kristiansand, med kommuner som viktigste målgruppe.

Samarbeid med andre forskningscentre for miljøvennlig energi (FME)

Include (WP2) har satt i gang et samarbeid med FME ZEN (Zero emission Neighbourhoods) ved NTNU, i et forskningsprosjekt om Furuset. Der har Oslo kommune en Smart City-satsing, som inngår i det internasjonale samarbeidet *Climate Leadership Group (C40)*. C40 har forpliktet seg til å adressere klimaendringene, stimulere til nullutslipp og nye innovative klima- og miljøløsninger, gjennom pilotprosjekter, som på Furuset. I Furuset skal det bygges 1 400 leiligheter, og i utbyggingen skal man fokusere på utslipp av drivhusgasser, energi, elektrisitet, mobilitet, økonomi, miljøkvaliteter og innovasjon.

I forskningsprosjektet undersøker ZEN og Include implementering av en energieffektiv løsning for jordvarme (et 'micro network') på Furuset. Det skal undersøkes

hvorvidt og hvordan innbyggerne oppfatter denne løsningen som en bærekraftstrategi, samt hvordan den slår ut sosialt, for eksempel om enkelte typer innbyggere får tilgang til dette nettverket, mens andre ikke får det. Vi har samarbeidet om datainnsamlingen med ZEN-forskere Thomas Berker, Hanne Marit Henriksen og Ruth Woods ved Institutt for tverrfaglig kulturstudier på NTNU. Vi har involvert både BA- og MA-studenter ved UiO/ISS i dette arbeidet. Erfaringene er veldig positive, både fordi vi etablerer et samarbeid på tvers av FME'er, og fordi det tverrfaglige samarbeidet er interessant og givende. Dessuten skaper samarbeidet relasjoner mellom energiforskere fra et teknologisk miljø (FME ZEN/NTNU) og samfunnsvitere som er opptatt av sosial ulikhet og inkludering (FME Include/UiO).

↑ Tre Include-deltagere på scenen under Bærekraftskonferansen i februar 2023

I 2023 avsluttet vi et langvarig samarbeid med forskere tilknyttet SINTEF Energi og FME CINELDI i prosjektene Flexeffect og ForTa. Begge handlet om fleksibel strømbruk.

FME Include har samarbeidet med FME NTRANS gjennom seminarserie ved Det norske vitenskapsakademi, noe som i 2023 førte til sampublisering av rapport om energisituasjonen i Europa og implikasjoner for Norge. Det har også vært et mer direkte samarbeid mellom enkeltforskere

som er sentrale i FME NTRANS om flere workshops og relevante aktiviteter. Vi har hatt flere møter med Asgeir Tomasgard, Tomas Skjølvold, og Marianne Ryghaug (alle NTNU/FME NTRANS). Sistnevnte er også rekruttert til FNIs råd, for å bidra med relevante perspektiver på tvers av sentrene og institusjonene.

Det er også betydelig samarbeid mellom FME HyValue og FME Include, gjennom FNIs deltakelse i begge sentrene.

Includes Rapportserie og notat-serien Resultater og anbefalinger

Includes «Resultater og anbefalinger» og rapporter 2023

Tema	Serie	Nummer
Hvem bestemmer hvor det går buss?	Resultater og anbefalinger	01/2023
Bærekraftig og sunn mat i kantiner	Resultater og anbefalinger	02/2023
Flexeffect-prosjektet: Flexibel strømbruk i norske husholdninger og innføring av ny nettleie	Resultater og anbefalinger	03/2023
Suksessfaktorer for kommuners klima- og energiarbeid	Resultater og anbefalinger	04/2023
Smart energistyring i hjemmet: Ønsket om fleksibel strømbruk kan ende i kompleksitet	Resultater og anbefalinger	05/2023
Bærekraftige matvalg i en av Oslo kommunes kantiner	Rapport	1/2023

Includes årskonferanse 2023

CICERO var vertskap for årskonferansen i 2023, som fant sted i Forskningsparken i Oslo og samlet om lag 80 deltakere. Deltakerlisten avspeilet Includes kombinasjon av forskere og praktikere fra offentlig, privat og frivillig sektor. Tema for konferansen var *Nedvekst i praksis*, og de 13 innledderne dekket et vidt spekter av innfallsvinkler og perspektiver.

De fleste innledderne hadde forskerbakgrunn, men det var også representanter fra kommuner, et statlig direktorat og en interesseorganisasjon. Dermed fikk akademiske teorier brynet seg på virkeligheten til noen av de som står nærmest til å sette dem ut i livet. Programmet var

delt inn i fem bolker, alle med presentasjoner i plenum, etterfulgt av gruppearbeid:

1. Hvordan kan vi gjøre nedvekst på en rettferdig måte i praksis?
2. By og land – hvordan skal vi løse floka med at alle kommuner konkurrerer med hverandre?
3. Politikk og arbeidsliv – hvordan skal det se ut i et nedvekstsamfunn?
4. Livet selv (fritiden og livet vårt)
5. Fremtidsverksted: Hvordan skal verden se ut på andre siden av omstillingen?

↑ Helene Amundsen fra Hol kommune presenter på Includes årskonferanse 2023

Det store bildet

– Er rettferdig nedvekst mulig? spurte **Håvard Haarstad** fra UiB i et av innledningsforedragene på konferansen. Han kom selv med et optimistisk svar. Hvis vi ser oss omkring, tenker han det er lett å få øye på mange kimer til nedvekst. Han nevnte eksempler på fellesskapsløsninger som bil-delning, bibliotek og tingotek, ombruksentere, offentlige byrom og boligkompleks med fellesarealer og -løsninger.

Elisabeth Veivåg Helseth fra NMBU tok for seg utviklingen av forståelser rundt nedvekst, fra utgivelsen av rapporten *Limits to growth* i 1971 til framveksten av begrepet *sustainable degrowth* i Frankrike etter årtusenskiftet. Hun ga en oversikt over hvordan det har spredt seg og gitt grunnlag for en internasjonal bevegelse.

Svein-Magne Gjessing fra Vekstfri Norge redegjorde blant annet for arbeidet til Norsk nettverk for vekstfri utvikling, en sammenslutning av engasjerte forskere, politikere, praktikere og aktivister. Han tok til orde for at vekstfri utvikling ikke bare må handle om en reduksjon i forbruk av energi og materie, men derimot om en radikalt annerledes måte å organisere samfunnet på.

↑ Gruppearbeid Årskonferanse 2023

Arild Vatn fra NMBU stilte spørsmålet: *Nedvekst – må vi organisere oss annerledes?* Svaret han ga, var et klart og tydelig 'ja'. Det trengs endringer på individuelt, politisk og økonomisk nivå, argumenterte han. Han kom med to konkrete forslag til nye politiske institusjoner: et *borgerråd for bærekraft* og et *overhus* i Stortinget, med ansvar for bærekraft, inkl. vetorett.

Marianne Aasen fra CICERO har lang erfaring med forskning på folks respons på klimaendringer, klimapolitikk og virkemidler. Hun viste hvordan det er økende splittelse i folks klimabekymring mellom ulike deler av befolkningen. I følge Aasen må klimadebatten bli mer konkret om man vil få med seg folk, og til det trengs det ledelse og initiativ.

Hanne Gustavsen fra FIVH startet med å vise hvor langt unna vi mennesker samlet sett er å leve et liv innenfor planetens tålegrenser. Samtidig ser vi at det er store forskjeller i klimagassutslipp og økologiske fotavtrykk mellom ulike deler av befolkningen. Basert på denne kunnskapen stilte hun spørsmålsteget ved om dagens tiltak treffer godt nok. Gustavsen tok til orde for at klimatiltakene i større grad må ta utgangspunkt i folks forbruk, basert på en kartlegging av hvilke forbrukeraktiviteter som er årsaken til store klimagassutslipp.

Livskvalitet

Monica Guillen-Royo fra CICERO spurte i sitt innlegg hva som skal til for at vi kan oppnå en vinn-vinn-situasjon, der vi reduserer og omfordeler dagens forbruk samtidig som vi fremmer høy livskvalitet. Hun nevnte redusert arbeidstid, effektiv offentlig transport, verdier som enkelhet og nøysonhet, deling og frivillighet som noen aktuelle elementer.

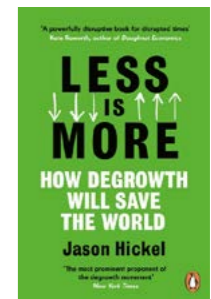
Heidi Marie Nilsen redegjorde for det pågående arbeidet om livskvalitet i Helsedirektoratet. Hun kunne opplyse om at regjeringen vil legge fram en livskvalitetsstrategi i 2024. Arbeidet i direktoratet knytter seg opp mot den internasjonale bevegelsen for en *wellbeing economy*, som flere land står bak.

Høydepunkt

Problematisering av vekstbegrepet

Include har gjennom en rekke arrangementer i 2023 problematisert dominerende forståelser av økonomisk vekst, blant annet gjennom et seminar og en boksirke om Jason Hickels bok *Less is more – how degrowth will save the world*. Jason Hickel er særlig kjent for sin forskning knyttet til nedvekst, økologisk økonomi og global ulikhet. I diskusjoner om nye prosjekter med forskere og partnere i juni har også økonomisk vekst blitt problematisert. Vekst ble videre tema for Includes årskonferanse med tittel 'Begrepet nedvekst i praksis'. Konferansen strakk seg over to dager med presentasjoner og diskusjon om hvordan redusert materiell ressursbruk kan oppnås og hvilke kunnskapshull som må fylles for å oppnå dette.

↑ Hege Westskog takker av Heidi Marie Nilsen på årskonferansen

Utfordringer og løsninger i bygd og by

Helene Amundsen, kommuneplanlegger i Hol kommune, tok i sitt innlegg for seg utfordringene med å få til en endring i kommunens arealbruk, spesielt med tanke på å begrense hyttebyggingen. En hovedutfordring hun trakk fram, er hva man skal gjøre med alle arealene som alt er avsatt til hyttebygging, men der hyttene ennå ikke er bygd. Hun etterlyste bedre verktøy fra sentrale myndigheter, ikke signaler eller gode intensjoner.

Olav Risholt har siden oppstarten i 2015 vært prosjektleder for Bypakke Grenland, et samarbeidsprosjekt mellom fire nabokommuner, to fylkeskommuner og noen statlige aktører. De har supplert nullvekstmålet på transportområdet med målsetninger om å øke regionens attraktivitet, som et attraktiv boområde og et attraktivt sted å drive næringsvirksomhet. Tanken er at en kompakt, levende og velfungerende by er nøkkelen for å lykkes med å flytte bilreiser over til gang og kollektiv.

Bjørn Egil Flø fra Norsk institutt for bioøkonomi valgte en annen variant enn de andre innledderne og holdt et tankevekkende kåseri. – «Me et jord. I heile vår sivilisasjonshistorie he me ete jord. Somme tider meir enn andre tider, men aldri med ein større appetitt enn i dag», slo han fast som innledning på kåseriet. Med det var tonen satt for en samling tanker og erfaringer om arealbruk, naturrasering og bygdeutvikling.

Arbeidslivet og prising av utslipp

David Jordhus-Lier fra UiO slo fast at arbeidslivet ikke er rigga for nedvekst. Situasjonen er snarere motsatt, sa han. Det er rigga for vekst. Jordhus-Lier framholdt at de fleste tillitsvalgte og andre som tar på seg roller i det organiserte arbeidslivet, gjør det fordi de har tillitt og kunnskap om helt andre ting enn bærekraft, som rettigheter, lønn, arbeidstid, og kanskje likestilling og medvirkningsprosesser. Økonomisk vekst har vist seg gunstig for å oppnå alle disse målene.

Utgangspunktet til **Katinka Holtmark** fra Økonomisk institutt på UiO var at vi trenger veldig store og veldig raske endringer innenfor det systemet vi har i dag. I dette arbeidet bør klimaavgifter, eller prising av utslipp, spille en viktig rolle, mener hun. Med prising av utslipp blir det opp til den enkelte husholdning og bedrift hvordan de skal gjøre endringene. Hvis man i stedet subsidierer én bestemt løsning, som f.eks. el-biler, vil det i stor grad svekke initiativene til å utvikle alle de alternative løsningene vi er avhengige av.

↑ Deltakere på Årskonferansen bidro med sine innspill

Innovasjon og spor av Include

Innovasjon og spor av Include

Etter fire års virksomhet setter resultatene fra forskningen i Include spor, både blant våre deltakende partnere og i omkringliggende virksomheter. En viktig hensikt med Includes tette samarbeid med partnere og andre beslutningstakere er at praksis-nær forskning skal føre til innovasjon. Som et samfunnsvitenskapelig forsknings-senter er det imidlertid viktig å ha et bevisst forhold til innovasjonsbegrepet. Rapporteringsstrukturen til vår hovedfinansør, Forskningsrådet, er preget av et språk som først og fremst er utviklet for å måle virkninger av tekniske FMEer, for eksempel gjennom å telle nye patenter, som er mindre relevant i samfunnsforskningen. Vi legger derfor vekt på å begrunne hvordan vi arbeider med og teller innovasjoner.

Vi regner innovasjon som nye eller forbedrede løsninger eller kunnskap som enten kan brukes på mikro- eller makronivå. Med referanse til CenSES Innovasjonsstudie 2019 anser vi at kunnskapen kan medføre 'direkte' forslag

til konkrete endringer eller gi en 'indirekte' bakgrunnsforståelse som åpner for endring. De nye eller forbedrede løsningene/kunnskapen kan brukes både på mikronivå (for en enhet eller enkeltperson) eller på makronivå (som krever endringer på tvers av flere interessenter, gjerne mellom privat, offentlig, frivillig sektor og befolkning). Denne definisjonen gir rom for å fange opp de ofte mer indirekte og/eller systemiske innovasjonene som kan komme ut av samfunnsvitenskapelig forskning. Vi bruker denne definisjonen når vi rapporterer på resultatindikatorer for innovasjon, som inkluderer effekter eller spor av Include (impact). Tabellen under viser en oversikt over innovasjoner i Include i 2023. Vi kommenterer innovasjonene under, delvis ved å gjengi organisasjonenes egne uttalelser. Flere av våre tidligere rapporterte innovasjoner fortsetter å ha virkning, men listen under inkluderer kun nye innovasjoner i 2023. Vi avslutter kapitlet med å beskrive ytterligere spor av Include som ikke er inkludert i listen.

Rapporterte Include-innovasjoner og -effekter i 2023

Innovasjonstelling Include 2023

Introduksjon av nye/forbedrede metoder/modeller/teknologi for verdiskaping

Organisasjoner/institusjoner utenfor prosjektet som vi har påvirket

- 1 Helse- og omsorgsdepartementet – Helsedirektoratet bidrar til HODs veikart mot en lavutslippstjeneste for helse- og omsorgstjenesten som del av arbeidet opp mot COP26 Health Program, og samarbeider med Include-forskere om innlemmelse av kunnskap knyttet til kommunale klimaregnskap og klimabudsjett i veikartet
 - 2 Stortinget – En artikkel fra Includes forskning om energirettferdighet og strømbruk ble sitert av en stortingsrepresentant fra Rødt både i debatt på Stortinget og i et innlegg i Klassekampen
 - 3 Klimautvalget 2050 – Includes forskning om arealforvaltning og klimaomstilling har blitt brukt som grunnlag til innspill til Klimautvalget 2050, og areal og natur ble som følge vektlagt med eget kapittel i Klimautvalgets rapport
 - 4 YS – Etter deltakelse på Includes EVU-kurs har YS fått bedre verktøy til å jobbe med klima- og naturproblematikk
 - 5 KS – Bruker kunnskap fra flere Include-prosjekter inn i arbeidet med å etablere en eksempelbank for klimatiltak og utvikle veiledning, samt påfølgende nettverksetablering rundt temaet sirkulærøkonomi
- Organisasjoner/institusjoner som deltar i prosjektet som vi har hatt «indirekte» impact på (påvirkning på prosesser osv)
- 6 Oslo kommune – Include har samarbeidet med Bymiljøetaten på et prosjekt om bærekraftig og sunn mat i kommunens kantine, og har levert en rapport som kommunen vil ta med seg inn i det videre arbeidet
 - 7 Tromsø kommune – Deltakelsen i Includes forskningsprosjekt om klimabudsjettering har økt kommuneledelsens bevissthet rundt temaet og ført til flere diskusjoner om klimabudsjettets rolle og plass i den økonomiske budsjetteringen og konsekvensene for investering og drift
 - 8 Bærum kommune – Innsikten fra innbyggerundersøkelsen gjennomført i samarbeid med Include brukes som grunnlag for vurdering av klimatiltak i klimabudsjettet og prioritering av de mest effektive tiltakene i kommunen
 - 9 Asker kommune – Flere ansatte deltok på Includes EVU-kurs og melder at kurset ga en bedre forståelse for kommunens rolle i omstillingsarbeid, og motivasjon for Asker kommune til å fortsette å jobbe med pilotprosjekter for å finne løsninger som andre kan dra nytte av senere, spesielt mindre kommuner som ikke har ressurser til å gjennomføre slike prosjekter selv

Rapporterte Include-innovasjoner og -effekter i 2023

Innovasjonstelling Include 2023	
Organisasjoner/institusjoner i prosjektet som vi har hatt «direkte» impact på (konkrete strategidokument/aktiviteter osv)	
10	Oslo kommune – Includes publikasjoner om gentrifisering (definisjon i Store Norske Leksikon) er blitt brukt i kommunens høringsutkast om å unngå sosial ulikhet som del av arbeidet med kommuneplanen
11	Tromsø kommune – Includes prosjekt om kortreist mat er blitt brukt i utviklingen av kommunens Landbruksplan 2024–2034, og kommunen melder at dette har ført til at betydningen av kortreist mat for bærekraftig landbruksnæring har fått en tydeligere og bedre begrunnet rolle i planen enn før
12	Miljødirektoratet – Resultater fra Includes forskning er blitt brukt i Miljødirektoratets rapport om Klimatiltak i Norge mot 2030
Nye aktører, aktiviteter, produkter	
Nye prosjekter i eksisterende organisasjoner (eks. partnerstyrte prosjekter)	
13	KS – I samarbeid med Include leder KS og insam et prosjekt med navn Arenaer for omstilling, som skal finne fram til praksis-nære arenaer for å bidra til omstilling i praksis
14	KS – I samarbeid med Include leder KS et hovedprosjekt om småskalalandbrukets rolle i klima- og miljøomstilling, med planer om videre prosjekter

Foto: Frøderberg/norden.org

↑ Stortinget

Helse- og omsorgsdepartementet (1): Klimaregnskap og klimabudsjettering inn i arbeid med COP26 Health Program

Under klimatoppmøtet i Glasgow i 2021 ble det tatt initiativ til å opprette et eget helseprogram – COP26 Health Program. Norge var et av flere land som støttet initiativet og forpliktet seg til følgende:

1. Gjennomføre en nasjonal analyse av sårbarhet og tilpasningsbehov relatert til klimaendringer og helse
2. Foreta en utvidet evaluering av status for klimagassutslipp fra helse- og omsorgssektoren
3. Utarbeide et veikart som gir retning mot en bærekraftig lavutslipps helse- og omsorgstjeneste innen 2050

Helsedirektoratet og Folkehelseinstituttet har våren 2023 levert på de to første forpliktelsene. Helsedirektoratet har også fått i oppdrag å koordinere veikartprosessen, og å gjennomføre en bred og involverende prosess, bl.a. i samarbeid med kommuner som har kommet langt i sitt klimaarbeid. Veikartet skal vise eksempler på tiltak som helse- og omsorgstjenestene kan iverksette for å bidra til utslippsreduksjon og klimatilpasning. Et av innsatsområdene i veikartet er videreutvikling av kommunale klimagassregnskap/klimabudsjett og innlemming av helsesektoren i disse prosessene, for eksempel ved å se på eksisterende data og forslag til videreutvikling. Helsedirektoratet har samarbeidet med en ph.d.-stipendiat tilknyttet Include om dette arbeidet.

Stortinget (2): Include-artikkel sitert fra talerstolen på Stortinget

I en debatt på Stortinget om det norske kraftsystemet (sak nr. 10 i stortingsmøte torsdag 9. mars 2023) viste partiet Rødt sin stortingsrepresentant Sofie Marhaug til Includes forskning.

«Man trenger faktisk ikke å være medlem av Rødt for å være enig i Rødts kraftpolitikk. Åtte av ti nordmenn vil ha makspris på strøm, ifølge en spørreundersøkelse i fjor sommer. Det finnes også spørreundersøkelser fra 2021, før prisene skjøt i været, som sier at 74 pst. ønsker sterkere offentlig styring av kraften. Det finnes også kvalitative undersøkelser av hva folk i Norge mener om kraft, og jeg vil sitere fra en slik undersøkelse som forskningscenteret Include har gjort. Jeg vil sitere en fra Finnmark, som i 2009 sa dette:

‘Jeg er ingen kommunist, men når det kommer til strøm så er jeg en slags kommunist. Dette er en nasjonal ting i mine øyne. Det er vårt. Det er våre elver vi har ødelagt. Det var vi som bygget dammene.’

Det tror jeg er representativt for hva veldig mange i Norge mener om kraft. På samme måte som folk i Norge er for at vann og avløp skal selges og kjøpes til kostpris og ikke til markedspris, ønsker faktisk veldig mange i Norge også at kraften ikke skal være på et børsdrevet marked.»

Marhaug viste også til Includes forskning og siterte samme forskningsartikkel i et debattinnlegg i Klassekampen 11. mars med tittel *Etter dommen*.

Klimautvalget 2050 (3): Include-forskning som grunnlag i arbeidet med Klimautvalgets rapport

En Include-forsker ved CICERO samarbeidet med CICEROs representant i Klimautvalget 2050 om å gi faglige innspill tilknyttet areal- og naturspørsmål i klimaomstilling, med bakgrunn i innsikter fra Include-prosjektet *Klima-vennlig arealbruk og sosial rettferdig omstilling i små kommuner*. Areal og natur er vektlagt som en viktig dimensjon i Klimautvalgets *NOU 2023:25 Omstilling til lavutslipp – Veivalg for klimapolitikken mot 2050*, og er viet et eget kapittel i rapporten.

Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Asker kommune (4, 9): Tar med seg verktøy og læring fra Includes EVU-kurs

En representant fra Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund deltok i Includes etter- og videreutdanningskurs (EVU) om bærekraftig omstillingsledelse i 2023, og ga tilbakemelding om læring deltakerne vil ta med seg inn i videre arbeid:

«Jeg vil også takke dere igjen for et svært godt og lærerikt kurs og god gjennomføring. Vil tro at samtlige deltakere sitter igjen med bedre verktøy til å jobbe videre med klima- og naturproblematikken.»

↑ Gruppearbeid på videreutdanningskurset

Flere ansatte i Asker kommune som deltok på Includes EVU-kurs meldte også at deltakelsen på kurset ga en bedre forståelse for kommunens rolle i omstillingsarbeid. I tillegg ga det motivasjon for Asker kommune til å fortsette og jobbe med pilotprosjekter for å finne løsninger som andre kan dra nytte av senere, spesielt mindre kommuner som ikke har ressurser til å gjennomføre slike prosjekter selv.

Oslo kommune (6, 10): Bærekraftig mat i kantine og definisjon av gentrifisering i kommunestrategi

En representant fra Bymiljøetaten i Oslo kommune skriver:

«I forbindelse med prosjektet FUSILLI (2021–2024) etablerte Bymiljøetaten Oslo kommune en *living lab demonstration site* for bærekraftig og sunn mat på jobb i Karvesvingen 3, hovedkontoret til blant annet Bymiljøetaten og Gravplassetaten. Vi inviterte Include-prosjektet *Kortreist* til samarbeid, og de observerte arbeidsgruppemøter, intervusjoner samt gjennomførte dybdeintervjuer med nøkkelpersoner og brukere. Samarbeidet med Include har vært hyggelig, ryddig og nyttig. Vi sitter igjen med en godt skrevet rapport og artikkel som dokumenterer arbeidet, gir oss god innsikt, gode analyser og gode anbefalinger som vi tar med oss inn i det videre arbeidet.»

I tillegg publiserte Byrådet i Oslo kommune i 2023 et høringsutkast til *Strategi for utjevning av sosiale forskjeller i Oslo*. Strategien bruker definisjonen av begrepet gentrifisering fra en Include-forskers artikkel i Store norske leksikon. Dette er en av to SNL-artikler som er blitt skrevet som del av Includes prosjekt for å tilgjengeliggjøre definisjoner av kjernebegreper som brukes i senterets forskning. Det at definisjonen er brukt i kommunalt strategiarbeid understreker betydningen av å arbeide med populærvitenskapelige, men presise, forklaringer av konsepter som brukes i forskningen vår.

↑ En delegasjon fra NFR besøkte Include på SUM i september 2023. Fra Facebook.

Tromsø kommune (7): Klimabudsjettering som verktøy i omstilling til lavutslippssamfunn

Tromsø kommunes deltakelse i Includes forskningsprosjekt om klimabudsjettering har økt kommuneledelsens bevissthet rundt temaet og ført til flere diskusjoner om klimabudsjettets rolle og plass i den økonomiske budsjetteringen samt konsekvensene for investering og drift. Målet med arbeidet var å forankre klimabudsjettering i kommunens ledergruppe, videreutvikle innføringen av klimabudsjettering som en del av kommunens årlige *Handlingsprogramsyklus* (HAP-prosessen), og bruke klimabudsjett som styringsverktøy. I tidligere år har klimabudsjettering inkludert direkte utslipp fra kommunal virksomhet og kommunale bygg- og anleggsprosjekter, men i 2023 ble også kommunens indirekte utslipp tatt med i prosessen rundt klimabudsjettering. Innføringen av det nye klimabudsjettet er et viktig tiltak i Tromsø kommunes

nåværende klima-, miljø- og energiplan og et avgjørende verktøy for å kutte utslipp. Det at klimabudsjettet har blitt en del av HAP-prosessen er et godt resultat i seg selv, men det gjenstår en del arbeid med forbedring, bruk og muligens aksept hos alle berørte parter for å bruke verktøyet som styringsverktøy. Også øvrige Include-partnere, som Bærum kommune og Miljødirektoratet, melder om at Includes arbeid med klimabudsjett, inkludert intervjuer med ledere, medarbeidere og folkevalgte i kommunen, har ført til økt bevissthet om – og forankring av – klimabudsjettering som et styringsverktøy.

Bærum kommune (8): Innbyggerundersøkelse som grunnlag for prioritering av klimatiltak

Innsikten fra innbyggerundersøkelsen gjennomført i samarbeid med Include brukes av Bærum kommune som grunnlag for vurdering av klimatiltak i klimabudsjettet og prioritering av de mest effektive tiltakene. Konkrete eksempler på vurderinger gjort på bakgrunn av innbyggerundersøkelsen er at en rådgivningstjeneste og tilskuddsordning for energitiltak i boliger fikk økt budsjetttramme i 2023. Videre ble etablering av en tilskuddsordning for elsykkel meldt inn som aktuelt tiltak til vurdering for klimabudsjettet 2025.

Tromsø kommune (11): Resultater fra kortreist mat-prosjektet tatt inn i Landbruksplan 2024–25

Basert på resultatene fra et Include-prosjekt på *Kortreist mat*, blant annet publisert i Include-rapport 4/2022 *Kommuner som pådrivere for kortreiste kretsløp*, uttrykte representanter fra administrasjonen i Tromsø kommune i 2022 at de fikk viktige bidrag til kommunes arbeid med landbruk og landbruksplanen, og at de ville fremme en sak basert på dette til politisk ledelse (rapportert i årsrapport Include 2022 som *indirekte effekter/påvirkning på prosesser og nye aktiviteter* i form av et partner-styrt prosjekt). I 2023 sees ytterligere virkninger av dette arbeidet: Resultatene fra Include-prosjektet ble brukt i utviklingen av Tromsø kommunes Landbruksplan 2024–2034. Kommunen melder at dette har ført til at betydningen av kortreist mat for bærekraftig landbruksnæring har fått en tydeligere og bedre begrunnet rolle i planen enn tidligere.

Miljødirektoratet (12): Resultater fra Includes forskning tatt inn i «Klimatiltak i Norge mot 2030»

Resultater fra Includes forskning på mindre kommuner ble brukt i Miljødirektoratets rapport *Klimatiltak i Norge mot 2030*. Med referanse til Includes Resultater og anbefalinger 08/2022 *Bærekraftig arealbruk i kommuner med lav befolkning*, peker Miljødirektoratets rapport (s. 125) på en regulerings-/koordineringsbarriere for å redusere utslipp og tap av naturmangfold: «Det anses som en konkurransefordel for mindre sentrale kommuner å kunne tilby arealer til utbygging som kan tiltrekke seg flere innbyggere, næringsliv og tilreisende til kommunene, men som ikke nødvendigvis er i tråd med statlige retningslinjer om sentral lokalisering og samordning av areal og transport.»

Kommunesektorens Organisasjon, KS (13, 14): KS-initierte prosjekter, nye arenaer og nettverk

I samarbeid med Include har KS og insam tatt initiativ til et nytt Include-prosjekt med navn *Arenaer for omstilling* som skal finne fram til egnede, praksis-nære arenaer for å diskutere og skape omstilling. I tillegg til å etablere arenaer der omstilling i praksis kan diskuteres, er det også et mål å bidra til læring om bærekraftig omstilling. Arenaene kan inkludere alt fra konferanser (for eksempel GrønnPraksis) til nettverk med samfunnsaktører, digitale plattformer og kurs som formidler kunnskap fra Include i samspill med partnerne våre. KS finansierer ledelsen av nettverket, og målet er å tiltrekke seg andre aktører som kan bidra inn i de ulike arenaene som etableres, både med finansiering og kunnskap. KS har også startet opp og leder et Include-prosjekt om småskalalandbrukets rolle i bærekraftig lokalsamfunnomstilling, i samarbeid med Spire, Viken Fylkeskommune, TreFokus og forskere i Include. Prosjektets mål er blant annet å skrive en bok med småskalalandbrukshistorier. I tillegg har KS etablert et *Nettverk for sirkulærøkonomi* med formål å dele erfaringer knyttet til sirkulærøkonomi i kommunesektoren, og har utviklet en eksempelpark for ulike virksomheters arbeid med sirkulærøkonomi. De deltar ellers også i referansegruppen for Riksantikvarens nye bevaringsstrategi med hovedfokus på lokaldemokrati og sirkulærøkonomi.

Øvrige innovasjoner og tegn på spor av Include (ikke inkludert i tabellen over)

Store Norske Leksikon: To artikler fra Include mye lest

Include bidro med to artikler i Store Norske Leksikon i 2022, en artikkel om energifattigdom og en annen om gentrifisering. Antall oppslag for disse artiklene siden publisering er 436 for energifattigdom og 3018 for gentrifisering. Teksten i artikkelen om gentrifisering er dessuten brukt i Oslo kommunes arbeid med kommuneplanen (som nevnt under innovasjon nr. 10 over).

Utdanning for sosial endring

Include-partner Utdanningsforbundet deltar i et EU-støttet prosjekt blant fagforeninger innen utdanningssektoren og deres arbeid for bærekraftig utvikling (*Education Trade Unions for Sustainable Environmental Development*). Utdanningsforbundet mener at Include har satt spor i prosjektet gjennom at det fokuseres på hvordan miljøspørsmål og klimakrisen kan inngå i undervisning og opplæring gjennom sosial dialog og kollektive forhandlinger.

Spillet om klima gir ringvirkninger i Lillestrøm kommune

Gjennom samarbeidet i prosjektet *Spillet om klima* (rapportert som innovasjon i 2022) har Lillestrøm kommune etablert spennende interne samarbeidsrelasjoner. I 2023 ble det etablert et samarbeid mellom Strategi og analyse, avdeling for Barn og unge, Digitaliseringsavdelingen, samt Oppvekstsektoren v/Tæruddalen skole. Prosjektet har også med seg Drammen kommune, hvor biblioteket og Marienlyst skole, samt planavdelingen i Drammen kommune, deltar med arealplan som del av prosjektgjennomføringen.

Rapport på lokale energimuligheter brukt av Utsira kommune i egen kommunikasjon

I prosjektet *LOKALEN – Lokale energimuligheter* ble Utsira kommune benyttet som case for å forstå muligheter og barrierer for lokalt forankrede energiløsninger (rapportert i 2022). Rapporten fra prosjektet har blitt veldig godt motatt i Utsira, og ansatte i kommunen brukte denne som grunnlag for en presentasjon de holdt på konferansen *GrønnPraksis* i 2023.

Høydepunkt

Mye oppmerksomhet rundt prosjektet 'Arealplanlegging i mindre kommuner'

Prosjektet klima- og miljøhensyn i arealplanlegging i mindre kommuner har fått mye oppmerksomhet og interesse. Studien viser hvordan arealforvaltning inngår i en utveksling mellom by og land. Landlige kommuner i studien stiller spørsmål ved rettferdigheten i denne utvekslingen. Hvis kommunene føler seg låst i en urettferdig utvekslingsstruktur med større byer eller storsamfunnet for øvrig, vil dette være en barriere for deres mobilisering for bærekraftig arealbruk. Studien er publisert i *Journal of Rural Studies* – et tidsskrift rangert på nivå 2.

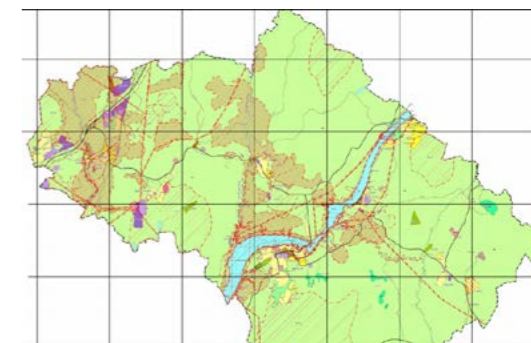

Foto: Sorum kommune

Konsulentfirmaet Rambøll Management Consulting trekker veksler på ph.d.-prosjekt i egen organisasjon

To av Includes prosjekter er finansiert gjennom Norges Forskningsråds ordning for nærings-ph.d.er og har som formål å øke forskningsinnsatsen og -kompetansen i næringslivet. Et slikt doktorgradsprosjekt er et samarbeid mellom kandidatens arbeidsgiver Rambøll Management Consulting AS og Universitetet i Oslo. Rambøll-gruppen har en visjon om å bidra til gode og levende byer for nåtiden og fremtiden. De uttrykker at prosjektet bidrar til å styrke forskerkompetansen blant deres ansatte, samt til å utvikle et tettere samarbeid mot fremtidige kunder og samarbeidspartnere.

Forskningsresultater på massedeponier brukt i arkitektutstilling på Romerike

Arkitektstudent Anne Marte Aure stilte ut avgangsprosjektet sitt på NITJA senter for samtidskunst i Lillestrøm 15. juni 2023. Utstillingen het *Ropet fra ravinen – Arkitektonisk omrøring av ustabil grunn*. Aure uttrykker at hun var blitt inspirert av en Include-forskers artikkel i Apollon om baksiden av grønn byutvikling, inkludert problemet med dumping av bygningsmasser i massedeponier på Romerike. Forskningsresultatene var førende for hennes eget arbeid.

Forskergruppe på UiO sparte 1,2 tonn CO₂ på å ta tog i stedet for fly til Wien

Inspirert av Includes miljøstrategi, bestemte forskergruppen som jobber med energimodellering på Institutt for teknologisystemer ved UiO seg for å ta tog fremfor fly på en reise til Wien. De beregnet at de brukte 20% av utslippet sammenlignet med fly. Titan.uio.no – forskningsnyheter om realfag og teknologi skrev en sak om dette 1. juni 2023: *Forskarane valde tog framfor fly og kutta utsleppa med 1,2 tonn CO₂*.

Includes reisepolicy var til inspirasjon for UiOs og OsloMet sine retningslinjer for reiser

En intern komité ved UiO opprettet av prorektor Mette Halskov Hansen leverte et notat til rektoratet om UiOs nye retningslinjer for reiser. Includes reisepolicy ble sagt å være en inspirasjonskilde og er nevnt i notatet. OsloMet har også tatt i bruk Includes miljøstrategi og satt seg inn i våre tilhørende registreringsrutiner.

10

Vedlegg

VEDLEGG A

Pågående prosjekter

Pågående prosjekter ved utgangen av 2023. Prosjekter avsluttet i 2023 er ikke inkludert. Se tabell med oversikt over avsluttede prosjekter. Master- og sommerprosjekter er ikke inkludert.

Energisystemer i endring (WP1)

Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partner
Energifattigdom i Norge	Styrke forståelsen av energifattigdom, og generere kunnskap om årsaker, konsekvenser og avbøtende alternativer til energifattigdom for norsk kontekst.	Tor Håkon Jackson Inderberg, FNI, SSB, SUM, CICERO, Durham University, For-brukerrådet Klimastiftelsen, NBBL, Viken FK
Windaccept	Utvikle en ny metodologi for å integrere levekårsaspekter og andre sosiotekniske parametre i energisystem-modellering. Dette vil kunne bidra til å definere sosialt aksepterte scenarier for fornybar energi i Norge og samtidig gi en bedre forståelse for hvordan Europa kan oppnå avkarbonisering.	Paola Velasco Herrejón, UiO
Clean energy package (CEP)	Kartlegge norske politikeres og relevante aktørers perspektiver på CEP og gjennomføringen av denne og identifisere effekter av CEP for norsk fornybarsektor samt lokale energiløsninger.	Kacper Szulecki SUM (UiO), FNI, Solenergiklyngen
Strømsøtte i Skandinavia	Bidra med kunnskap om: den mer detaljerte utformingen av strømsøtte ordningene i Norge, Sverige og Danmark; bakgrunnen for landenes valg med hensyn til utforming av ordningene; og i hvilken grad og hvordan ulikheter i design av ordningene påvirker evnen til å nå både utsatte grupper og realisere mål om klimaomstilling.	Jørgen Wettestad, FNI, STV (UiO)

Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partner
Departementers styring av arbeid med klima og utslippsreduksjoner i underliggende etater	Bidra med kunnskap om i hvilken grad og hvordan arbeid med klima og utslippsreduksjoner inngår i departementenes styring av statens direktorater; og undersøke hva som forklarer variasjonen både innad i departementene og mellom departementenes når det gjelder vektleggingen av klimaarbeid og utslippsreduksjoner i tildelingsbrev og instruksjoner til underliggende direktorater.	Lars Gulbrandsen, FNI
Bærekraftige energipraksiser (Ph.d.)	Undersøke hvordan ulike husholdninger bruker strøm i hverdagen og si noe om hvordan forskjeller eller likheter i hverdagslig bruk av strøm kan forstås gjennom det teoretiske rammeverket til energirettferdighet.	Eivind Hjort Matthisen, FNI
Sosiale faktorer i energisystemmodellering (Ph.d.)	Undersøke hvordan sosiale aspekter ved energisystemer kan integreres i teknisk-økonomisk modellering av energi- og kraftsystemer for å fremme sosialt rettferdig design av slike systemer.	Oskar Vågerö, ITS (UiO)
Energifattigdom (Ph.d.)	Forstå sentrale årsaker til, erfaringer med og håndtering av energifattigdom i norske husholdninger, og effekten av gjeldende og alternativ politikk til å redusere problemet.	Karianne Krohn Taranger, FNI

Steder i endring (WP2)

Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partnere
Byplanlegging etter koronakrisen	Undersøke konsekvensene av COVID-19 på økonomi, mobilitet, velvære og helse i ulike befolkningsgrupper og steder i Oslo-området, samt mulige endringer i mål, planer og strategier blant offentlige og private byutviklingsaktører som arbeider med å utvikle en kompakt og bærekraftig by.	Lars Böcker, TØI, ISS (UiO), A-lab, Viken FK
Byspredning	Vurdere myndigheters muligheter til å styre arealutvikling i klimavennlig retning på en sosialt rettferdig måte.	Aud Tennøy, TØI, Lillestrøm, A-lab, Helsedirektoratet, Ullensaker, Viken FK
Elektriske kjøretøy og prosumenter	Undersøke geografisk distribusjon av elbil-eierskap/bruk og installasjon av solceller, mulige sammenhenger mellom disse, samt sammenheng med sosioøkonomisk status og romlige faktorer som tetthet og boligtype.	Lars Böcker, TØI, FNI, Elinett, Viken FK, FIVH, Solenergiklyngen
Virkelig offentlig byrom	Undersøke eksisterende offentlige og halv-offentlige rom med søkelys på hvordan de rammer inn og legger til rette for sosiale praksiser, om de er sosialt inkluderende og bidrar til stedsidentitet og mulighetene for å utvikle sosialt inkluderende byrom.	Per Gunnar Røe, ISS (UiO), Bærum, Lillestrøm, A-lab, Oslo, Viken FK, TreFokus
Masseforvaltning	Studere styrende prinsipper og etablerte praksiser rundt masseforvaltning for å bidra til mer sirkulære løsninger.	Bjørnar Sæther, ISS (UiO), IOR (UiO), Civitas, Hurdal, TreFokus, Viken FK, Lillestrøm
Kvardagsliv under COVID-19	Forstå i hvilken grad og på hvilke måter koronakrisen har forsterket eller endret husholdningers rutiner og vaner knyttet til reise, mat og fritid.	Arve Hansen, SUM (UiO), Helsedirektoratet, TØI

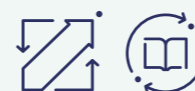
Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partnere
Bærekraft og forbruk	Forstå forbruk som en del av hverdagslivets geografier og praksiser, inkludert hvordan produksjon og provisjonssystem påvirker forbruksmønstre.	Arve Hansen, SUM (UiO), FIVH, Spire
Bærekraftig proteinforbruk (Ph.d.)	Kartlegge barrierer og muligheter for å oppskalere bærekraftig proteinbruk i norske husholdninger.	Johannes Volden, SUM (UiO)
Inkluderende byrom (Ph.d.)	Undersøke hva som utgjør velfungerende og gode byrom i nylig etablerte urbane boligområder.	Sigrid Jerpstad, Rambøll Management Consulting/ISS (UiO)
Staten som systembygger for elektrisk infrastruktur i transportsektoren (Ph.d.)	Undersøke hvilken rolle staten har tatt som systembygger i overgangen til elektrisk infrastruktur i transportsektoren og eventuelle forskjeller mellom Norge og Sverige.	Daniel Molin, Miljødirektoratet/ISS (UiO)
Rettferdig omstilling av mobilitet i by (Ph.d.)	Undersøke hvordan Oslos mobilitet kan omstilles i tråd med kommunes klimamål på en slik måte at innbyggere er inkluderte og opplever omstillingen som rettferdig.	Hilde Solli, Oslo kommune/ISS (UiO)
Boligmobilitet og flyttemønstre (Ph.d.)	Undersøke hvordan boligmobiliteten og flyttemønstre har endret seg sosialt og romlig for innbyggere med ulike former for kapital og i ulike husholdningssituasjoner.	Marieke van den Star, ISS (UiO)

Kommuner som endringsaktører (WP3)

Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partnere
Klimabudsjett	Undersøke hvordan klimabudsjett som ledelsesverktøy, kan bidra i norske kommuners omstillingsprosesser mot lavutslippssamfunn.	Mette Talseth Solnørdal, UiT, SUM (UiO), Civitas, Oslo, Tromsø, Miljødirektoratet, Troms og Finnmark FK, KS, Solenergiklyngen, Viken FK, Lillestrøm, Bærum, Ullensaker, Helsedirektoratet, A-lab, FIVH
Grønt partssamarbeid	Undersøke potensial for å inkludere spørsmål om bærekraft og klima i kommunale arbeids-livsrelasjoner.	David Jordhus-Lier, ISS (UiO), KS, Utdanningsforbundet, Fagforbundet, NITO
Bærekraftig forbruk og ombruk	Undersøke hvordan lokale initiativ for bærekraftig forbruk forstås og brukes av innbyggerne, samt hvilken rolle kommunen har og kan ha i å tilrettelegge for utvikling og utvidelse av disse	Ulrikke Wethal, SUM (UiO), Oslo, Asker, Spire, Miljødirektoratet, FIVH, Viken FK
Medvirkning	Bidra med ny kunnskap om forholdet mellom perifere områder i mellomstore byer og byen selv når det gjelder initiering og implementering av klimaomstillingstiltak med tanke på sosiale effekter og medvirkning.	Sigrid Stokstad, IOR (UiO), SUM (UiO), IPED (UiO), ISS (UiO) Ullensaker, Lillestrøm, Asker, Viken FK
Survey befolkning	Undersøke husholdningers oppfatninger og holdninger til lokalt klimaarbeid og hvordan dette varierer med tanke på blant annet sosio-demografiske variable og verdigrunnlag	Marianne Aasen, CICERO, SUM (UiO), Miljødirektoratet, Helsedirektoratet, Asker, Bærum, FIVH, Oslo
Småskalalandbruk	Belyse hvordan småskalaliv leves der deler av livsgrunnlaget hentes fra lokale skogs- og jordressurser og om og på hvilken måte småskalalandbruk bidrar til bærekraftig lokal-samfunnsomstilling.	Kjetil Bjørklund, KS, SUM (UiO), CICERO, Spire, Viken FK, Trefokus
Rettferdige avgifter	Undersøke hvordan tilbakebetalingssystemer for karbonavgifter påvirker virkningen av karbonavgiftene og virkningen på investeringer i grønn teknologi samt bidra til et bredere kunnskapsgrunnlag om fordelingsvirkningene av pricing av klimautslipp mer generelt.	Katinka Holstmark, UiO, Økonomisk institutt
Sirkulærøkonomi (Ph.d.)	Undersøke hvordan kommuner kan oppnå en omstilling til sirkulær økonomi gjennom samarbeidsstyring.	Ingrid Christiansen, CICERO
Flernivåstyring byvekst (Ph.d.)	Undersøke policy-prosesser i byveksttaltene med tanke på rettferdig omstilling til lavutslippssamfunnet.	Kirsten Hegsvold, TØI

Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partnere
Kommuner og samskaping (Ph.d.)	Studere hvordan samarbeidsnettverk mellom aktører i og utenfor kommuneorganisasjoner bidrar til kommuners arbeid med klimaomstilling.	Iris Leikanger, SUM (UiO)
Klimabudsjett som verktøy for omstilling (Ph.d.)	Studere hvordan norske kommuner implementerer og arbeider med klimabudsjett som et verktøy for klimaomstilling.	Julie Høie Nygård, UiT

Intervensjoner (WP4) and Læring på tvers av landegrenser (WP5)

Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partnere
Ung klimaledelse	Bidra til omstilling til lavutslippssamfunnet gjennom økt medvirkning fra barn og unge og sikre at barn og unge får en reell stemme i utviklingen av nærmiljøene i Asker, i tråd med Barnekonvensjonen og Plan- og bygningsloven.	Ole Smørdal, IPED (UiO), Asker
Hovinbyen: Sosial inkludering og samskaping i Hovinbyen	Bidra til omstilling til lavutslippssamfunnet gjennom økt medvirkning spesielt fra barn og unge og gjennom praksisutvikling relatert til medvirkning.	Ole Smørdal, IPED (UiO), CICERO, ISS (UiO), Spire, Pådriv, Oslo, TreFokus, A-lab, Solenergiklyngen, Viken FK
PostDoc-prosjekt: digitale dialoger og samskaping	Skape nye arenaer for å engasjere barn og unge i arbeid med autentiske problemer som gjelder omstilling til lavutslippssamfunnet for å bygge ny kunnskap sammen som bidrar til fremskritt i klasseromsfelleskapets kunnskap, men også i et større samfunnsperspektiv.	Anja Amundrud, UiO (IPED), Lillestrøm, Asker, Insam, Pådriv, Spire
Undervisnings- og læringspraksiser for bærekraftig utvikling (Ph.d.)	Undersøke hvordan en læringsenhet i kommunen arbeider for å utvikle læreres undervisningspraksis for bærekraftig utvikling ved å involvere ulike aktører og forskjellige skoler i kommunen.	Neha Singh Gabrielsen, IPED (UiO)
Durham climate action plan	Undersøke hva vi kan lære av britiske kommuner om muligheter for mer inkluderende klimaplaner.	Chima Michael Anyadike-Danes Durham University, Durham County Council

Syntese, utdanning og kommunikasjon (WP6)

Prosjekt	Hovedmål	Prosjektleder og partnere
Includes miljøstrategi	Sørge for at Includes aktiviteter gjennomføres på en mest mulig miljøvennlig måte.	Hege Westskog, SUM (UiO)
Konseptutvikling	Utvikling av egnede konsepter for syntesearbeidet i Include.	Kacper Szulecki, SUM (UiO), Edinburgh University, FNI, CICERO, ISS (UiO) og øvrige deltakere i konsortiet
Dokumentering av samfunnseffekter	Utvikle metoder og rutiner for god dokumentasjon av Includes effekter på samfunnet.	Tanja Winther, SUM (UiO), IPED (UiO) og øvrige deltakere i konsortiet
Ordliste Include	Bidra til klargjøring av sentrale begreper i Include for partnere og sentrale målgrupper og publisere noen sentrale og utvalgte begreper i norske oppslagsverk som Store Norske Leksikon for å nå et større publikum.	Per Gunnar Røe, ISS (UiO), SUM (UiO), FNI
Forståelsesrammer for bærekraftig endring (Ph.d.)	Kartlegge ulike forståelsesrammer knyttet til bærekraftig endring og utforske hvordan disse sirkulerer mellom forskningsmiljøet og politikken.	Øyvind Sundet, SUM

Avsluttede prosjekter

Master- og sommerprosjekter er ikke inkludert.

WP	Avsluttet	Tittel	Prosjektleder
WP1	2021	Gender energy transition	Karina Standal, CICERO karina.standal@cicero.oslo.no
WP1	2021	Bioenergi	Asbjørn Torvanger, CICERO asbjorn.torvanger@cicero.oslo.no
WP1	2022	Winds of change	Per Ove Eikeland, FNI per-ove.eikeland@fni.no
WP1	2022	Solceller i borettslag	Marie Byskov Lindberg, FNI mblindberg@fni.no
WP1	2022	Lokalen	Mikkel Vindegg, CICERO mikkel.vindegg@cicero.oslo.no

WP	Avsluttet	Tittel	Prosjektleder
WP1	2022	Grønn industri	Mari Lie Larsen, FNI mlarsen@fni.no
WP1	2023	Flexeffect	Karina Standal, CICERO karina.standal@cicero.oslo.no
WP2	2021	Massedeponier	Bjørnar Sæther, ISS bjornar.sather@sosgeo.uio.no
WP2	2022	Bærekraftig byregional utvikling	Per Gunnar Røe, ISS p.g.roe@sosgeo.uio.no
WP2	2022	Bærekraftige boligprosjekter	Rolf Jacobsen, Gaia Arkitekter rolf@gaiaarkitekter.no
WP2	2023	Utvikling av et sosial inkluderende og miljøvennlig boligområde på Vestre Billingstad	Asker kommune
WP3	2021	Lokal stedsutvikling – partnerledet prosjekt	Reidunn Mygland, insam reidunn@insam.no
WP3	2021	Klimaomstilling i distriktene	Hege Westskog, SUM hege.westskog@sum.uio.no
WP3	2022	Byvekstavtaler	Anders Tønnesen, CICERO anders.tonnesen@cicero.oslo.no
WP3	2022	KK-nettverk	Kjetil Bjørklund kjetil.bjorklund@ks.no
WP3	2023	Kortreist mat	Hege Westskog, SUM hege.westskog@sum.uio.no
WP3	2023	Bærekraftig arealbruk i kommuner med lav befolkning	Anders Tønnesen, CICERO anders.tonnesen@cicero.oslo.no
WP3/ WP4	2021	Omstillingskompetanse – partnerledet prosjekt	Nina Solberg, insam nina@insam.no
WP3/ WP4	2021	Eksistensielle trusler fra klimaendringer: grunnlag for en transformativ læringsagenda	Jennifer Joy West, CICERO j.j.west@cicero.oslo.no
WP4	2022	EVU klimaomstilling	Ole Smørdal, IPED ole.smordal@uv.uio.no
WP4	2023	Spillet om klima	Sølvi Tellefsen, Lillestrømbibliotekene solvi.tellefsen@lillestrom.kommune.no
WP5	2022	Koronastrategier	Claire Dungey, Durham University claire.e.dungey@durham.ac.uk
WP6	2020	Reiseregistrering	Iris Leikanger, SUM iris.leikanger@sum.uio.no

VEDLEGG B

Personell

Forskere

Navn	Stilling	Institusjon	Kjønn	Arbeids-pakke
Tanja Winther	Professor, Head of Include	SUM, UiO	F	WP1
Hege Westskog	Senior Researcher, FME Coordinator	SUM, UiO	F	WP3
Arve Hansen	Researcher	SUM, UiO	M	WP2
Ulrikke Bryn Wethal	Researcher	SUM, UiO	F	WP2, WP3
Kacper Szulecki	Professor	ISV, UiO	M	WP1
Per Gunnar Røe	Professor	ISS, UiO	M	WP2
Bjørnar Sæther	Professor	ISS, UiO	M	WP2
Magne Flemmen	Professor	ISS, UiO	M	WP1
David Jordhus-Lier	Professor	ISS, UiO	M	WP3
Karen O'Brien	Professor	ISS, UiO	F	WP2
Ole Smørdal	Researcher	IPED, UiO	M	WP4
Anja Amundrud	Postdoc	IPED, UiO	F	WP4
Sigrid Stokstad	Researcher	IOR, UiO	F	WP3
Marianne Zeyringer	Associate Professor	ITS, UiO	F	WP1
Paola Velasco-Herrejón	Post Doc	ITS, UiO	F	WP1
Lene Foss	Professor	UiT	F	WP3
Mette Solnørdal	Researcher	UiT	F	WP3
Elin Anita Nilsen	Associate Professor	UiT	F	WP3
Camilla Houeland	Researcher	FAFO	F	WP3
Tor Håkon Jackson Inderberg	Research Professor	FNI	M	WP1
Jørgen Wettestad	Research Professor	FNI	M	WP1

Forskere

Navn	Stilling	Institusjon	Kjønn	Arbeids-pakke
Lars H. Gulbrandsen	Research Professor	FNI	M	WP1
Ole Kristian Fauchald	Research Professor	FNI	M	WP1
Jon Birger Skjærseth	Research Professor	FNI	M	WP1
Marie Byskov Lindberg	Senior Researcher	FNI	F	WP1
Per Ove Eikeland	Senior Researcher	FNI	M	WP1
Mari Lie Larsen	Research Fellow	FNI	F	WP1
Torbjörg Jevnaker	Research Fellow	FNI	F	WP1
Anders Tønnessen	Senior Researcher	CICERO	M	WP3
Monica Guillen-Royo	Senior Researcher	CICERO	F	WP3
Tom Erik Julsrud	Research director	CICERO	M	WP1
Marianne Aasen	Senior Researcher	CICERO	F	WP1
Mikkel Vindegg	Senior Researcher	CICERO	M	WP1
Karina Standal	Senior Researcher	CICERO	F	WP1
Asbjørn Torvanger	Senior Researcher	CICERO	M	WP1
Lars Böcker	Senior Researcher	TØI	M	WP2
Aud Tennøy	Research director	TØI	F	WP2
Katinka Holtsmark	Senior Researcher	ØI/UiO	F	WP3
Lars Wang	Advisor, CEO	insam	M	WP3
Rolf Jacobsen	Consultant	Gaia Arkitekter	M	WP2
Eivind Selvig	Consultant	Civitas	M	WP2
Simone Abram	Professor	Durham University	F	WP5

Forskere

Navn	Stilling	Institusjon	Kjønn	Arbeids- pakke
Andres Luque Ayala	Associate Professor	Durham University	M	WP5
Gavin Bridge	Professor	Durham University	M	WP5
Chima Michael Anyadike-Danes	Researcher	Durham University	M	WP5
Kirsten Jenkins	Lecturer	Edinburgh University	F	WP5

Ph.d. studenter med finansiell støtte fra Includes budsjett

Navn	Nasjonalitet	Periode	Kjønn	Arbeids- pakke
Oskar Vågerö	Swedish	2020–24	M	WP1
Ingrid Christensen	Norwegian	2021–24	F	WP3
Eivind Hjort Matthiasen	Norwegian	2021–24	M	WP1
Johannes Rudfjord Volden	Norwegian	2021–24	M	WP2
Julie Høie Nygård	Norwegian	2022–26	F	WP3
Sigrid Jerpstad	Norwegian	2022–25	F	WP2
Marieke van der Star	Dutch	2022–26	F	WP2
Neha Singh	Norwegian	2022–25	F	WP4
Kirsten Hegsvold	Norwegian	2021–24	F	WP3
Daniel Molin	Swedish	2022–25	M	WP2
Karianne Taranger	Norwegian	2022–25	F	WP1
Iris Leikanger	Norwegian	2021–24	F	WP3
Hilde Solli	Norwegian	2022–26	F	WP2
Øyvind Sundet	Norwegian	2023–27	M	WP6

Kommunikasjon og forskningsstøtte

Navn	Tilknytning	Kjønn	Arbeids- pakke
Erik Berge	SUM, UiO	M	WP6
Astrid Arnslett	CICERO	F	WP6
Anna Valberg	FNI	F	WP6

Administrativ og finansiell støtte

Navn	Tilknytning	Kjønn
Elizateva Semenova	SUM, UiO	F
Marius Bergh	SUM, UiO	M
Terje Røysum	SUM, UiO	M
Kristoffer Ring	SUM, UiO	M
Manhar Patel Harmansen	SUM, UiO	M
Helene Greibesland	SUM, UiO	F
Ragnhild Johnsrud	ISS, UiO	F
Audrey Stark	ISS, UiO	F
Trine Labahå	IPED, UiO	F
Henry Ramana	ISS, UiO	M
Kari-Anne Ulfsnes	IPED, UiO	F
Øyvind Henden	IOR, UiO	M
Elisabeth Wenger-Hagene	IOR, UiO	F
Ida Håbrekke	CICERO	F
Suzanne Tærud Day	CICERO	F
Sigrid Rian Song	CICERO	F
Claes Lykke Ragner	FNI	M

Administrativ og finansiell støtte

Navn	Tilknytning	Kjønn
Mona Isaksen	UiT	F
Gøril Heimland	UiT	F
Christian Hansen	UiT	M
Lisbeth Kjelstrup	TØI	F
Espen Refstie	TØI	M
Louise Baker	Durham University	F

Includes styremedlemmer og vararepresentanter

Navn	Tilknytning	Kjønn	Rolle
Vebjørn Bakken	UiO	M	Board member
Marianne E. Lien	UiO	F	Substitute
Kristin Halvorsen	CICERO	F	Board member
Frode Longva	CICERO	M	Substitute
Iver Neumann	FNI	M	Board member
Lars Gulbrandsen	FNI	M	Substitute
Bjørne Grimsrud	TØI	M	Board member
Randi Julie Haldorsen	Viken	F	Board member
Tyra Marie Risnes	Viken	F	Substitute
Sofie Ringdal	Spire	F	Board member
Cari Anna King	Spire	F	Substitute
Aasmund Bunkholt	TreFokus	M	Board member
Sandra Skretting	TreFouks	F	Substitute
Kjetil Bjørklund	KS	M	Board member
Ernst Kloosterman	Tromsø kommune	M	Board member
Anja Johnsen	Tromsø kommune	F	Substitute

Includes internasjonale advisory board-medlemmer

Navn	Tilknytning	Kjønn
Alan Warde	Manchester University, UK	M
Janet Stephenson	University of Otago, NZ	F
Roger Keil	York University, CA	M
Desmond McNeill	University of Oslo, NO	M
Mariëtte de Haan	Utrecht University, NL	F
Michèle Knodt	TU Darmstadt, DE	F
Lars Coenen	HvL, NO	M
Simin Davoudi	Newcastle University, UK	F
Katarina Eckerberg	Umeå University, SE	F

Sommerprosjekter (ferdigstilt i 2023)

Navn	Tilknytning	Kjønn	Arbeidspakke
Angeliqve Kristine Rein	SUM	F	WP2
Frida Øvregaard Lunde	SUM	F	WP2
Nina Jonsrud	IPED	F	WP4
Marie Vallestad	IPED	F	WP4
Renate Oksavik	IPED	F	WP4

Mastere (ferdigstilt i 2022)

Navn	Kjønn	Arbeidspakke
Judith Marguerite Henriksson	F	WP3
Kristin Charlotte Horn Talgø	F	WP6
Marrit Mooldijk	F	WP2
Mina Fosse Kristoffersen	F	WP2
Thea Sandnes	F	WP3
Hannah Waaler Koppang	F	WP2
Ajat Adel Al-Zayadi	F	WP4
Stig Erik Solbakken Steimler	F	WP4
Tora Elise Mårtensson Aune	F	WP3

Partnerrepresentanter

Navn	Tilknytning	Kjønn
Astri Margareta Dalseide	A-lab	F
Julie Sjøwall Oftedal	A-lab	F
Petter Hiis Bergh	A-lab	M
Bjørn Nordby	Asker kommune	M
Anja Østerli	Asker kommune	F
Mari Ugland Grønstøl	Asker kommune	F
Bente Støa	Asker kommune	F
Christina Ek Reindal	Asker kommune	F
Anne Bertine Fagerheim	Bærum kommune	F
Ole Johan Røstvold	Bærum kommune	M
Hanne Gustavsen	FIVH	F

Partnerrepresentanter

Navn	Tilknytning	Kjønn
Fredrik Färber	Forbrukerrådet	M
Janne Strandrud	Helsedirektoratet	F
Heidi Fadum	Helsedirektoratet	F
Lisa Maria Rohrhirsch	Hurdal	F
Gerhard Eidså	Istad Nett AS	M
Kjetil Bjørklund	KS	M
Marianne Larsen	Lillestrøm kommune	F
Øyvind Daaland Lesjø	Lillestrøm kommune	M
Sølvi Tellefsen	Lillestrøm kommune	F
Øyvind Wahl	Lillestrøm kommune	M
Lise Svenning Jensen	Miljødirektoratet	F
Espen Larsen	Miljødirektoratet	M
Kirvil Stoltenberg	Miljødirektoratet	F
Benedicte Langseth	NVE	F
William Rode	NVE	M
Cecilie Karina von Hirsch	Oslo kommune	F
Astrid-Johanne Svensson	Oslo kommune	F
Sandra Skretting	Pådriv	F
Trine Kopstad Berentsen	Solenergiklyngen	F
Ola Rostad	Solenergiklyngen	M
Maja Busch Sevaldsen	Solenergiklyngen	F
Aggie Handberg	SPIRE	F
Charlie Dina Dickhausen	SPIRE	F
Hans Fredrik Dolven Oterholt	SPIRE	M
Sofie Ringdal	SPIRE	F

Partnerrepresentanter

Navn	Tilknytning	Kjønn
Aasmund Bunkholt	TreFokus	M
Bjørn Inge Pettersen	Troms Kraft	M
Anja Johnsen	Tromsø kommune	F
Ernst Kloosterman	Tromsø kommune	M
Harald Storås	Tromsø kommune	M
Grethe Frank Strand	Ullensaker kommune	F
Maria Rasmussen	Ullensaker kommune	F
Anne Cathrine Ekroll	Ullensaker kommune	F
Anna Olsson	Ullensaker kommune	F
Åge Vebostad	Ullensaker kommune	M
Arnhild Bie-Drivdal	Utdanningsforbundet	F
Ingrid Convery	Utdanningsforbundet	F
Trond Harsvik	Utdanningsforbundet	M
Jill Johansen	Utdanningsforbundet	F
Øyvind Lohne	Utdanningsforbundet	M
Charlotte Forsberg	Viken fylkeskommune	F
Randi Julie Haldorsen	Viken fylkeskommune	F
Guri Bugge	Viken fylkeskommune	F
Inger Johanne Strand	Viken fylkeskommune	F
Gerd Jacobsen	Viken fylkeskommune	F
Tyra Risnes	Viken fylkeskommune	F
Amra Kalac	Viken fylkeskommune	F
Frida Elstad	Viken fylkeskommune	F

VEDLEGG C

Finansiell oversikt

BUDSJETT

Include budsjett 8 år (1000 NOK)

Forskningsinstitusjoner	NFR	Egenfinansiering	Totalt
Universitetet i Oslo – UiO	47 732	47 444	95 176
UiT – Norges arktiske universitet	7 226	1 884	9 110
Fridtjof Nansens Institutt – FNI	11 703	2 100	13 803
CICERO	12 179	2 600	14 779
TØI	10 230	1 050	11 280
OsloMet	610	248	858
Durham University	5 320	0	5 320
Forskningspartnere, totalt	95 000	55 326	150 326
Brukerpartnere		20 229	20 229
Include, totalt	95 000	75 555	170 555

(Tall i 1000 NOK)

KOSTNADER

Rapporterte kostnader i 2023 (1000 NOK)

Forskningsinstitusjoner	KOSTNADER			FINANSIERING	
	Budsjett	Regnskap	Forbruk vs budsjett (%)	Egenfinansiering	NFR
Universitetet i Oslo – UiO	14 990	15 183	101 %	8 104	6 778
UiT – Norges arktiske universitet	2 835	3 633	128 %	1 168	2 465
Fridtjof Nansens Institutt – FNI	2 735	2 702	99 %	300	2 402
CICERO	2 123	3 017	142 %	359	2 658
TØI	2 856	1 585	55 %	396	1 189
Durham University	874	121	14 %	0	121
Forskningsinstitusjoner, samlet	26 413	26 241	99 %	10 328	15 613
Partnere	2 955	2 674	90 %	2 974	0
Include 2023, samlet	29 368	28 915	98 %	13 302	15 613

(Tall i 1000 NOK)

VEDLEGG D

Publikasjoner 2023

Akademiske publikasjoner

Amundrud, Anja, Ingrid Christensen, Ole Smørdal, and Sten Runar Ludvigsen. 2023. "Exploring the Potential of a Co-Creation Platform for Children and Youth." In Proceedings of the 16th International Conference on Computer-Supported Collaborative Learning – CSCL 2023, edited by Crina I Damsa, Marcela Borge, Elizabeth Koh, and Marcelo Worsley. Montreal.

Bailey, Ian, Robert Nutkins, and Tor Håkon Jackson Inderberg. 2023. "The Anchoring Effect of Climate Change Acts: A Policy Streams Analysis of Ireland's Climate Act Reform." *Climate Policy*, September, 1–14. <https://doi.org/10.1080/14693062.2023.2261886>.

Campbell, Kirsten, and Tanja Winther. 2023. "New Energy Transitions, Old Problems: The Challenge of Achieving a Just Electrification with a Gendered Face." In *Handbook of International Development and the Environment*, edited by Benedicte Bull and Mariel Aguilar-Støen, 231–49. doi.org/10.4337/9781800883789.00024.

Christensen, Ingrid. 2023. "Understanding Tradeoffs in the Institutional Design and Leadership of Collaborative Governance." *Public Performance & Management Review*, November, 1–28. <https://doi.org/10.1080/15309576.2023.2283583>.

Eikeland, Per Ove, Karianne Krohn Taranger, Tor Håkon Jackson Inderberg, and Lars H. Gulbrandsen. 2023. "A Wind of Change in Norway: Explaining Shifts in Municipal Stances on Wind Power by Policy Feedback and Energy Justice." *Energy Research & Social Science* 104 (October): 103231. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103231>.

Hansen, Arve. 2023. "Capitalism, Consumption, and the Transformation of Everyday Life: The Political Economy of Social Practices." In *Consumption, Sustainability and Everyday Life*, edited by Arve Hansen and Kenneth Bo Nielsen, 27–54. *Consumption and Public Life*. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-11069-6_2.

Hansen, Arve, and Kenneth Bo Nielsen. 2023a. "Consumption, Sustainability and Everyday Life." In *Consumption, Sustainability and Everyday Life*, edited by Arve Hansen and Kenneth Bo Nielsen, 3–26. *Consumption and Public Life*. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-11069-6_1.

Hansen, Arve, and Kenneth Bo Nielsen, eds. 2023b. *Consumption, Sustainability and Everyday Life*. *Consumption and Public Life*. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-11069-6>.

Hansen, Arve, and Ulrikke Wethal. 2023a. "It's Just Pølse: Convenient Meat Consumption and Reduction in Norway." *Appetite* 188 (September): 106611. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2023.106611>.

Hansen, Arve, and Ulrikke Bryn Wethal. 2023b. "The New Middle Classes: Consumption, Development and Sustainability." In *Handbook of International Development and the Environment*, edited by Benedicte Bull and Mariel Aguilar-Støen. Edward Elgar Publishing.

Hansen, Arve, Ulrikke Wethal, Sophia Efstathiou, and Johannes Volden. 2023. "Towards Plantification: Contesting, Negotiating and Re-Placing Meaty Routines." *Consumption and Society* 2 (2): 165–81. <https://doi.org/10.1332/WPKF9257>.

Hovelsrud, Grete K., and Hege Westskog. 2023. "The Role of Adaptive Governance in Climate Mitigation and Adaptation: A Local Perspective." In *Handbook of Adaptive Governance*, edited by Juhola Sirkku, 192–206. Edward Elgar Publishing.

Inderberg, Tor Håkon Jackson, Iris Leikanger, and Hege Westskog. 2023. "Institutional Context, Innovations, and Energy Transitions: Exploring Solar Fotovoltaics with Hydrogen Storage at a Secondary School in Norway." *Energy Research & Social Science* 101 (July): 103147. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103147>.

VEDLEGG E

Spin-offs Include 2020–2023

2020

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
COVID-19 outbreak and the (behavioural) social-health-economic impacts (EPITRANS)	TØI (NO)	Horizon 2020	NMBU (NO), University of Natural Resources and Life Sciences Vienna (AT), University of Malta (MT), UAV (IT), KTH (SE), Karlstad University (SE), TU Delft (NL), TU Dortmund (GE), LISER (LU), Hexagon, (PL), University of Madrid (ES), University of Copenhagen (DK), and POLIS (European Network)	No	Initiated
Scaling up inclusive citizen engagement for a fair energy transition towards decarbonisation of the energy system (ENGAGE)	Eindhoven Technical University (NL)	Horizon 2020	Durham University (UK), UiO (NO), Stichting platform (NL) European Univ. Institute (IT), Sapenzia University of Rome (IT), DIW Berlin (DE), South-East Europe Change Net Foundation (BA), University of Edinburgh (UK)	No	Initiated
League Against Energy Poverty (LEAP)	SEVEN, The Energy Efficiency Center Z.U. (CZ)	Horizon 2020	FNI (NO), Association of Czech and Moravian Housing Cooperatives (CZ), Slovak Institute of Education (SK), ZSPS (SK), Slovak Innovation and Energy Agency (SK), Viaeuropa competence centre SRO (SK), Euromasc AS (NO), Center of Education in Kongsvinger (NO), ÉMI Non-Profit Lic. (HU), Várpalota Municipality (HU), National Social Housing Association Foundation (AM), Czech Technical University in Prague (CZ)	No	Initiated
Inclusive Transition towards Electric Mobility (ITEM)	TØI (NO)	JPI Urban Europe	Utrecht University (NL), Oxford University (UK), Adam Mikiewicz University (PL), Hexagon (PL)	Yes	Initiated

2020

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
Local Governance for Green Transitions in the Nordic (Nordic GTs)	Aalborg University (DK)	Danmarks Frie forskningsfond	CICERO (NO), Åbo Akademi (FI), Göteborg University (SE)	No	Associated
Oil and gas transition – Building evidence for policy action in the United Kingdom, Norway and Denmark	Climate Strategies (EU) and Stockholm Env. Inst. (SE)	Danish KR Foundation	University of Edinburgh (UK), Aalborg University (DK), University of Oslo (NO)	Yes	Initiated
Smart sol i Norden	Solenergi-klyngen	Interreg Sweden-Norway (EU)	Tretorget (NO), NTNU Gjøvik (NO), INN University (NO), UiO, Multiconsult (NO), Akershus Energy (NO), the Regional Council for Sør-Østerdal (NO), Dalarna University (SE), Glava Energy Center (SE), Karlstad University (SE)	Yes	Associated
Mobility, Health and Inclusive Urban Epidemic Resilience (MOBI-HEALTH)	TØI (NO)	RCN	UiO (NO), NMBU (NO), Karlstad University (SE), LISER (LU)	Yes	Initiated
Conditions for Democratic Resilience and Climate Action (CoDemoRe)	SAI/UiO (NO)	RCN	UiO (NO), CICERO (NO), Univ. of Wroclaw (PL)	No	Initiated
Land-use change and changing wind power governance: Process, practices and pressure (WINDGOV)	FNI (NO)	RCN	Univ. of Uppsala (SE), NMBU (NO)	Yes	Initiated
The windy path towards low-emission societies: Exploring the effects of wind farms on rural societies in Nordic countries (NORWIND)	SUM/UiO (NO)	RCN	Univ. of Iceland (IS), Univ. of Copenhagen (DK)	No	Initiated
Urban dreams: How neighbourhoods change, and how they shape their inhabitants?	SN (NO)	NFR	TØI (NO), OsloMet (NO), UiO (NO)	No	Initiated
Municipalities in the European Multilevel Union Administration: Towards multi-hatted local governments?	OsloMet/NIBR (NO)	RCN	Lund University (SE)	Yes	Initiated

2020

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
Innovative planning processes to identify sustainable land use and management solutions that respect climate and nature (CLIMBIN)	NIBIO (NO)	RCN	SUM/UiO (NO), CICERO (NO), insam (NO), Flanders Research Institute for Agriculture, Fisheries and Food /ILVO (BE), Swiss Federal Research Institute/WSL (CH), University of Santiago de Compostela/USC (ES)	No	Initiated
Socially Inclusive E-mobility (SIEM)	UiO (NO)	UiO:Energy	Collaboration between Department of Informatics UiO, Include and TØI	Yes	Initiated
Everyday COVID-19	Wageningen Univ. (NL)	RCN	University of Geneva (CH), University of Lancaster (UK), University of Manchester (UK), Saint Mary's College (US), TU Berlin (DE), LMU Munich (DE), University of Oslo (NO), Beijing Institute of Technology (CN), Renmin University of China (CN), Sciences Po Paris (FR), Università degli Studi di Milano-Bicocca (IT), NUI Galway (IE)	Yes	Initiated
Starting conditions, potentials, barriers and drivers of RES-based community energy (COME RES)	Freie Universität Berlin (DE)	Horizon 2020	ACER (ES), Becker, Büttner & Held (DE), CICERO (NO), Ecoazioni (IT), ECORYS españa (ES), TU Eindhoven (NL), ENEA (IT), VITO (BE), ICLEI European Secretariat (DE), Institute of Physical Energetics (LV), INEGI (PT), LEIF (LV), NVE (NO), KAPE (PL), REScoop.eu (BE)	Yes	Associated
A methodology for integrating community acceptance of wind energy into energy system modelling (WINDACCEPT)	UiO (NO)	Horizon 2020	University of Natural Resources and Life Sciences Vienna (AT)	No	Initiated

2021

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
SCROLL	UiO	NFR SFF	Partnere fra Norge, Storbritannia og Italia	No	Associated
REDESIGN	FNI	NFR	University of California, Berkeley (USA), DIW Berlin (Tyskland), University of Edinburgh (Storbritannia)	No	Initiated
ACTS	CMCC	Horizon 2020	Universita di Bologna (Italia), Arena for Journalism in Europe (EU), Museo Delle Scienze (Italia), InfoDesignLab (Norge), UNESCO, Institut Jozef Stefan (Slovenia), Københavns Universitet (Danmark), University of Oslo (Norge)	No	Initiated
Hydrogen at a crossroad	FNI	NFR	Sussex University (Storbritannia)	No	Initiated
REPAIR+ABILITY	Aarhus University	DFF	University of Oslo (Norge), IPED	No	Associated
Socially just energy systems	SINTEF Energy	Nordic Energy Research	IVL (Sverige), Energistyrelsen (Danmark), University of Oslo (Norge), Institute for Energy Technology (Norge)	Yes	Initiated
Transpol – Politicians, citizen participation and the implementation of contentious measures for sustainable transport	Molde University College	NFR	Swedish Knowledge Centre for Public Transport (Sverige), CICERO (Norge)	Yes	Associated
Spillet om Klima	IPED	Regionale forskningsfond Viken	IPED, CICERO, insam, Lillestrøm kommune	Yes	Initiated
Urban Lift	IPED	DIKU	IPED, ISS, Oslo kommune	No	Initiated
REFINE – bio-cultures enabled by renewable hydrogen for carbon dioxide capture and transformation	UiO	NFR – convergence grant	FNI, UiO, Oslo Universitetssykehus, IFE	No	Associated
UV – omstillingsledelse	IPED	UV-fakultetet	IPED, ISS, City Study Oslo, KS, Oslo kommune, Asker kommune	Yes	Initiated

2021

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
Lokal stedsutvikling som ledd mot lavutslippssamfunnet	insam	Kristiansand kommune	Insam, SUM, Kristiansand kommune	Yes	Initiated
Sustain – sustainable and just policies for land use and transport in Norwegian medium sized cities	CICERO	NFR	CICERO, TØI, Norce, SUM, flere kommuner	Yes	Initiated
Næringslivs-ph.d., Rambøll, Bærekraftig byutvikling	UiO (ISS)	NFR		Yes	Initiated
Clean-tech – næringsutvikling forprosjekt: undersøke grunnlaget for å etablere en felles Cleab-tech hub i Oslo-regionen	IKT-Norge	Regionalt innovasjonsprogram for Oslo	Solenergiklyngen	Yes	Associated
Offentlig ph.d.- Mdir.	Mdir	NFR	ISS	Yes	Initiated
ERC – Sakse-Olsen	NIBR	Horizon	ISS	Yes	Initiated
RURAL RENEW – renewable frontiers and rural transformation across the world: a comparative study	SUM	NFR	København University (DK), University of Reykjavik, Nordlandsforskning	No	Initiated
Empowered Futures Research School	NMBU	NFR – research school for quality and relevance	UiO/ISS, UiO/SUM, FNI, UiB, UiA, UiS	Yes	Initiated
PriTEEM	UiO	UiO konvergensmiljø	TØI	Yes	Associated
ELEXIA: Demonstration of a digitised energy system integration across sectors enhancing flexibility and resilience towards an efficient, sustainable, cost-optimised, affordable, secure, and stable energy supply.	DU	EU Horizon	NORCE coordinate 22 partners across 8 European countries. See https://www.elexia-project.eu/consortium	Yes	Associated

2022

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
PowerPoor	FNI	NFR	Durham University, SUM, CICERO, Statistics Norway, NBBL, Forbrukerrådet	Yes	Initiated
Upcirc	SUM	NFR	University of Genova, SUM, CICERO, Høgskolen på Vestlandet, insam	No	Initiated
Consume	SUM	NFR	University of Wageningen, Vietnam Academy of Social Science, SUM	No	Initiated
RESULTS	SUM	UiO Energi	UiO/SUM, UiO/ISS	Yes	Initiated
SAMSKAPET	IPED	UiO	UiO/IPED, Pådriv, Spire	Yes	Initiated
Energiproduserende infrastruktur	Solenergi-klyngen	Oslo kommune	Solenergiklyngen, IFE	Yes	Initiated
Bærekraftig forbruk	SUM	Storby-nettverket	SUM, CICERO, insam	No	Initiated
Sunn og bærekraftig mat	CICERO	Helse-direktoratet	CICERO, UiO/SUM	No	Initiated
Metodehåndbok samferdsel	TØI	Bane NOR	TØI	Yes	Associated
Sufficiency	SUM	Norforsk	NTNU, Tampere University (PI), University of Helsinki, Lund University, Uppsala University, og Aalborg University	No	Associated
WINDACCEPT	UiO	Horizon	PostDoc	Yes	Associated
EDI+	Durham University	EPSRC UK network	Northumbria University	Yes	Associated
HyValue	Norce	NFR – teknisk FME	FNI, Universitetet i Bergen. Universitetet i Stavanger, Høgskulen på Vestlandet, NHH, SNF, TØI, Forschungszentrum Jülich (Tyskland), Imperial College London (Storbritannia), Massachusetts Institute of Technology (USA), Monasch University (Australia), TNO (Netherlands Institute for Applied Scientific Research, Potsdam Insitute for Climate Impact Research (Tyskland).	Yes	Associated

2022

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
EMPIRC: Emerging Issues in Sustainable and Effective Regional Mobility Planning and Research	Jan Evangelista Purkyně University, Czechia	EEA and Norway grants	TØI and Jan Evangelista Purkyně University, Czechia	Yes	Associated
eLife: Enabling transition to circular economic consumer practices for eproducts in Norway	CICERO	NFR	NTNU, UEA, Eur.nl, Egna Bodø, Restarters, Jernia, Resirkula	Yes	Associated
Zero Emission Energy Systems for the Arctic (ZEESA)	SINTEF Industry	NFR	SINTEF Energi, UNIS, Store Norske Energi, Statkraft, Longyearbyen lokalstyre	Yes	Associated

2023

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
SOLNOR – Out of the shade? Solar development challenges in Norway	FNI	NFR	Lund University, Aarhus University, IFE	Yes	Initiated
S4U Samskaping med og for ungdom	UiO	RFF Viken	Lillestrøm, Drammen, Cicero, A-lab, Spire, Fynd Reality; UiO	Yes	Initiated
BRIS1717 – Building research infrastructure for partnerships for sustainability-driven co-creation	UiO	NFR	NTNU, NMBU, OsloMet/NIBR, CICERO, Pådriv (Oslo og Trondheim), Insam AS, Trondheim kommune, UiO	Response in 2024	Initiated

2023

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
Crisolation: Understanding isolation in the time of multiple and permanent crises	Ljubljana University	CHANSE – European Funding Scheme	Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts; University of Ljubljana. CROATIA: Institute for Social Research in Zagreb, Institute for Migration and Ethnic Studies; Zagreb University of Applied Sciences. LATVIA: Riga Stradiņš University. NORWAY: University of Southern Norway; University of Oslo. UNITED KINGDOM: Durham University; University of St. Andrews. Cooperation Partners – UKRAINE: Zaporizhzhia National University. KOSOVO: University of Pristina. GERMANY: Max Planck Institute for Social Anthropology.	Response in 2024.	Associated
SHARE: New systems and practices of reduced consumption	SIFO	NFR	SIFO, SUM, University of Bristol	No	Initiated
FME Areal	NINA	NFR	IFE, FNI, NTNU, NINA	Spring 2024	Associated
FME SecurEL	Sintef	NFR	Sintef Energi; Sintef Digital; FNI; IFE; NTNU	Spring 2024	Associated
CLIMALAND	FNI	NFR	NIBIO, Frisch Centre for Economic Research, CICERO, FNI	Yes	Associated
Arenaer for omstilling	Insam AS	KS	CIVITAS, IPED, SUM, CICERO, KS	Yes	Initiated
Rammeavtale for klima- og miljøkunnskap	Oslo Economics	Klima- og miljødepartementet	Thema, Ruralis, Mepex, Multiconsult, NMBU, Carbon Limits, FNI	No	Associated
Fueled Nordic Debates on Just Mobility	NMBU	Nordforsk	Stockholm University, Ørebro University, University of Iceland, Aalto University, VTI, FNI, UiO/ISS	No	Initiated
Review of the Geopolitical Economy of Energy System Transformation	Durham University	UKERC (UK Energy Research Centre)	Durham University	Yes	Associated

2023

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
Befolkningens perspektiv på bærekraftig, sirkulært og redusert forbruk, og hvordan denne kunnskapen kan brukes til bedre tjenestetutvikling i storbykommuner	Drammen kommune (Samfunnsøkonomisk analyse)	KS – Program for storbyrettet forskning	Kommunene Drammen, Stavanger, Bergen, Kristiansand og Trondheim, Oslo	Yes	
Nettverk for bærekraftig og redusert forbruk i Oslo	Oslo kommune (Bymiljøetaten)	Oslo kommune (Bymiljøetaten)	Nettverket skal bidra til å forsterke kommunens satsninger og samarbeid på bærekraftig forbruk og sirkulær økonomi gjennom økt samarbeid på tvers av sektorer. Netverket består av tidligere søkere av prosjektstøtteordningene til Oslo kommune på redusert forbruk, samt tidligere deltakere i Resourceful cities nettverket som videreføres her. Aktører uavhengig av sektor med prosjekter/tiltak/interesse for bærekraftig og redusert forbruk og sirkulær økonomi er velkomne til å delta i nettverket etter henvendelse eller invitasjon.	Yes	Associated
Nettverk for bærekraftig forbruk og gjenbrukssentre (NBG)	Oslo kommune (Bymiljøetaten)	Oslo kommune (Bymiljøetaten)	Oslo kommune koordinerer et nasjonalt nettverk for bærekraftig forbruk og gjenbrukssentre. Netverket ble i sin tid startet opp av Framtiden i våre hender, og siden koordinert av Tromsø informasjonsutveksling og kontaktbygging mellom kommunale aktører, kommune. Netverket legger til rette for renovasjonselskaper, akademia, grønne gründere og organisasjoner som på ulikt vis jobber med bærekraftig og redusert forbruk og gjenbrukssentre	Yes	Associated
Utredning av utstysordninger for sport og fritid	Oslo kommune (Bymiljøetaten)	Oslo kommune (Bymiljøetaten)	Bydeler, Helseetaten, Velferds-etaten, Samfunnsøkonomisk analyse, Oslo kommune.	Yes	Associated

2023

Application title	Applicant/ project leader	Funding agency/ programme	National and international research collaboration	Success- ful?	Associated with/Initiated by Include
Rådgiver klima- og miljøvennlige anskaffelser	Oslo kommune (Bymiljøetaten)	Klimasats	Oslo kommune	Yes	Associated
CBUDGET: Enabling the energy transition through municipal climate budgeting	CICERO	RNC	OsloMet, Aarhus University, Oslo kommune v/Klimaetaten, Trondheim kommune, Viken Fylkeskommune, KS-Kommunesektorens Organisasjon, DUCKY AS	No	Associated
MULTIPRESS: Interactions among multiple pressures: land use and planning for climate adaptation, mitigation and biodiversity in Norwegian municipalities (MULTIPRESS)	Nordlandsforskning	RNC	CICERO, Vestlandsforskning, NTNU, NORCE, Fauske, Flakstad, Tolga, Utsira, Voss,	No	Associated
Klimautfordringer – arealkonflikt og menneskerettigheter	CICERO	Norad	CICERO	Yes	Associated
Greening Achilles heel sectors: Understanding environmental policy change in Latin American Primary industries (GreenLeAP)	CICERO	RNC	SUM, OsloMet/NIBR and Universidad del Rosario, Colombia	Yes	Associated
Digital matters		ERC synergy grants			Associated

Design:
Anagram Design as

Forsidebilde:
colourbox.com

Kontakt:
Tanja Winther, leder av Include
tanja.winther@sum.uio.no

Hege Westskog, FME-kordinator
hege.westskog@sum.uio.no

Erik Berge, kommunikasjonsansvarlig
erik.berge@sum.uio.no

Besøksadresse:
Senter for utvikling og miljø
Sandakerveien 130
1. og 2. etasje
0484 OSLO

Postadresse:
Pb. 1116
Blindern
0317 OSLO

<https://www.sum.uio.no/include/>

Følg oss på Twitter! @FME_Include
Følg oss på Facebook /FMEInclude

Forskningssenter
for miljøvennlig
energi

Include er finansiert av Norges Forskningsråd gjennom FME-ordningen (Forskningssentre for Miljøvennlig Energi), partnere i Include og UiO Energi.

Include | Forskningscenter for sosialt
inkluderende energiomstilling

www.sum.uio.no/include/
PB 1116 Blindern, 0317 Oslo

Besøksadresse: Sandakerveien 130
0484 Oslo, Norge